

บทบาทของชาวจีนในสมัยอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ.2172 - 2310)

ชาวจีนเป็นชนชาติที่มีความผูกพันกับระบบเศรษฐกิจ การเมืองการปกครองและสังคมไทย มาโดยตลอด บทบาทของชาวจีนในด้านต่างๆ จะมากจะน้อยขึ้นอยู่กับสถานการณ์ต่างๆ ในแต่ละช่วงเวลา ชาวจีนได้เดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานและทำมาหากินในไทยเป็นเวลานานแล้ว โดยเข้ามาเป็นระลอกๆ ซึ่งสังคมไทยเป็นสังคมเปิดจึงทำให้ชาวต่างชาติสามารถเดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานและทำมาหากินได้อย่างอิสระ ชาวจีนส่วนมากมักจะขยันขันแข็ง หนักเอาเบาสู้ อดทน อ่อนน้อมต่อมตน และรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ประกอบกับมีความสามารถและความชำนาญในการค้าขายและการเดินเรือทะเลเป็นอย่างมาก ดังนั้นชาวจีนจึงอาศัยความรู้และความสามารถดังกล่าวมาใช้ประกอบอาชีพของตนในเมืองไทย ซึ่งจะพบว่าในเวลาไม่นานชาวจีนเหล่านี้ได้เข้ามามีบทบาทที่สำคัญในสังคมไทยในด้านต่างๆ โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง พบว่าในสมัยอยุธยามีชาวจีนจำนวนมากได้รับการแต่งตั้งให้เป็นขุนนาง เช่น ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ชาวจีนหลายคนเข้ารับราชการเป็นขุนนางในกรมกองต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การติดต่อการค้ากับต่างประเทศ หรือไม่ก็ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งที่สำคัญ เช่น พระยาศรีวิพัฒน์¹ หรือในสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระทรงแต่งตั้งชาวจีนผู้หนึ่งคือ พระยาโกษาธิบดี (จีน) ให้ดำรงตำแหน่ง เสนาบดีพระคลัง ซึ่งเสนาบดีพระคลังผู้นี้มีบทบาทที่สำคัญในการติดต่อการค้า โดยเฉพาะกับจีน นอกจากบทบาททางการค้าแล้ว พระยาโกษาธิบดีจีนผู้ยังมีอิทธิพลในราชสำนักไทยอีกด้วย โดยเสนาบดีพระคลังผู้นี้ได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวจีนหลายคนได้รับตำแหน่งทางราชการที่เกี่ยวข้องกับการค้าที่สำคัญๆ อีกด้วย² จนกระทั่งกิจการค้าในราชอาณาจักรอยุธยาตกอยู่ในมือของชาวจีนมากขึ้น³

¹ John Anderson, English Intercourse with Siam in the Seventeenth Century (London : Kegan Paul, Trench Trubner, 1890), pp. 42, 426.

² บุซกร ตายเล็ค, "ปัญหาการควบคุมกำลังคนและแห่งหนึ่งของการเมือง เศรษฐกิจในสมัยอยุธยาตอนปลาย," วารสารอักษรศาสตร์ 16 (กรกฎาคม 2527) : 12.

³ มานพ ถาวรวัฒน์สกุล, ขุนนางอยุธยา (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2536), หน้า 266.

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีน

ชาวจีนเป็นชาติที่มีความรู้และความชำนาญในการเดินเรือทะเลมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ปรากฏว่าพ่อค้าชาวจีนได้เดินทางไปค้าขายยังบริเวณคาบสมุทรอาหรับและคาบสมุทรอินเดียเป็นประจำ ลำภาของจีนเข้ามาติดต่อกับดินแดนต่างๆ ในคาบสมุทรอินโดจีนตั้งแต่ครั้งที่จีนยังเรียกคาบสมุทรแห่งนี้ว่า “ฟูนัน”⁴ ชาวจีนได้เข้ามามีบทบาททางการค้าในบริเวณนี้โดยผ่านเส้นทางการค้าที่สำคัญ 2 สายคือ⁵

1. เส้นทางตะวันออก (Eastern Ocean) เริ่มตั้งแต่หมู่เกาะริวกิว ญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ และหมู่เกาะอินเดีตะวันตก
2. เส้นทางตะวันตก (Western Ocean) เริ่มตั้งแต่อันนัม กัมพูชา ไทย และคาบสมุทรมลายู

ก่อนหน้าที่ไทยเข้ามามีอำนาจมั่นคงในบริเวณแหลมทองสุมาตราเจ้าพระยาและแหลมมลายูในพุทธศตวรรษที่ 18 พบว่าชาวจีนเข้ามาทำการค้าในบริเวณนี้แล้ว หลักฐานของไทยได้กล่าวไว้ว่า แหลมมลายูเป็นดินแดนแห่งแรกของไทยที่ชาวจีนและชาวต่างชาติอื่นๆ เดินทางเข้ามาค้าขายเป็นจำนวนมาก โดยในทุกๆ ปีจะมีขบวนเรือลำภาจากจีนแวะเข้ามาจอดพักตามเมืองท่าและที่ตั้งต่างๆ ทางฝั่งทะเลตะวันออกของแหลมมลายูเป็นประจำ เช่น นครศรีธรรมราช ปัตตานี สงขลา ตรัง ชุมพร ตะกั่วป่า ซึ่งเมืองท่าเหล่านี้อยู่ทางตอนใต้ของไทยและเป็นที่ยึดกันดีในหมู่พ่อค้าชาวจีนและพ่อค้าชาติต่างๆ⁶ นอกจากนี้พ่อค้าชาวจีน อินเดีย และชาติอื่นๆ ยังใช้เส้นทางบกที่เชื่อมต่อท่าเรือในอ่าวไทยกับท่าเรือในมหาสมุทรอินเดียเป็นประจำเพื่อหลีกเลี่ยงการเดินทางผ่านช่องแคบมะละกาที่ยากลำบาก และเต็มไปด้วยอันตรายนานาประเภท ซึ่งได้แก่

⁴ รong ศยามานนท์ และ วิลาตวงศ์ นพรัตน์, “ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ.1893 - 2031,” วารสารแถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี 3 (กันยายน 2510) : 26

⁵ Sarasin Viraphol, *Tribute and Profit : Sino - Siamese Trade 1652 - 1853* (Cambridge . Harvard University Press, 1977), p. 7.

⁶ สืบแสง พรหมบุญ, *ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย* (กรุงเทพมหานคร มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และสังคมศาสตร์, 2525), หน้า 80.

ลม พายุ และโจรสลัด⁷ อีกทั้งปรากฏชุมชนของชาวจีนทางภาคใต้ของไทย โดยชาวจีนเหล่านี้ ประกอบอาชีพทำเหมืองแร่ดีบุก⁸

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่าชาวจีนมีความคุ้นเคยกับดินแดนต่างๆ ในบริเวณนี้ เป็นอย่างดี และคงเข้ามามีอิทธิพลทางการค้าในบริเวณนี้แล้วก่อนหน้าที่รัฐไทยจะเข้ามามีอำนาจ ในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเสียอีก ซึ่งภายหลังจากที่รัฐไทยตั้งมั่นในบริเวณนี้แล้ว ราชสำนักไทย ก็เปิดความสัมพันธ์กับจีนภายใต้ระบบบรรณาการเรื่อยมา ซึ่งความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศ ดำเนินด้วยดีมาโดยตลอด เหตุที่ทั้งสองประเทศมีสัมพันธ์ไมตรีต่อกันนั้น สมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพได้ดำริไว้ดังนี้

“เหตุที่เมืองไทยจะเป็นไมตรีกับกรุงจีนนั้น เกิดแต่ด้วยเรื่องไปมา ค้าขายถึงกันทางทะเล เมืองไทยมีสินค้าหลายอย่างซึ่งเป็นที่ ต้องการในเมืองจีนแต่โบราณมาเหมือนกับทุกวันนี้ และเมืองจีน ก็มีสินค้าหลายอย่างที่ไทยต้องการเหมือนกัน การไปค้าขายกับ เมืองจีน ไทยได้ผลประโยชน์มากแต่ประเพณีจีนในครั้งนั้นถ้าเมือง ต่างประเทศไปค้าขาย ต้องมีเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้า กรุงจีน จึงจะปล่อยให้ค้าขายโดยสะดวกเพราะเหตุนี้จึงมีประเพณี ที่ถวายบรรณาการแก่พระเจ้ากรุงจีน ไม่แต่ประเทศไทยเราถึง ประเทศอื่นก็อย่างเดียวกัน ความจริงบุคคลต่างชาติกันจะมีชาติใด ที่รักชอบกันยิ่งยวมายิ่งกว่าไทยกับจีนไม่เห็นมี ด้วยไม่เคยเป็น ศัตรูกันเคยแต่ไปมาค้าขายแลกผลประโยชน์กันมาได้หลายร้อยปี ความรู้สึกทั้งสองชาติจึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมาแต่โบราณจน ตราบเท่าทุกวันนี้ ซึ่งควรจะหวังว่าจะเป็นอย่างเดียวกันต่อไปใน วันข้างหน้า...”⁹

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 80 - 81.

⁸ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และสังคมศาสตร์, 2525), หน้า 1.

⁹ กรมศิลปากร, สัมพันธภาพระหว่างไทย-จีน (กรุงเทพมหานคร : ศุภสภา, 2521), หน้า 1.

จากข้อความในข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ไทยกับจีนมีความสัมพันธ์กันมาช้านานโดยเริ่มจากความสัมพันธ์ภายใต้ระบบบรรณาการ^{*} มีการส่งคณะทูตไปจีนเป็นการสม่ำเสมอ และในขณะเดียวกันทางจีนก็ส่งคณะทูตของตนเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับฝ่ายไทยด้วยเช่นกัน ซึ่งจากความสัมพันธ์ดังกล่าวระหว่างไทยกับจีน พบว่าฝ่ายไทยได้รับผลประโยชน์เป็นอย่างมาก ซึ่งผลประโยชน์และสิทธิพิเศษอันได้รับจากการติดต่อค้าขายภายใต้ระบบดังกล่าวเป็นสิ่งสำคัญที่ฝ่ายไทยต้องการเท่านั้น

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนอย่างเป็นทางการเริ่มในสมัยพ่อขุนรามคำแหงซึ่งตรงกับสมัยของพระเจ้าหงวนสีโจวฮ่องเต้ ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์หงวน ดังปรากฏในจดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์หงวนว่าในปี ค.ศ. 1825 จีนได้ส่งขุนนางชื่อเหอจือจี้มาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยเป็นครั้งแรก ดังข้อความต่อไปนี้

“...แผ่นดินจีนหวงปีที่ 19 หยิมโหวง ลักห้วงว (ตรงกับ ณ วัน เดือนแปด ปีมะเมีย จุลศักราช 664 ปี) พระเจ้าหงวนสีโจวฮ่องเต้ (กุบไลข่าน) รับสั่งให้ขุนนางก๊วนกุนบัววนโหวชื่อเหอจือจี้เป็นราชทูตไปเสียมก๊ก”^{10**}

แต่พบว่าคณะทูตจีนชุดนี้เมื่อเดินทางมาถึงอาณาจักรจาม ได้ถูกพวกจามจับฆ่าตายเสียก่อนที่จะเดินทางไปยังสุโขทัยซึ่งฝ่ายไทยก็คงไม่รู้เรื่องถึงนี้ ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าวฝ่ายจีนก็กำลัง

^{*} ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ (Tributary Relation) หรือเจิงกุง ซึ่งในภาษาไทยใช้ว่า “จิ้มก้อง” นั้นจีนถือว่าประเทศของตนเป็นศูนย์กลางของอำนาจและอารยธรรมโลกท่ามกลางดินแดนอื่นๆ ที่มีความเจริญน้อยกว่า โดยอาณาจักรเหล่านี้จะต้องยอมรับความเป็นเจ้าประเทศราชของจีน และจะต้องส่งเครื่องบรรณาการมาถวายยังราชสำนักจีนตามที่กำหนด จึงจะมีสิทธิ์ติดต่อกับจีนได้ และจีนในฐานะราชอาณาจักรที่ใหญ่กว่าก็จะให้ความช่วยเหลือคุ้มครองอาณาจักรเล็กๆ เหล่านี้ รวมทั้งผลประโยชน์อื่นๆ ทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับอาณาจักรต่างๆ ในสมัยก่อนจึงต้องดำเนินภายใต้ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ

¹⁰ ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ, ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงสิ้นอยุธยา (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2518), หน้า 182.

^{**} คำว่า “เสียมก๊ก” หรือ “เสียน” เป็นคำที่ทางราชสำนักจีนใช้เรียกอาณาจักรสุโขทัย

ติดพันกับการทำสงครามกับพม่าและอันหน่า จึงมิได้ให้ความสนใจให้ความเอาใจในเรื่องนี้เท่าไร ซึ่งภายหลังเมื่อจีนมีชัยชนะเหนือพม่าเป็นผลสำเร็จในปีพ.ศ.1830 แล้ว จึงได้เริ่มหันมาให้ความสนใจในการเปิดสัมพันธไมตรีกับไทยอีกครั้งหนึ่ง ฝ่ายพ่อขุนรามคำแหงซึ่งต้องการผูกมิตรกับบรรดาผู้นำรัฐไทยทางเหนือคือ เชียงใหม่ และพะเยา¹¹ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อป้องกันตนเองจากการรุกรานของจีนที่อาจเกิดขึ้นได้ ดังนั้นในปีพ.ศ.1835 พ่อขุนรามคำแหงได้ส่งคณะทูตเดินทางไปยังจีนเพื่อเจริญสัมพันธไมตรี¹² ซึ่งฝ่ายจีนก็ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี

ในปีพ.ศ.1836 ทางราชสำนักจีนได้ส่งคณะทูตจากจีนชุดที่สอง¹³ เข้าเจริญสัมพันธไมตรีกับสุโขทัย ฝ่ายไทยก็ส่งคณะทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับราชสำนักจีนเป็นระยะๆ นับตั้งแต่ปีพ.ศ.1837 เป็นต้นมา เช่น ในปีพ.ศ.1838 พ.ศ.1840 พ.ศ.1841 พ.ศ.1842 พ.ศ.1857 พ.ศ.1861 และเป็นครั้งสุดท้ายในปีพ.ศ.1865¹⁴ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าราชสำนักสุโขทัยจะยุติการส่งคณะทูตไปยังจีนนับตั้งแต่ปีพ.ศ.1866 ก็ตาม แต่ก็พบว่ายังมีพ่อค้าเอกชนชาวจีนเดินทางเข้ามาติดต่อการค้ากับสุโขทัยและเมืองท่าต่างๆ เหมือนเช่นเคยกระทำมาจนกระทั่งราชวงศ์หงวนสิ้นอำนาจลงในปีพ.ศ.1911 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนมีอันต้องยุติ

ในสมัยอยุธยา ความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักไทยกับราชสำนักจีนนั้นดำเนินไปด้วยความราบรื่นและมีความใกล้ชิดยิ่งขึ้น ฝ่ายไทยส่งคณะทูตบรรณาการไปเยือนจีนอย่างต่อเนื่อง และจากหลักฐานของฝ่ายจีนได้ระบุไว้ว่า “ตลอดพุทธศตวรรษที่ 20 อยุธยาเป็นดินแดนเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ส่งคณะทูตพร้อมเครื่องบรรณาการไปถวายแต่จักรพรรดิจีนมากที่สุด”¹⁵ จากรายการสิ่งของบรรณาการจากอยุธยาตามปกติมีถึง 44 รายการ** สิ่งของบรรณาการที่ทางราชสำนักไทยส่งไปถวายจักรพรรดิจีนนั้น ส่วนใหญ่เป็นจำพวกของป่า อาทิเช่น ช้าง นกยูง

¹¹ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย, หน้า 75.

¹² ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 5 (พระนคร : อรุณสภา, 2506), หน้า 52.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

** คณะทูตของจีนชุดแรกคือ ชุดที่เหอเจอจีเป็นหัวหน้าคณะซึ่งถูกพวกจามจับฆ่าก่อนเดินทางมายังสุโขทัย

¹⁴ กรมศิลปากร, สัมพันธภาพระหว่างไทย-จีน, หน้า 3.

¹⁵ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย, หน้า 118.

*** ในหนังสือประวัติศาสตร์ราชวงศ์หมิงระบุว่ารายการสิ่งของบรรณาการตามปกติของไทยมี 44 รายการ แต่ในหนังสือประมวลกฎหมายราชวงศ์หมิงระบุว่ามียังถึง 58 รายการ

นกแก้วห้าสี ไม้หอมทอง ไม้หอมเงิน ไม้ฝาง ไม้แก่นดำ งาช้าง กระวาน กานพลู นอระมด กฤษณา และหลอฮอ (เป็นเครื่องยาชนิดหนึ่งมีกลิ่นคล้ายกฤษณา)¹⁶ โดยปกติแล้วขบวนเรือ บรรณาการของอยุธยาที่เดินทางไปจีนนั้นมักจะบรรทุกสินค้าไปสองประเภท กล่าวคือพวกหนึ่ง เป็นเครื่องราชบรรณาการที่จะนำขึ้นถวายแด่จักรพรรดิจีน (tributary gifts) และอีกพวกหนึ่งเป็น สินค้าที่นำไปขายยังมณฑลกวางตุ้ง (commercial merchandise)¹⁷

การที่ไทยส่งคณะทูตพร้อมเครื่องบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีนนั้นไม่เพียงแต่เป็นการ เชื่อมสัมพันธ์ไมตรีต่อกันเท่านั้น ยังเป็นการนำผลประโยชน์ทางการค้ามาสู่ไทยด้วย เพราะเมื่อ ทางราชสำนักไทยส่งคณะทูตบรรณาการไปจีนคราใด ฝ่ายราชสำนักจีนก็จะตอบแทนการส่ง คณะทูตพร้อมบรรณาการของไทยด้วยสิ่งของที่มีค่าเป็นจำนวนมาก และเป็นสิ่งของที่ไทยต้องการ ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นเครื่องปั้นดินเผา ผ้าไหม เป็นต้น ซึ่งเมื่อรวมมูลค่าสิ่งของต่างๆ ที่ฝ่ายจีนนำมา ตอบแทนฝ่ายไทยแล้ว พบว่ามีมูลค่าสูงมากกว่าสิ่งของที่ฝ่ายไทยส่งไปหลายเท่าตัว รวมทั้งยังให้ สิทธิพิเศษทางการค้าหลายประการแก่ไทย เช่น การไม่เก็บภาษีสินค้าที่บรรทุกลงเรือมาพร้อมกับ เครื่องบรรณาการ¹⁸ เป็นต้น อีกทั้งสิ่งของเหล่านี้ยังเป็นที่ต้องการอย่างมากในตลาดของภูมิภาค เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งกษัตริย์ของอยุธยาทรงตระหนักดีในข้อนี้ และพระองค์สามารถขาย สินค้าเหล่านี้ได้ในราคาที่สูง ในขณะที่ต้นทุนน้อย ซึ่งย่อมหมายถึงผลกำไรจำนวนมากที่พระองค์ จะได้รับจากความสัมพันธ์ภายใต้ระบบบรรณาการกับจีน

จากผลประโยชน์ดังกล่าว ที่ฝ่ายไทยได้รับนั้นส่งผลให้พ่อค้าชาวไทยบางคนได้ปลอม เครื่องราชบรรณาการส่งไปเข้าเฝ้าจักรพรรดิจีน แต่ทางราชสำนักจีนก็สามารถจับได้และปฏิเสธ การต้อนรับคณะทูตดังกล่าวจากไทยพร้อมทั้งได้ออกเป็นกฎว่า

¹⁶ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย, หน้า 118. และ ปาริชาติ วิลาวรรณ, "การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยาพ.ศ.1893-2310" (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 42.

¹⁷ พลับพลึง มุสิกศิลป์, ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสสมัยอยุธยา (กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2520), หน้า 13.

¹⁸ วราภรณ์ ทิฆานนท์, "การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 54.

“ให้คณะทูตไทยพร้อมด้วยเรือสินค้าที่นำเครื่องบรรณาการมาถวายองค์จักรพรรดิจีนที่กรุงปักกิ่งได้เพียง 3 ลำเท่านั้นที่เหลือให้จอดอยู่ที่กวางตุ้ง และให้ส่งเครื่องบรรณาการไปจีนได้เพียง 1 ชุด ในทุกๆ 3 ปี ซึ่งให้ถือเป็นประเพณีที่ไทยต้องปฏิบัติ”¹⁹

แต่ในทางปฏิบัติจะพบว่า ฝ่ายไทยมักส่งคณะทูตไปจีนตามความพึงพอใจ แม้ว่าทางราชสำนักจีนจะเตือนฝ่ายไทยหลายครั้งหลายคราว่าก็ตาม แต่ฝ่ายไทยก็ยังส่งคณะทูตไปจีนเกือบทุกๆ ปี หรือในบางคราวส่งไปปีละ 2 - 3 ชุด อย่างไรก็ตามราชสำนักจีนก็ได้ลงโทษฝ่ายไทยในการละเมิดกฎดังกล่าวแต่ประการใด ตรงกันข้ามฝ่ายจีนยังคงให้การต้อนรับคณะทูตจากไทยเป็นอย่างดี และพบว่าคณะทูตของไทยมักจะเดินทางกลับพร้อมด้วยสิ่งของจำนวนมากเสมอ

ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการส่งผลให้การติดต่อค้าขายระหว่างไทยกับจีนดำเนินไปด้วยดี โดยมีการส่งคณะทูตไปจีนเป็นระยะๆ เช่น ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ.2034-2072) ทรงส่งคณะทูตไปจีนทั้งหมดรวม 7 ชุด ตลอดเวลา 38 ปีที่ทรงครองราชย์ คือเฉลี่ย 5 ปีต่อ 1 ชุด²⁰ โดยพระองค์ทรงส่งคณะทูตไปจีนครั้งแรกสองชุด คือในปี พ.ศ.2034 และปี พ.ศ.2036 ตามลำดับ และในปีพ.ศ.2040 ส่งไปอีกชุดหนึ่ง หลังจากนั้นพระองค์ก็ทรงส่งทูตพร้อมเครื่องบรรณาการไปจีนอีกในปีพ.ศ.2047 พ.ศ.2058 พ.ศ.2069 และส่งเป็นคณะสุดท้ายในปีพ.ศ.2070 ก่อนที่พระองค์จะเสด็จสวรรคตในปีพ.ศ.2072 ระหว่างปี พ.ศ.2063 - 2093 เรือสินค้าของจีนถูกโจรสลัดชาวญี่ปุ่นและชาวโปรตุเกสซึ่งปฏิบัติการอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกของจีนรังควานเป็นประจำ ดังนั้นราชสำนักจีนจึงประกาศงดการติดต่อค้าขายตามชายฝั่งยกเว้นการค้าแบบบรรณาการที่จำกัดเท่านั้นโดยเรือสำเภาของจีนที่เคยทำการค้ากับมะละกาได้หันมาทำการค้ากับเมืองท่าทางภาคใต้ของไทยแทน ส่งผลให้การค้าระหว่างไทยกับจีนทางภาคใต้คึกคักมาก

นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2070 จนถึงปี พ.ศ.2096 ซึ่งเป็นระยะเวลาถึง 26 ปีติดต่อกันที่ทางการไทยไม่ได้ส่งคณะทูตไปเยือนจีนเลยแม้แต่ชุดเดียว ซึ่งพบว่าความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่าง

¹⁹ Sir John Bowring, *The Kingdom and People of Siam*, Vol.I (Kuala Lumpur : Oxford University Press, 1969), p. 76.

²⁰ สืบแสง พรหมบุญ, *ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย*, หน้า 105

อยุธยา กับจีนอยู่ในขั้นเห็นห่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากในชวงเวลาดังกล่าวนั้นราชสำนักไทยได้เกิดการแย่งชิงราชสมบัติขึ้นหลายต่อหลายครั้งติดต่อกัน อีกทั้งในขณะนั้นความขัดแย้งกับพม่าก็อยู่ในขั้นรุนแรง และเพิ่มขึ้นเป็นลำดับทำให้ฝ่ายไทยต้องเสียกำลังคนและกำลังทรัพย์ไปมาก จึงทำให้ทางการไทยมิได้ส่งคณะทูตไปเยือนจีนเลย จนกระทั่งในปีพ.ศ.2096 ซึ่งตรงกับตอนต้นรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ฝ่ายไทยได้ส่งช่างเผือก 1 เรือออกไปถวายเป็นเครื่องราชบรรณาการแด่องค์จักรพรรดิจีน (ซึ่งถือว่าเป็นการยกย่ององค์จักรพรรดิจีนเป็นอย่างมาก) และในสมัยนี้มีการส่งคณะทูตไปจีนถึง 4 ชุดด้วยกันคือในปีพ.ศ.2197 ปีพ.ศ.2201 ปีพ.ศ.2202 และในปีพ.ศ.2203 ตามลำดับ²¹

ภายหลังจากที่อยุธยาเสียให้แก่พม่าในปี พ.ศ.2112 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนมีอันต้องหยุดชะงักรวมทั้งการติดต่อทางการค้า การค้าของบรรดาพ่อค้าเอกชนชาวจีนมีอันต้องซบเซาเช่นเดียวกันเนื่องจากสถานการณ์ในอยุธยาไม่เอื้ออำนวย แต่อย่างไรก็ดีพบว่าตามเมืองท่าของไทยทางภาคใต้ เช่น ปัตตานี* พบว่าการค้าของชาวจีนยังคงดำเนินต่อไปไม่ได้รับผลกระทบจากสงครามดังกล่าว และที่ปัตตานีนี้เองที่พบว่าอิทธิพลของชาวจีนปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดคือชาวจีนที่อยู่ในเมืองปัตตานีมิได้เป็นเพียงพ่อค้าเท่านั้นแต่ยังเป็นขุนนาง ไจรุลัด และผู้นำในศาสนาอิสลามที่เรียกว่า “ตะไต้ะ” อีกด้วย²²

หลังจากที่สมเด็จพระนเรศวรทรงประกาศอิสรภาพจากพม่าในปีพ.ศ.2127 แล้ว พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนได้รับการฟื้นฟูขึ้นอีกครั้งโดยในปี พ.ศ. 2135 โดยฝ่ายไทยได้ส่งคณะทูตไปจีนเพื่อยื่นข้อเสนอที่จะช่วยจีนในการทำสงครามกับญี่ปุ่น²³ แต่ทางราชสำนักจีนสงสัยและเคลือบแคลงต่อข้อเสนอดังกล่าวของไทย ดังนั้นทางราชสำนักจีนจึงปฏิเสธข้อเสนอดังกล่าวของราชสำนักไทย ซึ่งส่งผลให้ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับจีนมีอันต้องห่างเหินมาก

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 108

* เมืองปัตตานีในขณะนั้นอยู่ในฐานะหัวเมืองประเทศราชของไทย ซึ่งมีความสำคัญและเป็นเมืองท่าทางภาคใต้ที่มีความสำคัญต่อการติดต่อการค้าขายระหว่างอยุธยากับนานาชาติในเวลานั้น ซึ่งจะพบว่าคราวใดที่เมืองหลวงเข้มแข็ง ปัตตานีก็ยอมอยู่ใต้อำนาจของอยุธยา แต่คราวใดที่เมืองหลวงอ่อนแอ ปัตตานีก็จะแข็งเมืองไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจของอยุธยา ดังนั้นเมื่ออยุธยาตกเป็นของพม่า ปัตตานีก็แข็งเมืองไม่ขึ้นต่ออยุธยา

²² สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย, หน้า 131.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 134

กว่าเดิม และตลอดระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ.2148 - 2163 (ซึ่งตรงกับสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถ และสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์) พบว่าไม่มีการส่งคณะทูตไปจีนแม้แต่คณะเดียว

ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจึงได้ส่งคณะทูตจีน ซึ่งในสมัยนี้ส่งไปเพียง 4 ชุดคือ ในปีพ.ศ.2154 ปีพ.ศ.2160 ปีพ.ศ.2162 และ ปีพ.ศ.2165 ตามลำดับ²⁴ และพบว่าในสมัยนี้ทางการไทยให้ความสนใจในการติดต่อทำการค้าขายกับญี่ปุ่นมากกว่าจีน อีกทั้งมีการควบคุมการค้าอย่างเข้มงวด สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงออกประกาศว่า "การค้าขายทุกชนิดต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของเสนาบดีกรมพระคลังสินค้า"²⁵ รวมทั้งผูกขาดการส่งดีบุกออกจำหน่ายด้วย ซึ่งจากคำประกาศดังกล่าวส่งผลให้การค้าระหว่างไทยกับจีนมีอันตกต่ำลงมาก เรือสำเภากินที่เคยเข้ามาค้าขายอย่างสม่ำเสมอก็ลดลงเหลือเพียงปีละ 4 ลำ²⁶ แต่พบว่าในทางตรงข้ามการค้าระหว่างไทยกับญี่ปุ่นกลับรุ่งเรืองไปด้วยดี แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการติดต่อการค้าระหว่างไทยกับจีนจะซบเซาลงในช่วงนี้ แต่ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนก็ยังคงดำเนินต่อไป

ทันทีที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองขึ้นครองราชย์ พบว่าพระองค์ทรงทำการกวาดต้อนและขับไล่ชาวญี่ปุ่นออกจากอยุธยาครั้งใหญ่นับตั้งแต่ปีพ.ศ.2173 - 2175 สาเหตุเนื่องมาจากชาวญี่ปุ่นที่อาศัยอยู่ในอยุธยาให้การสนับสนุนและช่วยเหลือกลุ่มคนที่เป็นศัตรูกับพระองค์ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงเกรงว่าชาวญี่ปุ่นเหล่านี้จะเป็นอันตรายต่อราชบัลลังก์ของพระองค์ ผลจากการขับไล่ชาวญี่ปุ่นออกไปนั้น ส่งผลให้ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับญี่ปุ่นมีอันต้องยุติลง พ่อค้าชาวไทยและเรือของไทยไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าไปยังเมืองท่าของญี่ปุ่นอีกต่อไป แม้แต่เรือสินค้าของกษัตริย์อยุธยาก็ต้องอาศัยชาวจีน เช่น สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ทรงว่าจ้างเรือของชาวจีนขนส่งสินค้าของพระองค์ไปขายยังญี่ปุ่น²⁷

ในปีพ.ศ.2179 - 2397 ญี่ปุ่นดำเนินนโยบายปิดประเทศอย่างเด็ดขาดและห้ามชาวต่างชาติทุกชาติเดินทางเข้ามาในประเทศยกเว้นประเทศจีนและฮอลันดาเท่านั้น²⁸ แม้ว่าฝ่ายไทยจะ

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 110

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 135.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 135.

²⁷ W. Nunn, "Some Notes Upon the Development of the Commerce of Siam," *Journal of the Siam Society* 15, 2 (1922) . 82 - 83.

²⁸ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, *สังคมจีนในประเทศไทย : ศึกษาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์*, หน้า 9.

พยายามขอติดต่อทางการค้ากับญี่ปุ่น แต่จะพบว่าทางการญี่ปุ่นก็ให้การปฏิเสธที่จะติดต่อการค้าที่เป็นทางการกับไทยโดยสิ้นเชิง ส่งผลให้การติดต่อการค้าระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในสมัยนี้มีอันต้องยุติลง แต่ในขณะเดียวกันพ่อค้าชาวจีนกลับได้รับผลประโยชน์ด้านการค้าจากการยุติสัมพันธภาพระหว่างไทยกับญี่ปุ่น และพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนในช่วงนี้ราบรื่นดี โดยช่วงเวลาสามปีแรกของรัชสมัยนี้ ไทยได้ส่งคณะทูตไปจีนติดต่อกัน 3 ชุดคือ ตั้งแต่ปีพ.ศ.2177 - 2179 แต่ในเวลาเดียวกันพบว่า การประกาศผูกขาดการค้าของราชสำนักไทยที่เพิ่มขึ้นนั้น ส่งผลกระทบกระเทือนต่อการค้าขายของเอกชนชาวจีนในไทยเป็นครั้งแรก²⁹ แต่เมื่อเวลาผ่านไป กลับพบว่า การผูกขาดการค้าเป็นการเอื้อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้พ่อค้าชาวจีนเป็นอย่างมาก

เพราะฉะนั้น กล่าวได้ว่าจากการที่ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นมีอันต้องยุติลง และการเพิ่มความเข้มงวดในการผูกขาดการค้าของราชสำนักไทยในสมัยนี้ ผู้ที่ได้รับประโยชน์มากที่สุดคือ “ชาวจีน” นั่นเอง

สมัยสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ.2199 - 2231) พบว่าความสัมพันธ์ทางการค้าและการทูตระหว่างไทยกับจีนดำเนินต่อไปตามปกติ มีการส่งบรรณาการไปจีนทั้งหมดถึง 12 ครั้ง โดยในระหว่างปี พ.ศ.2202 - 2216 ส่งคณะทูตไปจีนถึง 11 ครั้ง³⁰ โดยครั้งสุดท้ายในปี พ.ศ.2227 ซึ่งในสมัยนี้ชาวจีนยังคงมีบทบาทที่สำคัญในการติดต่อทางการค้าระหว่างไทยกับจีนเช่นเดิม ในบันทึกของนิโกลาส์ แชรแวส (Nicolas Gervaise) ได้กล่าวถึงชาวจีนในสมัยอยุธยาไว้ว่า

“คนจีนมีส่วนทำการค้าอยู่มาก ในประเทศสยามมีปริมาณไล่เลี่ยกันกับพวกแขกมัวร์ทีเดียว มีสำเภากจีนเข้าไปไม่ต่ำกว่าปีละ 15 ถึง 20 ลำบรรทุกสินค้าดี ๆ มาจากประเทศจีนและประเทศญี่ปุ่น และมีแหล่งแลกเปลี่ยนสินค้ามาก...”³¹

²⁹ Sir John Bowring, *The Kingdom and People of Siam*, Vol.I, p. 253.

³⁰ สืบแสง พรหมบุญ, *ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย*, หน้า 112.

³¹ นิโกลาส์ แชรแวส, *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม* (กรุงเทพมหานคร . สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2506), หน้า 68

เหตุที่มีชาวจีนจำนวนมากเข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงศรีอยุธยาเป็นเพราะว่า ในเวลานั้น สภาพทางการเมืองของจีนกำลังวุ่นวาย คือต้องเผชิญกับการรุกรานของพวกแมนจู (ราชวงศ์ชิง) และหลังจากปี พ.ศ. 2188 ชาวจีนได้พากันอพยพออกนอกประเทศเป็นจำนวนมาก³² ประกอบกับ ในช่วงเวลานั้นการติดต่อระหว่างไทยกับจีนมีอย่างสม่ำเสมอ จึงทำให้ชาวจีนจำนวนมากเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองไทย มีการว่าจ้างชาวจีนให้ทำการค้าแทน รวมทั้งเป็นพนักงานดูแลโรงเก็บสินค้า พนักงานบัญชี และกะลาสีเรือโดยมิได้ก็ตกัน ซึ่งมีหลักฐานยืนยันเกี่ยวกับการค้าของอยุธยาในปี พ.ศ. 2221 ไว้ดังนี้คือ “กิจการเดินเรือและการค้าของกษัตริย์ไทยทั้งหมดตกอยู่ในการควบคุมของชาวจีนทั้งในสยามและต่างประเทศ”³³

นอกจากนี้ยังพบว่าบรรดาชาวจีนที่เข้ารับราชการและประกอบอาชีพการค้าในไทยนั้นนับเป็นคู่แข่งทางการค้าที่สำคัญของฮอลันดาทั้งในอยุธยาและการติดต่อการค้ากับญี่ปุ่น (ปิดประเทศอยู่) โดยเฉพาะในญี่ปุ่นนั้น ฮอลันดาไม่สามารถดำเนินการค้าได้สะดวกหรือได้ผลกำไรมากนัก เนื่องจากถูกชาวจีนขัดขวาง ส่งผลให้ชาวฮอลันดาไม่พอใจชาวจีนเหล่านี้เป็นอันมาก อันนำไปสู่กรณีพิพาทระหว่างชาวจีนและชาวฮอลันดาในปี พ.ศ. 2207 โดยชาวจีนเข้าล้อมชุมชนชาวฮอลันดาที่กรุงศรีอยุธยา³⁴ และมีการกล่าวว่กษัตริย์อยุธยาน่าจะมีส่วนในการกระทำของชาวจีนด้วย จึงเป็นเหตุให้ฮอลันดานำเรือรบมาปิดปากอ่าว และในที่สุดไทยต้องยอมทำสนธิสัญญากับฮอลันดาในปี พ.ศ. 2207 ซึ่งเป็นสนธิสัญญาที่ไม่มีผลสัมฤทธิ์

แต่อย่างไรก็ดี พบว่าทางฝ่ายไทยก็ได้ปฏิบัติตามข้อตกลงในสนธิสัญญานับน้อยอย่างเคร่งครัดนัก สมเด็จพระนารายณ์ยังทรงว่าจ้างชาวจีนทำงานในสำเภากลางของไทยและใช้สำเภาของชาวจีนในการบรรทุกสินค้าส่วนพระองค์ออกไปขายยังเมืองจีนและญี่ปุ่น โดยแบ่งผลกำไรให้กับบรรดาเจ้าของเรือ เป็นต้น

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³² จี วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ศึกษาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ , หน้า 10.

³³ เรืองเตียวกัน, หน้า 10

³⁴ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย, หน้า 137.

* ตามสนธิสัญญานับนี้คือ ฝ่ายไทยยินยอมให้ฮอลันดามีสิทธิ์ผูกขาดการค้าหนังงัวและหนังควาย ซึ่งสิ่งที่สำคัญที่สุดในสนธิสัญญานับนี้คือ ฝ่ายไทยห้ามว่าจ้างชาวจีนทำงานในเรือสำเภากลาง ซึ่งเท่ากับเป็นการทำลายการค้ากับต่างประเทศของไทยเป็นอย่างยิ่ง

ในราวปี พ.ศ.2190 ราชสำนักจีน (ราชวงศ์แมนจู) มีนโยบายห้ามทำการค้าทางทะเลและเดินทางออกนอกประเทศโดยเฉพาะชาวจีนในมณฑลฝูเจี้ยน (Fujianese) หรือมณฑลฮกเกี้ยน* และมณฑลกว่างตง หรือมณฑลกว่างตุง (Guangdong)³⁵ เนื่องจากทางราชสำนักจีน (ราชวงศ์ชิง) ต้องการตัดความสัมพันธ์ระหว่างราษฎรตามชายฝั่งทะเลกับกลุ่มของเจิ้งเจิงกง หรือที่มีชื่อเรียกในภาษาอังกฤษว่า โคซิงก้า (Koxinga)** ดังนั้นนอกจากไทยจะติดต่อการค้ากับจีนได้โดยผ่านระบบบรรณาการแล้ว³⁷ พบว่าฝ่ายไทยยังติดต่อการค้านอกระบบกับกลุ่มของเจิ้งเจิงกงด้วย โดยในปี พ.ศ. 2198 เจิ้งเจิงกงได้ส่งกองเรือ 24 ลำมาค้าขายกับดินแดนต่างในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเรือ 10 ลำในจำนวนเรือ 24 ลำได้แล่นมาค้าขายกับไทย³⁸ และการค้าดังกล่าวก็ให้ผลกำไรที่งดงามแก่ฝ่ายไทยโดยชาวจีนในอยุธยาเป็นกลไกสำคัญในการดำเนินการค้าดังกล่าว เพราะฉะนั้นข้อห้ามดังกล่าวมิได้ส่งผลกระทบต่อชนชาวจีนในอยุธยาเลย³⁹ เพราะชาวจีนที่อยู่ในกรุง

* คำว่า "ฮกเกี้ยน" เรียกตามสำเนียงภาษาจีนแต้จิ๋ว

³⁵ สวีส์วอลลิน, "นโยบายชาวจีนในทะเลของราชวงศ์ชิง," ใน ชาวจีนแต้จิ๋วในประเทศไทยและภูมิสำเนาเดิมที่เจาซันสมัยที่หนึ่ง : ทำเรื่องจางหลิน (พ.ศ.2310 - 2393), แปลโดย ไสว วิศวานันท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 37.

** เจิ้งเจิงกง เป็นผู้นำกลุ่มต่อต้านราชวงศ์ชิงที่สำคัญ ซึ่งได้ให้ความช่วยเหลืออย่างมากแก่เจ้านายราชวงศ์หมิงมาตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นในชายฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของจีน จึงได้รับพระบรมราชานุญาตให้ใช้แซ่ "จู" อันเป็นแซ่ของจักรพรรดิหมิง และเป็นที่มาของพระราชทินนาม "กั๋วซิงเอี้ย" หรือ "กั๋วซิงเอี้ย" คำว่า "กั๋ว" (กั๋ว) แปลว่า ประเทศ คำว่า "ซิง" แปลว่าแซ่ ส่วนคำว่า "เอี้ย" แปลว่าขุนนางผู้ใหญ่ รวมความแล้วแปลว่า ขุนนางผู้ใหญ่ผู้ใช่แซ่ของจักรพรรดิ ซึ่งชาวฮอลันดาเรียกคำว่า "กั๋วซิงเอี้ย" (กั๋วซิงเอี้ย) เขียนไปเป็น โคซิงก้า เจิ้งเจิงกง (โคซิงก้า) เป็นลูกครึ่งจีน - ญี่ปุ่น (บิดาเป็นชาวจีน มารดาเป็นญี่ปุ่น) เป็นวีรบุรุษที่มีชื่อเสียงของจีน เรื่องราวต่างๆ ของเจิ้งเจิงกงมีปรากฏอยู่ในเอกสารของจีน ญี่ปุ่น และฮอลันดา. (สารสิน วีระผล, "Chinese in the Ayudhya Period : Their Place in History," ทรงแปลเรียบเรียงโดย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, เสนอในงานสัมมนาทางวิชาการ อยุธยา : มิติใหม่ทางการศึกษา ระหว่างวันที่ 13 - 14 สิงหาคม 2535 ณ ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, หน้า 1.)

³⁷ Dhiravat na Pombejra, "A Political History of Siam Under the Prasatthong Dynasty, 1629-1688" (Unpublished Ph.D.thesis : London, 1984), p. 306.

³⁸ สิบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย, หน้า 137.

³⁹ บุษราคัม ชวงชัย, "การค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษในกรุงศรีอยุธยาระหว่าง ค.ศ.1612-1688" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533), หน้า 96.

ศรีอยุธยายังคงดำเนินการค้าและรับราชการตามปกติ และหลังจากปี พ.ศ.2227 การค้าขายมีตัวอย่างมาก จักรพรรดิคังซีทรงเริ่มผ่อนผันนโยบายการห้ามออกทะเลมากขึ้น เนื่องมาจากสามารถปราบปรามกลุ่มของเจิ้งเจิงกงและยึดเกาะได้ในวันได้ในปีพ.ศ.2227 และในขณะเดียวกันเมืองท่าหลายแห่งในจีนได้เปิดขึ้นเพื่อการค้ากับต่างประเทศ⁴⁰ แต่ก็มีได้ส่งผลกระทบต่อชาวจีนในอยุธยาเท่าไรนัก เพราะความเข้มงวดในการผูกขาดการค้าของราชสำนักไทยเริ่มผ่อนคลายลง และพ่อค้าชาวจีนในอยุธยาถูกกลืนเข้ากับระบบการค้าหลวงมากขึ้น⁴¹ จึงทำให้การค้าของพ่อค้าชาวจีนในอยุธยาไม่ประสบปัญหามากนักเพราะได้รับการสนับสนุนจากกษัตริย์อยุธยา ซึ่งชาวจีนเหล่านี้สามารถอาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยาและทำการค้าได้ตลอด ในขณะที่พ่อค้าชาวตะวันตกมักประสบกับปัญหาทางการค้าอยู่เป็นประจำ

ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ.2231-2246) ต้องเผชิญกับความยุ่งยากในราชสำนักอยู่ตลอดเวลา พระองค์ทรงพยายามที่จะกำจัดอิทธิพลของฝรั่งเศสให้หมดไปจากแผ่นดินอยุธยา และทรงแสดงพระราโชบายอย่างชัดเจนว่าไม่ต้องการติดต่อกับชาวตะวันตกอีกต่อไป ยกเว้นพ่อค้าเอกชนชาวอังกฤษและชาวฮอลันดาเท่านั้น เนื่องจากชาวฮอลันดามีส่วนช่วยพระองค์ในการกำจัดพอลคอนและอำนาจของฝรั่งเศสออกจากอยุธยาได้เป็นผลสำเร็จ⁴² รวมทั้งเกิดการแย่งชิงราชสมบัติของเล็อดบอยครั้ง ซึ่งจากหลักฐานพบว่าไม่มีการส่งคณะทูตไปเยือนจีนตลอดสมัยนี้ หลังจากสมัยนี้ไปแล้ว พบว่าราชสำนักไทยได้ส่งทูตไปเยือนจีนอยู่บ้างเพื่อเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีอันดีระหว่างกันเอาไว้ เช่น สมัยสมเด็จพระเจ้าเสือ (พ.ศ.2246 - 2251) ทรงส่งคณะทูตไปจีนในปี พ.ศ.2251 จำนวน 1 ชุด⁴³ หลังจากหยุดชะงักไป 23 ปี

ในสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ (พ.ศ.2251- 2275) ไทยส่งคณะทูตไปจีนทั้งหมด 4 ชุด กล่าวคือในปีพ.ศ.2263 พ.ศ.2265 พ.ศ.2267 และพ.ศ.2272⁴⁴ ตามลำดับ สัมพันธภาพอันมิตรระหว่างไทยกับจีนยังคงดำเนินต่อไปเห็นได้จากในปี พ.ศ.2272 หลังจากที่ราชสำนักจีนรับเครื่องบรรณาการจากไทยแล้วจักรพรรดิหย่งเจิ้งได้พระราชทานของที่ระลึกให้แก่พระมหากษัตริย์ไทย

⁴⁰ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย, หน้า 140.

⁴¹ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ศึกษาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, หน้า 11.

⁴² สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย, หน้า 141.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 113.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 113.

ได้แก่ผ้าแพร ภาชนะหยก ถ้วยชามจีน และแผ่นจารึกคำสดุดีว่า “เทียบ-หนาน-โลก-ว้อ” ซึ่งมีความหมายว่า “เมืองสวรรค์ทางทิศใต้”⁴⁵ พร้อมทั้งมีพระบรมราชโองการให้ลดรายการเครื่องราชบรรณาการ ดังข้อความต่อไปนี้

“ไทยนั้นอยู่ไกลและเส้นทางเดินเรือก็ยากลำบากและเต็มไปด้วยอันตราย การส่งบรรณาการเป็นงานที่ยุ่งยาก เราปรารถนาที่จะแสดงความกรุณาของเราต่อประเทศราชที่อยู่ห่างไกลโดยให้ลดจำนวนเครื่องราชบรรณาการลง แต่เนื่องจากพวกเขาได้นำบรรณาการมาแล้วในเวลานี้ จึงไม่เหมาะที่จะขนกลับไปอีก เพราะฉะนั้นเราก็จะขอรับไว้แต่สินค้าพื้นเมืองเช่น จิวพระ เครื่องหอม ผ้ามัสลิน กายาน ไม่จำเป็นต้องนำมาอีกต่อไป”⁴⁶

และยังทรงโปรดให้คณะทูตของไทยสามารถเข้าไปซื้อทองแดงในมณฑลกว๋างตง (กวางตุ้ง) ได้⁴⁷ ในปี พ.ศ.2265 ทางราชสำนักจีนได้ขอร้องให้ทางราชสำนักไทยส่งข้าวไปเมืองจีนเป็นจำนวน 300,000 หาบไปขายที่มณฑลฝูเจี้ยน (ฮกเกี้ยน) มณฑลกว๋างตง (กวางตุ้ง) และเมืองหนิงโป โดยสัญญาว่าจะงดเก็บภาษีเรือที่บรรทุกข้าวเข้ามา และสินค้าอื่นๆ ที่มาจากไทย⁴⁸ ซึ่งเป็นปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้การค้าข้าวระหว่างไทยกับจีนมีปริมาณเพิ่มขึ้นในปีพ.ศ.2271 ในปลายสมัยอยุธยา “ข้าว” ได้กลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของไทยที่ทำรายได้และผลกำไรจำนวนมาก โดยผู้ที่เข้ามาจับบทบาทที่สำคัญในการค้าข้าวระหว่างไทยกับจีนก็คือชาวจีนนั่นเอง และในเวลาเดียวกัน จำนวนชาวจีนในไทยมีจำนวนมากขึ้นและมีอิทธิพลมาก ซึ่งพบว่าได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจการแย่งชิงราชบัลลังก์เมื่อเจ้าฟ้าเอกทัศซึ่งชาวจีนยกย่องไม่ได้รับการสถาปนาเป็นกษัตริย์สืบต่อจาก

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 114.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 114.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 142.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 141.

สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ บรรดาชาวจีนจึงก่อความวุ่นวาย โดยชาวจีนจำนวน 300 คนเข้าโจมตีพระราชวังในที่สุดก็ถูกปราบปรามลงได้⁴⁹ โดยพวกกบฏทั้งหมด 40 คนที่เป็นหัวหน้าก่อการกบฏถูกประหารชีวิต⁵⁰ แต่ชุมชนชาวจีนในอยุธยาไม่ได้รับผลกระทบกระเทือนจากเหตุการณ์ในครั้งนี้เลย ชาวจีนยังคงได้รับสิทธิพิเศษทางการค้าจากราชสำนักไทยอยู่เช่นเดิมดังข้อความต่อไปนี้

“นิคมของชาวจีนเป็นนิคมที่มีคนอาศัยอยู่มากที่สุดและมีความรุ่งเรือง โดยพวกนี้ทำการค้าขายกันอย่างกว้างขวาง และโดยได้รับสิทธิพิเศษต่างๆ การที่ชาวจีนโอนอ่อนตามประเพณี (ไทย) ลักษณะนิสัยและกิริยามารยาทที่ค่อนข้างอ่อนน้อม ทำให้เป็นหลักประกันว่าจะยังคงได้รับสิทธิพิเศษ และมีความเจริญมั่งคั่งสืบต่อไป”⁵¹

การดำเนินการค้าระหว่างไทยกับจีนในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศก็ยังคงดำเนินต่อไป โดยเฉพาะในสมัยจักรพรรดิเจียนหลงนั้น ความสัมพันธ์ทางการค้าและบรรณาการระหว่างไทยกับจีนเป็นไปอย่างใกล้ชิด และทางราชสำนักจีนทรงยอมให้บรรดาทูตไทยได้รับอนุญาตพิเศษที่จะซื้อทองแดง พระราชกฤษฎีกาของจักรพรรดิเจียนหลงทรงประกาศว่า

“ไทยนั้นอยู่ไกล เส้นทางที่มายังจีนต้องมาทางทะเล (ซึ่งไม่สะดวกสบายนัก) แต่ไทยก็ยังคงส่งบรรณาการให้จีน เพราะฉะนั้น นอกเหนือจากของขวัญธรรมดาแล้ว เราจะให้ผ้าแพรแก่ไทย 4 พันสำหรับทองแดงนั้นเราจะให้ 800 ซึ่งเพื่อแสดงน้ำใจของเรา แต่อย่าอ้างเป็นปฏิบัติเป็นปกติเป็นอันขาด”⁵²

⁴⁹ W.A.R. Wood, *The History of Siam* (Bangkok : The Siam Barnakkich Press, 1961), p. 232.

⁵⁰ โสพิศ นุททอง, “การเมืองไทยสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), หน้า 40. อ้างถึงใน กรมศิลปากร, *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา* (กรุงเทพมหานคร : อรุณสภา, 2516), หน้า 259.

⁵¹ W. Turpin, *Histoire Civil et Naturelle du Royaume de Siam* (Paris : Costard, 1771), p. 9. อ้างถึงใน สืบแสง พรหมบุญ, *ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย*, หน้า 142.

⁵² สืบแสง พรหมบุญ, *ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย*, หน้า 142 - 143.

ซึ่งจากความโปรดปรานที่จักรพรรดิเจี้ยนหลงทรงมีต่อฝ่ายไทยนั้นเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้การค้าข้าวระหว่างไทยกับจีนดำเนินไปด้วยดี และพระองค์ยังทรงสนับสนุนให้ชาวจีนเดินทางเข้ามาในไทยและทำการต่อเรือในไทย⁵³ ซึ่งถือว่าการฝ่าฝืนขนบธรรมเนียมประเพณีของจีนในการห้ามให้ชาวจีนเดินทางออกนอกประเทศ ยิ่งไปกว่านั้นพระองค์ทรงกระตุ้นให้บรรดาพ่อค้าชาวจีนส่งข้าวจากไทย โดยออกพระราชกฤษฎีกาในปีพ.ศ.2294 ว่า “พ่อค้าคนใดส่งข้าวจากไทยได้มากกว่า 2,000 หาบ จะได้รับพระราชทานรางวัลกระดุมขุนนางชาวจีน ซึ่งมีความหมายเท่ากับบุคคลนั้นเลื่อนฐานะอยู่ในระดับขุนนาง”⁵⁴ และในสมัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนี้ ไทยส่งคณะทูตและเครื่องราชบรรณาการไปจีนเป็นจำนวน 6 ชุดด้วยกัน โดยส่งคณะทูต 2 ชุดสุดท้ายไปจีนในปีพ.ศ.2299 และในปีพ.ศ.2300 ตามลำดับ

ความรุ่งเรืองทางการค้าและสัมพันธ์ไมตรีอย่างใกล้ชิดระหว่างไทยกับจีนนั้นดำเนินต่อไปเรื่อยๆ จนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาเสียให้แก่พม่าในปีพ.ศ.2310 ความสัมพันธ์แบบบรรณาการและการค้าระหว่างไทยกับจีนในสมัยอยุธยาจึงต้องปิดฉากลง

นับตั้งแต่เริ่มสมัยอยุธยา การค้ากับจีนก็ขยายตัวออกไปเรื่อยๆ มีการหยุดชะงักลงไปบ้างเพียงบางช่วง โดยความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนในสมัยอยุธยาตอนปลายจะเน้นในเรื่องการติดต่อการค้าขายเป็นสำคัญ โดยส่วนใหญ่แล้วคณะทูตไทยและพ่อค้าของไทยมักจะได้รับกาปฏิบัติที่ดีจากทางราชสำนักจีนรวมทั้งสิทธิพิเศษทางการค้าเป็นอย่างมาก เช่นเดียวกับชาวจีนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในอยุธยา ก็ได้รับการปฏิบัติที่ดีจากทางราชสำนักไทย พร้อมทั้งได้รับสิทธิพิเศษทางการค้ามากกว่าพ่อค้าชาวต่างชาติอื่นๆ ที่เข้ามาติดต่อกับอยุธยา ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้ชาวจีนเข้ามามีบทบาทและอิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และสังคมของอยุธยา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵³ Sir John Bowring, The Kingdom and People of Siam, Vol.I, p. 76.

⁵⁴ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย, หน้า 143.

ชาวจีนในสมัยอยุธยา

การค้าอันรุ่งเรืองระหว่างไทยกับจีนภายใต้ระบบบรรณาการนั้นมีส่วนสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้กรุงศรีอยุธยากลายเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่และร่ำรวยอาณาจักรหนึ่งในย่านภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความสำคัญของอยุธยาในฐานะศูนย์กลางด้านการพาณิชย์ดึงดูดให้บรรดาพ่อค้าทุกเชื้อชาติเข้ามาติดต่อการค้าด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนที่ดำเนินมาเป็นเวลาอันยาวนานนั้น ส่งให้ชาวจีนที่อพยพออกนอกประเทศส่วนหนึ่งเดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานในไทย และเป็นขบวนการที่ต่อเนื่อง แม้ว่าทางการจีนจะมีบทลงโทษแก่บรรดาชาวจีนที่อพยพออกนอกประเทศอย่างเด็ดขาดและรุนแรงก็ตาม ประกอบโครงสร้างทางสังคมไทยก็เปิดโอกาสให้กับชาวจีนอพยพเหล่านี้เข้ามาแสวงหาโชคลาภและอำนาจได้ไม่ยากนัก

ดังนั้นตลอดระยะเวลาที่ไทยกับจีนมีความสัมพันธ์ทางการค้าและการทูตกันนั้นพบว่ามีชาวจีนเดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานในไทยเป็นจำนวนมากและชาวจีนกลุ่มนี้ต่อมาได้เข้ามามีบทบาทที่สำคัญทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของไทย

1. สาเหตุของการอพยพของชาวจีน

ในสมัยอยุธยาพบว่าชาวจีนได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองไทยเป็นจำนวนมากและมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งชาวจีนเหล่านี้ได้เข้ามามีบทบาทที่สำคัญต่อเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง สาเหตุที่ทำให้ชาวจีนเดินทางเข้าตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพในเมืองไทย คือ

1.1. **ความอดอยาก** เนื่องจากในเมืองจีนมีพื้นที่ทำการเพาะปลูกมีปริมาณไม่เพียงพอกับจำนวนประชากร ถึงแม้ว่าพื้นที่ในการเพาะปลูกส่วนใหญ่จะมีความอุดมสมบูรณ์ แต่มีจำนวนจำกัดไม่ได้สัดส่วนกับจำนวนประชากรที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศจีน มีประชากรเป็นจำนวนมากแต่พื้นที่ทำการเพาะปลูกมีจำนวนไม่เพียงพอ ส่งผลให้ประชาชนต้องประสบกับปัญหาความอดอยาก⁵⁶ นอกจากนี้ราษฎรที่อาศัยอยู่

⁵⁶ วิยะดา ทองมิตร, "การใช้แรงงานของชาวจีนในสังคมไทย พ.ศ.2325 - 2453" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527), หน้า 28

มณฑลผู้เจียน (ฮกเกี้ยน) และมณฑลกว้างตง (กวางตุ้ง) ยังต้องประสบกับภัยพิบัติทางธรรมชาติ กล่าวคือ ลุ่มแม่น้ำฉางเจียง (แยงซีเกียง) มักจะเกิดน้ำท่วมเป็นประจำทุกๆ 10 ปี บางครั้งเกิดน้ำท่วมอย่างมากจนกลายเป็นอุทกภัยท่วมไร่นา บ้านเรือนของราษฎร การเกิดอุทกภัยในลุ่มแม่น้ำฉางเจียง (แยงซีเกียง) ได้ส่งผลกระทบต่อราษฎรที่อาศัยอยู่ในมณฑลที่อยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำฉางเจียง (แยงซีเกียง) คือ ในมณฑลผู้เจียน (ฮกเกี้ยน) และมณฑลกว้างตง (กวางตุ้ง) เป็นอันมาก⁵⁶ ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชนชาวจีนทั้งสิ้น

เมื่อสภาพทางธรรมชาติไม่เอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชีพแล้ว ย่อมก่อให้เกิดภาวะข้าวขาดหนากแพง หรือที่เรียกว่า “ทุกขภิกภัย” ตามมาทั่วทุกหัวระแหงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ชาวจีนต้องประสบกับภัยพิบัติและความอดอยากดังที่ได้กล่าวมา ในบางครั้งพบว่าเกิดโรคระบาดขึ้นในชุมชน ทำให้ประชาชนล้มตายลงเป็นจำนวนมาก⁵⁷ ปัญหาต่างๆ ที่รุมเร้าอยู่ส่งผลให้ชาวจีนจำนวนมากตัดสินใจอพยพออกนอกประเทศเพื่อแสวงหาโชคในต่างแดน โดยบริเวณที่ชาวจีนอพยพเข้ามามากคือ ดินแดนบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และพบว่าชาวจีนบางส่วนได้เดินทางเข้ามาในไทย

1.2. ความวุ่นวายภายในเมืองจีน เป็นที่น่าสังเกตว่าคราวใดก็ตามที่เกิดการผลัดแผ่นดิน หรือเปลี่ยนราชวงศ์ใหม่ในเมืองจีนมักจะมีเหตุการณ์วุ่นวายอยู่เป็นประจำ ซึ่งมักจะเกิดขึ้นทางตอนใต้ของประเทศจีนอยู่เป็นประจำ อาทิเช่น ในปีพ.ศ.2187 เมื่อราชวงศ์ชิงสามารถยึดกรุงปักกิ่ง รวมทั้งพิชิตดินแดนทางภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงใต้ของจีนได้นั้น⁵⁸ ส่งผลให้ประชาชนจีนไม่พอใจเป็นอันมาก เนื่องจากชาวจีนระลึกอยู่เสมอว่าพวกแมนจู (ราชวงศ์ชิง) ไม่ใช่ชาวจีน แต่เป็นชาวต่างชาติที่เข้ามาแย่งชิงและหาผลประโยชน์จากแผ่นดินของพวกเขา⁵⁹

⁵⁶ ดูเพิ่มเติมใน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, เย็นสบายชายน้ำ (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2540), หน้า 60 - 61 และ หน้าคำนำ.

⁵⁷ วิยะดา ทองมิตร, “การใช้แรงงานของชาวจีนในสังคมไทย พ.ศ.2325 - 2453”, หน้า 29.

⁵⁸ สารสิน วีระผล, “Chinese in the Ayudhya Period : Their Place in History,” เสนอในงานสัมมนาทางวิชาการ อยุทธา : มิติใหม่ทางการศึกษา, หน้า 2.

* แม้ว่าผู้นำของแมนจู (ราชวงศ์ชิง) สามารถยึดกรุงปักกิ่งและสถาปนาราชวงศ์ชิงขึ้นในปีพ.ศ.2187 ได้ แต่กว่าจะทำการปราบปรามกลุ่มต่อต้านต่างๆ ทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศได้อย่างราบคาบในปี พ.ศ.2227

⁵⁹ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ศึกษาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, หน้า 10.

ฝ่ายราชวงศ์ชิง (ราชวงศ์แมนจู) เองก็ปฏิบัติต่อชาวจีนที่ตั้งตนเป็นปฏิปักษ์อย่างรุนแรง พบว่ามีชาวจีนจำนวนมากถูกทางการจีนทำการปราบปรามอย่างรุนแรง โดยชาวจีนเหล่านี้ส่วนมากจะลี้ภัยทางการเมืองไปซ่องสุมกำลังพลและตั้งรกรากอยู่ทางหมู่เกาะทะเลใต้ของประเทศ⁶⁰ โดยเฉพาะในมณฑลฝูเจี้ยน (ฮกเกี้ยน) และมณฑลกว่างตง (กวางตุ้ง) พบว่ามี การต่อต้านราชวงศ์ชิง (ราชวงศ์แมนจู) อย่างรุนแรง⁶¹

จากเหตุการณ์ดังกล่าวนั้น ปรากฏว่ามีชาวจีนจำนวนมากนับพันๆ คนจากเมืองเฉา-โจว (แต้จิ๋ว) เมืองฉวน-โจว และเมืองกวางโจว⁶² เดินทางลงมาทางใต้ของประเทศจีนเข้าไปอาศัยอยู่ในไต้หวัน ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และบางส่วนก็เดินทางเข้ามาในเมืองไทย แรงกดดันทางการเมืองและความวุ่นวายต่างๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศจีนนั้นก่อให้เกิดความเสียหายแก่จีนในด้านต่างๆ อาทิเช่น ในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมเป็นอย่างมากทั้งในทางตรงและทางอ้อม อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพของรัฐ และความเป็นอยู่ของประชาชนชาวจีนด้วย เพราะเมื่อเกิดสงครามประชาชนต้องถูกเกณฑ์แรงงานออกไปทำสงคราม บ้างก็ได้รับบาดเจ็บ บ้างก็สูญพลภาพ บ้างก็พลัดพรากจากถิ่นฐานบ้านเกิด และญาติพี่น้อง บ้างก็ตาย อีกทั้งเศรษฐกิจก็ทรุดโทรม ประชาชนไม่สามารถประกอบอาชีพได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย เนื่องจากพื้นที่บางแห่งกลายเป็นสนามรบไป ก่อให้เกิดภาวะข้าวขาดแคลนแพง ใจผู้ร้ายชุกชุม รัฐเก็บภาษีราษฎรสูงขึ้นเพื่อนำไปเป็นทุนในการทำสงคราม ราษฎรถูกรีดนาทาเร้นจากบรรดาข้าราชการ ราษฎรอดอยาก และได้รับความเดือดร้อนกันไปทั่วทุกหัวระแหง เสถียรภาพทางการเมืองของรัฐบาลจีนก็ไม่มั่นคง เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญที่ผลักดันให้ชาวจีนจำนวนหนึ่งเดินทางออกนอกประเทศเพื่อออกมาแสวงหาโชคยังดินแดนอื่นๆ

1.3. นโยบายของราชสำนักจีน กล่าวได้ว่าสมัยราชวงศ์ชิงของจีนนั้นเป็นยุคแห่งการพัฒนาอย่างต่อเนื่องของระบบศักดินาจีน และในขณะเดียวกันก็เป็นยุคที่ลัทธิทุนนิยมแพร่ขยายอิทธิพลเข้ามาในทวีปเอเชีย⁶³ จึงดึงดูดให้ชาวจีนเดินทางออกนอกประเทศ นอกจากนี้

⁶⁰ ขจัดภัย นุชพัฒน์, ชาวจีนในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2518), หน้า 37.

⁶¹ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ศึกษาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, หน้า 10.

⁶² เรื่องเดียวกัน, หน้า 9 - 10

⁶³ สวีส์วอลทิน, "นโยบายชาวจีนในทัศนะของราชวงศ์ชิง," ใน ชาวจีนแต่จิ๋วในประเทศไทยและภูมิภาคอื่นๆ (พ.ศ. 2310 - 2393), หน้า 37.

ประชาชนที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งทะเลของจีนต้องถูกระบบเศรษฐกิจศักดินาขูดรีด และถูกบีบบังคับ
 ทางการเมืองจนไม่มีทางออก ชาวจีนเหล่านั้นจึงต้องเดินทางไปผจญภัยและแสวงหาโชคลาภใน
 ต่างแดนเพื่อความอยู่รอด ในช่วงดังกล่าวพบว่าจำนวนของชาวจีนที่เดินทางเข้าออกและไปตั้งถิ่น
 ฐานในต่างแดนมีมากเป็นพิเศษ ซึ่งทำที่และนโยบายของราชสำนักจีนในขณะนั้นที่มีต่อชาวจีน
 เหล่านี้ก็เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชาวจีนจำนวนมากเดินทาง
 ออกนอกประเทศ

1. **ยุคแห่งการห้ามออกทะเลและย้ายเขต (พ.ศ.2187 - 2226) :** ในช่วงต้น
 ของราชวงศ์ชิง แม้ว่าดินแดนต่างๆ ของจีนจะตกอยู่ภายใต้อำนาจของราชวงศ์ชิงแล้วก็ตาม แต่
 พบว่ากลุ่มของเจิ้งเจิงกงและกลุ่มพลังต่อต้านราชวงศ์ชิงตามชายฝั่งทะเลยังมีการเคลื่อนไหวเพื่อ
 ต่อสู้กับราชวงศ์ชิงตามฝั่งทะเลด้านตะวันออกเฉียงใต้อยู่ตลอดเวลา รวมทั้งบรรดาข้าราชการ และ
 ราษฎรที่ยังจงรักภักดีต่อราชวงศ์หมิงและไม่ยอมอยู่ภายใต้การปกครองของราชวงศ์ชิงได้พากัน
 หลบหนีออกนอกประเทศเพื่อปักหลักต่อสู้ต่อไป ดังนั้นเพื่อเป็นการตัดความสัมพันธ์ระหว่าง
 แผ่นดินใหญ่กับพลังต่อต้านในต่างแดน ทางกรจีนได้ดำเนินนโยบายการห้ามออกนอกทะเลทั่ว
 ราชอาณาจักร โดยในปีที่ 4 ของจักรพรรดิซุ่นจื่อ (พ.ศ.2190) ได้ประกาศ “กฎหมายต้าชิง” บังคับ
 ใช้ทั่วราชอาณาจักร⁶⁴ ซึ่งในกฎหมายฉบับนี้ได้กำหนดไว้ว่า

“ข้าราชการและทหารพลเรือนที่ลักลอบออกทะเลค้าขายและอพยพ
 ไปตั้งถิ่นฐานทำการเพาะปลูกตามเกาะต่างๆ ในภูมิภาคไวมหาสมุทร
 ก็ถือเป็นผู้สมคบกับโจรโดยคุชฎี และมีโทษถึงประหาร”⁶⁵

นอกจากนี้ยังมีการออกประกาศเกี่ยวกับการห้ามออกทะเลอย่างเคร่งครัดตามมา
 อีกหลายฉบับ แต่ก็ไม่สามารถควบคุมการออกทะเลได้เพื่อทำการค้าขายและการให้การสนับสนุน
 ของราษฎรในชายฝั่งทะเลที่มีต่อกลุ่มของเจิ้งเจิงกงได้ ดังนั้นในปีที่ 17 ของจักรพรรดิซุ่นจื่อ (พ.ศ.
 2203) ได้ออกกฎหมายอย่างทารุณบีบบังคับให้ราษฎรต้องอพยพจากชายฝั่ง โดยประกาศว่า

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 37

“ราษฎรตามชายฝั่งในมณฑลฝูเจี้ยน กว่างตง เจ้อเจียง เจียงหนาน
ชานตุง รวม 5 มณฑลต้องอพยพจากริมชายฝั่ง 30 - 50 กิโลเมตร
ให้ทำलयบ้านเรือนตามชายฝั่งจนกลายเป็นที่ดินรกร้าง”⁶⁶

จากนโยบายดังกล่าว ส่งผลให้ราษฎรที่อาศัยตามชายฝั่งทะเลทางตะวันออก
เจียงใต้ของจีนมีความเป็นอยู่ที่ลำบากยากแค้น หมุดโอกาสในการทำมาหากิน ดังนั้นจึงมีคน
จำนวนไม่น้อยที่ลี้ภัยหลบเดินทางออกนอกทะเล

จะเห็นได้ว่ามาตรการดังกล่าวรุนแรง โดยมีเป้าหมายที่สำคัญคือเพียงต้องการตัด
ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนตามชายฝั่งทะเลกับกลุ่มของเจ็งเจ็งกง (โคซิงก้า) อย่างไรก็ตาม
แม้ว่าทางการจีนจะดำเนินนโยบายห้ามออกทะเล และให้ราษฎรตามชายฝั่งทะเลอพยพออกจาก
ชายฝั่งก็ตาม ก็ยังไม่สามารถห้ามการติดต่อการค้าทางทะเล และการอพยพย้ายถิ่นฐานของ
ประชาชนได้ กลับเป็นการส่งเสริมให้กลุ่มของเจ็งเจ็งกงสามารถผูกขาด และขยายการค้ากับต่าง
ประเทศได้เป็นอย่างดี และไม่กระทบกระเทือนต่อการสะสมกำลังของกลุ่มเจ็งเจ็งกงแม้แต่น้อย
“ทรัพย์สินที่ได้มาสามารถเลี้ยงดูทหารเป็นแสนอีกทั้งยังมีอาวุธยุทโธปกรณ์และเรือรบอีกหลาย
พันลำ”⁶⁷ ฉะนั้นแม้ในช่วงเวลานี้จะมีการห้ามออกทะเลอย่างเข้มงวดและอพยพราษฎรออกจาก
ชายฝั่ง แต่การค้าทางทะเลยังดำเนินต่อไป ผลที่ตามมาก็คือจำนวนชาวจีนที่เดินทางไปค้าขายใน
ต่างประเทศ และการเข้าไปตั้งถิ่นฐานเป็นการถาวรในต่างแดนกลับมีจำนวนเพิ่มขึ้น

2. ยุคแห่งการผ่อนคลายการห้ามออกทะเล (พ.ศ.2226 - 2260) ภายหลังจากที่ราชวงศ์ชิงสามารถยึดเกาะไต้หวันได้สำเร็จในปีพ.ศ.2226 และกลุ่มของเจ็งเจ็งกงที่ไต้หวันก็
ถูกทำลายลงแล้ว ทางราชสำนักจีนได้ยกเลิกการห้ามออกทะเลในมณฑลต่างๆ ตามชายฝั่งอย่าง
เป็นทางการในปีพ.ศ.2227 แต่ผลจากการดำเนินนโยบายการห้ามออกทะเลและการอพยพราษฎร
ของทางการจีนในระยะที่ผ่านมา มานั่นก่อให้เกิดความเสียหายอย่างใหญ่หลวงทางเศรษฐกิจ สังคม
และชีวิตทรัพย์สินของราษฎรในแถบฝั่งทะเลตะวันออกเจียงใต้อย่างมากศาล ที่ดินนับเป็นล้าน ๆ
ไร่ นอกเขตถูกทอดทิ้งกลายเป็นที่รกร้างว่างเปล่า ประชาชนต้องอพยพเร่ร่อนไม่มีที่ทำมาหากิน

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 38 - 39.

ต้องล้มตายกันเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดความวุ่นวายและขาดความมั่นคงทางสังคม ตามบันทึก
ของจีนปรากฏว่า “ราษฎรที่ถูกบังคับต้องอพยพ และต้องละทิ้งอาชีพดั้งเดิมโดยสิ้นเชิง”⁶⁸ หรือ
ข้อความที่กล่าวไว้ว่า

“ราษฎรในสี่มณฑล (คือ กว่างตง ฉูเจี้ยน เจ้อเจียง เจียงหนาน)
ผู้เยาว์และคนชราต้องล้มตายเป็นจำนวนมาก ชายฉกรรจ์ก็ต้อง
แพร่หนีไปที่ต่างๆ เป็นจำนวนหลายล้านคน”⁶⁹

ในขณะเดียวกันการเก็บภาษี เสนียงอาหาร และทหาร รวมทั้งเงินทองที่เรียกเก็บ
จากราษฎรที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ก็กระทำได้ผิดเคือง ส่งผลให้สถานะทางการคลังของท้องถิ่น
ต่างๆ เสื่อมไม่มั่นคง ดังนั้นเมื่อจักรพรรดิคังซีมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าให้เปิดการค้าเงิน
การค้าทางทะเลและทำการประมงได้แล้ว พบว่าราษฎรตามชายฝั่งที่ได้รับความเดือดร้อนจากการ
ห้ามออกทะเลและการอพยพออกจากชายฝั่ง ก็ได้พากันหนีลงทะเลออกมาทำมาหากินในต่างแดน
ดังคำกราบทูลของชื่อนางว่าด้วยการยกเลิกการออกทะเลที่ว่า

“ท้องที่ขึ้นในหลายมณฑลยากลำบากมาเป็นเวลานาน มีผู้คน
ที่แพร่หนีไปอาศัยเป็นหลักแหล่ง ก็ได้ช่วยโอกาสการยกเลิก
ห้ามออกทะเลครั้งนี้เดินทางเข้าออกอย่างเปิดเผย...ปัจจุบัน
กลับมีคนในท้องถิ่นขึ้นในเรือพึ่งค้าชุกชุมของพวกเขา และ
พากันเดินทางไปต่างประเทศ”⁷⁰

จึงพบว่าในช่วงเวลาดังกล่าวชาวจีนที่เดินทางออกนอกประเทศมีจำนวนเพิ่มขึ้น
แต่อย่างไรก็ดี จักรพรรดิคังซียังทรงกังวลว่า การเปิดการค้าทางทะเลจะก่อให้เกิดความยุ่งยากทาง

⁶⁸ เจียงเตี๋ยกัน, หน้า 40.

⁶⁹ เจียงเตี๋ยกัน, หน้า 40.

⁷⁰ จิงจิงชื่อเหวินเฟียนเล่ม 33 การป้องกันชายฝั่ง. อ้างถึงใน สวีเจ้าหลิน, “นโยบายชาวจีนโพ้นทะเล
ของราชวงศ์ชิง,” ใน ชาวจีนแต่จีนในประเทศไทยและภูมิภาคอื่นที่เขารับสมัครที่หนึ่ง : ท่านเรือ
จากหลิน (พ.ศ.2325 - 2393), หน้า 40.

การเมือง และเป็นภัยต่อความมั่นคงของพระองค์ จึงรับสั่งให้มีการควบคุมการค้าทางทะเลอย่างเข้มงวดและเคร่งครัด อีกทั้งยังห้ามมิให้ราษฎรเดินทางไปทำมาหากินในต่างแดน แต่ก็พบว่าเรือสินค้าของจีนที่ได้รับอนุญาตให้เดินทางไปติดต่อกับค้ายังต่างแดน มักจะมีชาวจีนที่ต้องการจะเดินทางออกนอกประเทศแอบโดยสารเรือสินค้าเหล่านี้ออกมาเสมอๆ และมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

3. ยุคห้ามเดินทางไปทะเลใต้และเปิดการค้าทางทะเลตะวันออก

(พ.ศ.2260 - 2270) ในปีที่ 56 ของจักรพรรดิคังซี (พ.ศ.2260) ราชสำนักจีนได้ประกาศพระบรมราชโองการอย่างกะทันหันว่า

“เรือสินค้าที่เดินทางไปยังทะเลตะวันออกเพื่อทำการค้าขายสามารถดำเนินไปได้ตามปกติ แต่ห้ามมิให้เรือสินค้าเดินทางไปยังเกาะลูซอน กะลาปา และดินแดนทางทะเลใต้อื่นๆ เพื่อทำการค้าขาย โดยมอบหมายให้เจ้าหน้าที่ในท้องที่หนานเข้าทำการสกัด อีกทั้งยังสั่งการให้ทหารเรือในสังกัดมณฑลกว๋างตง ผู้เขียนทำการตรวจตรา และให้ลงโทษผู้กระทำผิด”⁷¹

ส่วนเรือของชาวต่างชาติยังอนุญาตให้เดินทางเข้ามาทำการค้าขายได้เช่นเดิม แต่ห้ามนำชาวจีนออกนอกประเทศ คนที่ฝ่าฝืนจะถูกลงโทษ⁷²

สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ เนื่องจากจักรพรรดิคังซีทรงทราบว่าชาวจีนที่อยู่ในเกาะลูซอน กะลาปา ฯลฯ เป็นชาวยิวที่หลงเหลืออยู่ และคนกลุ่มนี้ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยราชวงศ์หมิงยังมีอำนาจอยู่ อีกทั้งยังเป็นแหล่งที่มาของโจรสลัด⁷³ พระองค์ทรงหวั่นเกรงว่าชาวยิวดังกล่าวในแถบทะเลใต้จะสะสมกำลังกันและเป็นภัยต่อราชบัลลังก์พระองค์ พระองค์จึงต้องเตรียมการและหาทางป้องกันไว้ก่อน นอกจากนี้ห้ามมิให้ชาวจีนเดินทางไปทำการค้าขายที่โพ้นทะเลแล้ว ยังมีคำสั่งอย่างเข้มงวดให้ชาวจีนโพ้นทะเลที่ตกค้างอยู่ต่างแดนต้องเดินทางกลับประเทศจีนอีกด้วย

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

⁷² เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

⁷³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

โดยได้ นิรโทษกรรมให้กับชาวจีนเหล่านี้เป็นเวลา 3 ปี * ซึ่งพบว่ามาตรการดังกล่าวได้ผลน้อยมาก มีคนเดินทางกลับประเทศจีนน้อยมาก ทางราชสำนักจีนโกรธแค้นมาก และถือว่าคนเหล่านั้น สมควรใจที่จะอาศัยอยู่ในต่างแดน ดังนั้นทางราชสำนักจีนจึงประกาศว่าหากไม่เดินทางกลับ ประเทศภายในกำหนดเวลา ก็ห้ามเดินทางกลับประเทศทั้งหมด⁷⁴ และภายหลังจากที่จักรพรรดิ หย่งเจิ้งสืบทอดราชบัลลังก์ต่อจากจักรพรรดิคังซี พบว่าทางการจีนยังไม่ไว้วางใจพวกชาวจีนที่ เดินทางไปทะเลใต้ตั้งแต่ปลายราชวงศ์หมิงต่อตอนต้นราชวงศ์ชิงเช่นเคย พระองค์ทรงให้ความ สนพระทัย และจัดการกับปัญหานี้อย่างระมัดระวัง

แม้ว่าจะมีการห้ามเรือสินค้าติดต่อกับค้าขายกับทะเลใต้ แต่ก็ไม่ได้ห้ามการติดต่อ ทางตะวันออกและอานหนาน (เวียดนาม) ดังนั้นจะพบว่าเรือสินค้าที่อ้างว่าเดินทางไปยังทะเล ตะวันออกหรืออานหนาน มักจะเปลี่ยนเส้นทางไปยังทะเลใต้เสมอ ถึงแม้ว่าจะถูกลงโทษอย่างหนัก ถ้าทางการจีนจับได้ แต่เพื่อการอยู่รอด การเอาชีวิตเข้าเสี่ยงก็จำเป็นต้องกระทำ เช่น ในปี พ.ศ.2266 มีเรือสินค้าจากจีนเดินทางไปยังปาเจิง (จาการ์ต้า) ถึง 21 ลำ⁷⁵ นอกจากนี้ยังมีเจ้าของ เรือสินค้าบางคนเห็นแก่กำไรจึงขนสินค้าเพียงเล็กน้อยแล้วลักลอบบรรทุกผู้ไร้อาชีพถึง 400 - 500 คน โดยเรียกเก็บเงินคนละ 8 - 10 กว่าด่าสิง เพื่อที่จะบรรทุกคนเหล่านั้นไปยังประเทศ จุดหมายปลายทางซึ่งถือว่าเป็นที่พำนักแห่งใหม่ของพวกเขา คนเหล่านี้ร้อยละ 60 - 70 เป็น ชาวออกเกี้ยน ที่เหลือร้อยละ 30 - 40 เป็นชาวกวางตุ้งและเจ้อเจียง⁷⁶ เป็นต้น

เพราะฉะนั้นในสมัยจักรพรรดิหย่งเจิ้ง ข้อห้ามการเดินทางไปยังทะเลใต้จึงเป็น เพียงเศษกระดาษแผ่นเดียว เพราะจำนวนเรือสินค้าและชาวจีนที่เดินทางไปยังทะเลใต้กลับมี จำนวนเพิ่มขึ้น

* การนิรโทษกรรมของทางการจีนต่อชาวจีนหันทะเลเป็นเวลา 3 ปีนั้น ได้ยึดเอาสมัยจักรพรรดิคังซี ปีที่ 56 (พ.ศ.2260) เป็นเส้นแบ่งเวลา กล่าวคือผู้ที่เดินทางค้าขายในทะเลใต้ก่อนหน้านี้อินุญาตให้กลับประเทศ จีนภายใน 3 ปี ส่วนผู้ที่ลักลอบเดินทางไปต่างประเทศหลังปีพ.ศ.2260 นั้นจะห้ามไม่ให้กลับประเทศ

⁷⁴ สวีส์วอลลิน, "นโยบายชาวจีนหันทะเลของราชวงศ์ชิง," ใน ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและ ภูมิภาคอื่นๆที่เจ้าซันสมัยที่หนึ่ง : ทำเรื่องจางหลิน (พ.ศ.2310 - 2393), หน้า 43.

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

4. ยุคเปิดการค้าทางทะเลใต้ (พ.ศ.2270 - 2338) โดยในปีที่ 5 ของ จักรพรรดิหย่งเจิ้ง (พ.ศ.2270) ทางการจีนอนุญาตให้ทำการค้ากับทะเลใต้ได้ แต่ยังห้ามราษฎร เดินทางออกนอกประเทศ และห้ามชาวจีนที่พำนักอยู่ต่างแดนเดินทางกลับมาตุภูมิ จนถึงสมัย ของจักรพรรดิเฉียนหลง ข้อห้ามต่างๆ เหล่านี้จึงได้ผ่อนคลายลง กล่าวคือในปีพ.ศ.2297 ได้ปรับ นโยบายต่อชาวจีนโพ้นทะเล โดยอนุญาตให้ชาวจีนเหล่านี้ไม่ว่าจะออกไปทำการค้าขายเป็นระยะ เวลานานเท่าใด สามารถนำครอบครัวและตนเองกลับมาตุภูมิได้ แต่ในบางช่วงเวลากการกลับมา ของชาวจีนเหล่านี้ต้องมีข้าราชการท้องถิ่นคอยดูแลความประพฤติโดยตลอด⁷⁷ และในสมัยของ จักรพรรดิเฉียนหลงซึ่งถือว่าเป็นยุคที่รุ่งเรืองที่สุดของราชวงศ์ชิง แต่กลับพบว่าทางการมิได้ให้ ความไยดีต่อชาวจีนที่พำนักอยู่ต่างแดนเท่าที่ควร เช่น ในปีพ.ศ.2283 กรณีที่ชาวจีนในปัตตาเวีย จำนวนนับหมื่นถูกชาวฮอลแลนด์สังหารหมู่ พบว่าทางการจีนไม่มีปฏิกิริยาใดๆ ต่อเหตุการณ์ ดังกล่าวเลย แต่กลับเห็นว่าการที่ชาวจีนเหล่านี้ถูกสังหารนั้นเป็นการสมควรแล้ว เพราะชาวจีน เหล่านี้ไม่ยอมเดินทางกลับประเทศตามพระบรมราชโองการของทางราชสำนักเอง

ท่าทีและนโยบายของราชวงศ์ชิงที่มีต่อชาวจีนที่อาศัยอยู่ต่างแดนดังกล่าวมานี้ ได้ดำรงอยู่เป็นเวลานาน ราชสำนักจีนมักถือว่าชาวจีนโพ้นทะเลเป็น "โจรสลัด" เป็น "ชาวฮั่นผู้ทรยศ" เป็น "ผู้ที่กระด้างกระเดื่อง" และ เป็น "ผู้ที่ไม่รักดี" ซึ่งคำจำกัดความเหล่านี้ล้วน แต่สะท้อนให้เห็นถึงหลักการทางการเมืองที่ต้องการปราบปรามราษฎรที่ต่อต้านเพื่อความสงบสุข และความเป็นระเบียบเรียบร้อย เนื่องจากชาวจีนเหล่านี้บางส่วนก็คือชาวฮั่นผู้ต่อต้านและคิด สัมล้างราชวงศ์ชิงมาโดยตลอด ซึ่งนโยบายของราชสำนักจีนก็ต้องมีการปรับเปลี่ยนไปตามกระแส ทางการเมืองด้วยเพื่อความเหมาะสม และในขณะเดียวกัน นโยบายดังกล่าวก็มีส่วนสำคัญที่ ผลักดันให้จำนวนชาวจีนที่เดินทางออกนอกประเทศไปยังดินแดนต่างๆ รวมทั้งในเมืองไทยมี จำนวนเพิ่มขึ้น

⁷⁷ สุภาศ์ จันทร์วนิช และ พรพรรณ เดียรักษ์กิจสกุล, ชาวจีนแต้จิ๋วในประเทศไทยและภูมิอำนาจ เดิมที่เขารัฐสมัยที่หนึ่ง : ทำเรื่องจากหนังสือ (พ.ศ.2310 - 2393), หน้า 155.

2. กลุ่มภาษา

การพิชิตจีนทางเหนือและทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของราชวงศ์ชิง (ราชวงศ์แมนจู) ได้ในปีพ.ศ.2187 ตลอดจนการดำเนินนโยบายทางการเมืองต่างๆ ของราชสำนักจีนในสมัยราชวงศ์ชิง (ราชวงศ์แมนจู) นั้นล้วนแต่เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ผลักดันให้ชาวจีนละทิ้งบ้านเกิดเมืองนอนของตนเพื่อหลบหนีภัยสงครามเป็นจำนวนมาก ประกอบกับความอดอยาก ความยากจน หรือเพื่อออกมาแสวงหาโชคในการทำมาหากินส่งผลให้ชาวจีนอพยพออกนอกประเทศเป็นระลอกๆ

ชาวจีนเหล่านี้ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ทางตอนใต้ของประเทศไทยโดยเฉพาะบริเวณฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของจีน⁷⁸ และเป็นกลุ่มคนที่มีฐานะยากจน⁷⁹ โดยจะเดินทางอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานในดินแดนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งในเมืองไทยด้วย ซึ่งชาวจีนเหล่านี้มีความชำนาญในการเดินเรือเป็นอย่างมากและมีความคุ้นเคยกับดินแดนในแถบนี้เป็นอย่างดี เราสามารถจำแนกเชื้อชาติและสัญชาติของชาวจีนส่วนใหญ่ที่เดินทางเข้ามาในเมืองไทยในสมัยอยุธยาตามกลุ่มภาษาพูดได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้คือ⁸⁰

2.1. **ชาวจีนฮกเกี้ยน** (Fukienese) ชาวจีนกลุ่มนี้อาศัยอยู่ทางภาคใต้ของมณฑลฝูเจี้ยน (ฮกเกี้ยน) ในประเทศจีนโดยมีเมืองเฮ้หนิงเป็นศูนย์กลางและเป็นเมืองท่าที่สำคัญ บริเวณที่ชาวจีนฮกเกี้ยนอาศัยอยู่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยแร่ธาตุ ดังนั้นชาวจีนกลุ่มนี้จึงประกอบอาชีพการทำเหมืองแร่เป็นหลัก⁸¹ เป็นชาวจีนกลุ่มใหญ่ที่สุดในสมัยอยุธยา โดยเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ทางภาคใต้ของไทยเช่น ในสงขลา ปัตตานี เป็นต้น⁸²

⁷⁸ รจกภัย บุรุษพัฒน์, ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 13.

⁷⁹ สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ, นิทานโบราณ, พิมพ์ครั้งที่ 6 (พระนคร : คลังวิทยา, 2494), หน้า 323.

⁸⁰ สำนักงานสภาวิจัยแห่งชาติ, การวิจัยเรื่องปัญหาคนจีนในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสภาวิจัยแห่งชาติ, 2502), หน้า 19.

⁸¹ บำรุง สุพรพรรณ, บทบาทชาวจีนในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524), หน้า 30.

⁸² เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

ในสมัยอยุธยาชาวจีนฮกเกี้ยนมีบทบาทที่สำคัญต่อเศรษฐกิจ และการเมือง การปกครองของไทยเป็นอย่างยิ่ง บทบาทของชาวจีนกลุ่มนี้ได้ขยายมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 2 รัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังปรากฏว่าเจ้าจอมท่านหนึ่งในรัชกาลที่ 2 ที่ชื่อว่าเจ้าจอมอำภาเป็นลูกจีนชาวจีนฮกเกี้ยน คือพระอินทรอากร เจ้าสัวเตากะทะในสมัยรัชกาลที่ 2 พระอินทรอากรผู้นี้เป็นขุนนางในกรมท่าซ้ายซึ่งมีหน้าที่ควบคุมดูแลชาวจีนและเป็นตัวแทนทำการค้าเรือสำเภาในรัชกาลที่ 3 อีกด้วย^{๘๓} นอกจากนี้พระอินทรอากรผู้นี้ยังมีความสำคัญและมีบทบาทในการชักจูงให้ชาวฮกเกี้ยนอพยพเข้ามาในเมืองไทย อาทิเช่น นายคอ ชู เจียง (ต้นตระกูล ณ ระนอง) หัวหน้าชาวจีนฮกเกี้ยนทางภาคใต้ของไทย ก็เดินทางเข้ามาในไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระดำรงสุจริตมหิศรภักดี จางวางเมืองระนอง (เทียบเท่ากับยศเจ้าเมือง) ซึ่งรับเป็นเจ้าภาษีเหมืองแร่ดีบุก^{๘๔}

2.2. ชาวจีนแต้จิ๋ว (Teochiu) ชาวจีนกลุ่มนี้อาศัยอยู่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของมณฑลกวางตุ้ง ชาวจีนแต้จิ๋วที่อพยพเข้ามาในเมืองไทยส่วนใหญ่มาจากเมืองเจาโจว หรือเมืองแต้จิ๋ว^{*} ชาวจีนกลุ่มนี้มีความชำนาญพิเศษในการด้านการค้าขาย ซึ่งพบว่าชาวจีนแต้จิ๋วเข้ามาประกอบอาชีพค้าขายและเป็นลูกเรือ^{๘๕} โดยส่วนมากอาศัยอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของไทยแถบบางปลาร้อย และในเวลาต่อมาชาวจีนแต้จิ๋วกลายเป็นชาวจีนกลุ่มใหญ่ที่สุดและบทบาทที่สำคัญอย่างมากต่อเศรษฐกิจของไทย

^{๘๓} ม.ล.วัลยวิภา บุชรรัตนพันธ์ และ สุภาวศ์ จันทวานิช, "ชาวจีนแต้จิ๋วในสภาพสังคมไทยสมัยธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น," ใน ชาวจีนแต้จิ๋วในประเทศไทยและภูมิภาคอื่นที่เจ้าขันสมิทธิ์ที่หนึ่ง : ท่านเรือจางหลิน (พ.ศ.2310 - 2393) (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 89.

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.

^{*} เมืองเจาโจว หรือเมืองแต้จิ๋ว เป็นเมืองเก่าแก่ที่สำคัญเมืองหนึ่งที่อยู่ทางตอนเหนือของมณฑลกวางตุ้ง (กว่างตง) โดยเมืองนี้ตั้งอยู่ใกล้ชายทะเลทางตะวันออกเฉียงเหนือของมณฑลกวางตุ้ง (กว่างตง) ซึ่งแต่เดิมเมืองเจาโจว (แต้จิ๋ว) เป็นเขตล้าหลัง ต่อมาในต้นพุทธศตวรรษที่ 10 ปลายราชวงศ์จิ้นตะวันออก (พ.ศ.760 - 863) เมืองเจาโจว (แต้จิ๋ว) ได้รับการพัฒนาขึ้นมาเป็นศูนย์กลางแห่งหนึ่งของเขตการปกครองในมณฑล และเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยราชวงศ์ถัง (พ.ศ.1161 - 1450) การเปลี่ยนแปลงเขตการปกครองในสมัยหลังทำให้เมืองเจาโจว (แต้จิ๋ว) ลดฐานะลงมาเป็นที่ตั้งของอำเภอเจาฮัน (เจียฮัน) และในปีพ.ศ.2629 รัฐบาลจีนได้ประกาศให้เมืองเจาโจว (แต้จิ๋ว) เป็นเมืองเมืองทางประวัติศาสตร์ (ดูเพิ่มเติมใน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, คินถิ่นจีนใหญ่ (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2541), หน้า 7 - 9.)

^{๘๕} วิยะดา ทองมิตร, "การใช้แรงงานของชาวจีนในสังคมไทย พ.ศ.2325 - 2453", หน้า 40.

ชาวจีนฮกเกี้ยนเป็นชาวจีนที่เข้ามาตั้งรกรากมั่นคงก่อนชาวจีนแต้จิ๋ว ถึงขนาด
ว่ามีการจัดระเบียบภายในกลุ่มโดยทางการไทยสมัยอยุธยาให้การรับรอง^{๖๖} เช่นเมื่อครั้งที่พม่าเข้า
ล้อมกรุงศรีอยุธยาคราวศึกคลองพญา ทางชาวไทยสั่งให้หลวงอภัยพิพัฒน์ผู้นำกลุ่มชาวจีน ซึ่ง
ทางการไทยแต่งตั้งให้เป็นขุนนางนั้นคุมชาวจีนจำนวน ถึง 2,000 คนออกไปตั้งค่ายต่อสู้กับพม่า^{๖๗}
หรือในกรณีที่ชาวจีนซึ่งออกไปตั้งค่ายรับพม่าที่คลองสวนพลูจำนวน 400 กว่าคนไปปล้นลอกทอง
พระพุทธรูป ทางชาวไทยสั่งให้นายค่ายหรือหัวหน้าชาวจีนที่ทางการไทยรับรองให้รับผิดชอบต่อ
การกระทำของลูกน้องของตนในครั้งนี้ด้วย^{๖๘}

จะเห็นได้ว่าชาวจีนที่อพยพเข้ามาในไทยส่วนใหญ่ นั้น เป็นชาวจีนที่อาศัยอยู่ทางภาคใต้ใน
เมืองจีน ซึ่งเรือสินค้าของไทยเดินทางเข้ามาทำการค้าขายอยู่ในบริเวณดังกล่าวของเมืองจีนเป็น
ประจำ เมื่อกาลเวลาผ่านไปจำนวนชาวจีนในสังคมไทยก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและกลายเป็น
เป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทที่สำคัญในเวลาต่อมา

3. แหล่งชุมชนของชาวจีนในไทย

แม้ว่าไทยกับจีนจะมีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยก็ตาม แต่จากหลักฐาน
ต่างๆ ที่มีอยู่นั้น ปรากฏชุมชนของชาวจีนอย่างเด่นชัดเป็นครั้งแรกในสมัยอยุธยา^{๖๙} โดยชาวจีนที่
อพยพเข้ามาในช่วงแรกๆ นั้นจะตั้งบ้านเรือนอยู่ทั่วไปในบริเวณต่างๆ ของอยุธยา และบางส่วนก็
เข้ามาตั้งบ้านเรือนในกำแพงเมืองอยุธยา นอกจากนี้อยุธยาแล้วชาวจีนยังเข้าไปตั้งบ้านเรือนทาง
หัวเมืองชายทะเลออกของไทยแถบบางปลาสร้อย จันทบุรี รวมทั้งทางภาคใต้ เช่น แถบสงขลา
ปัตตานีด้วย ซึ่งประมาณกันว่าในพุทธศตวรรษที่ 23 มีชาวจีนอาศัยอยู่ในเมืองไทยราว 10,000 คน

^{๖๖} ม.ล.วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์ และ สุภางค์ จันทวานิช, "ชาวจีนแต้จิ๋วในสภาพสังคมไทยสมัยธนบุรี
และรัตนโกสินทร์ตอนต้น," ใน ชาวจีนแต้จิ๋วในประเทศไทยและภูมิอำนาจเดิมที่เจ้าขันสมัธที่หนึ่ง :
ทำเนียบงานหิน (พ.ศ.2310 - 2393)", หน้า 89.

^{๖๗} พระบันรัตน์, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (พระนคร : คลังวิทยา, 2505), หน้า 638.

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า 662.

^{๖๙} ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล, "การควบคุมชาวจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.
2325 -2435," ใน ชาวจีนแต้จิ๋วในประเทศไทยและภูมิอำนาจเดิมที่เจ้าขันสมัธที่หนึ่ง : ทำเนียบงานหิน
(พ.ศ.2310 - 2393)", หน้า 115.

โดยอาศัยอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาประมาณ 3,000 - 4,000 คน⁹⁰ และจากบันทึกทางประวัติศาสตร์ของไทยกล่าวว่า ชาวจีนที่เดินทางเข้ามาในเมืองไทยในสมัยอยุธยาส่วนใหญ่เป็นชาวจีนฮกเกี้ยน โดยชาวจีนเหล่านี้ได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งและทำมาหากินในกำแพงเมืองอยุธยาเป็นปีกแฉ่นอย่างมั่นคง นอกจากนี้ยังมีหมู่บ้านชาวจีนอยู่นอกกำแพงเมืองอีกด้วย โดยจะตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า บางกะจะ มีทำเลตั้งแต่คลองสวนพญูได้วัดพันญูเชิงลงมาทางใต้และในบริเวณใกล้วัดพุทธไสสวรรคย์ก็มีชาวจีนอาศัยอยู่มากเช่นกัน⁹¹ ส่วนชาวจีนที่อยู่ในกำแพงเมืองจะอยู่ทางด้านใต้ ซึ่งเป็นชุมชนชาวจีนที่เก่าแก่ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่บริเวณเหนือป้อมเพชรขึ้นไปเล็กน้อย และถ้าเลยประตูจีนขึ้นไปจะเป็นท่าเรือที่เก่าแก่และเป็นบ้านของชาวจีน ก่อนที่จะถึงประตูจีนจะมีคลองชื่อว่าคลองในไก่อ และมีสะพานข้ามคลองเรียกว่าสะพานในไก่อสร้างด้วยอิฐแข็งแกร่งมาก ตามที่ปรากฏข้อความในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมดังนี้

“ถนนย่านในไก่อเชิงสะพานประตูจีนไปถึงเชิงสะพานประตูในไก่อเป็นตลาดใหญ่ มีตึกกว้านร้านจีนตั้งเต็มทั้งสองฟากถนนหลวงจีน ไทยนั่งร้านขายสรรพสิ่งของเครื่องสำภาเครื่องทองเหลืองทองขาว กระเบื้อง ถ้วย-โถ ชาม แพรสีต่างอย่างจีน เครื่องมือเหล็กและสรรพเครื่องมาแต่เมืองจีนมีครบ มีของรับประทานอาหารและผลไม้มาแต่เมืองจีนวางขายในร้านขายของที่ห้องตลาด มีของสดขายเข้าเย็น สุกกร เบ็ด ไก่ ปลาทะเล และปลาน้ำจืด ปู หอยต่างต่างหลายอย่าง นับเป็นตลาดใหญ่ยวดยิ่ง ในกรุงชื่อตลาดใหญ่ท้ายพระนครอยู่ย่านในไก่อ”⁹²

⁹⁰ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ศึกษาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, หน้า 12 - 13.

⁹¹ ไชยแสง สุระวัฒนะ, “ผังเมืองกรุงศรีอยุธยา,” เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง กรุงศรีอยุธยา : อุทยานธรรมไทย จัดโดยศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และวิทยาลัยพระนครศรีอยุธยา วันที่ 22 - 25 สิงหาคม 2533, หน้า 14.

⁹² คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ฉบับหอหลวง, หน้า 4 - 13.

โดยบริเวณที่มีชาวจีนอาศัยอยู่สามารถแบ่งออกได้ 6 ย่านใหญ่ดังนี้

ย่านที่หนึ่ง อยู่กันเป็นแพเหมือนกับเป็นตลาดน้ำ หรือตลาดเรือมีชื่อปรากฏอยู่ทั้งหมด 4 ตลาดด้วยกันคือ

- ตลาดน้ำบางกจะะ หน้าวัดพนัญเชิง ซึ่งชาวจีนที่อาศัยอยู่ในย่านนี้จะทำของใช้ต่างๆ ขาย ดังข้อความต่อไปนี้ "บ้านน้ำวน พวกจีนตั้งโรงตีเหล็ก ทำขวานหัวแหลมขวานแบนขวานปูลูชาย 1"⁸³

- ตลาดปากคลองคูจาม ห้ายสุหร่าแขก
- ตลาดปากคลองคูไม้ร้อง
- ตลาดปากคลองวัดเดิม ได้ศาลเจ้าปูนเท่างง

ย่านที่สอง คือบริเวณตลาดท่าราบหน้าบ้านเจ้าสัวสี⁸⁴ ดังข้อความที่บรรยายไว้ว่า "ตลาดวัดท่าราบหน้าบ้านเจ้าสัวสี มีตึกแถวยาว 16 ห้อง สองชั้นๆ ล่างตั้งขายของ ชั้นบนคนอยู่ หัวตลาดนี้มีโรงตีเหล็กและเย็บรองเท้า ทำยาแดง สุกปล้องขาย" (ซึ่งในปัจจุบันบริเวณนี้กลายเป็นโรงเรียนสตรีวัดพุทธโสธรวรย์)⁸⁴

ย่านที่สาม อันได้แก่บริเวณตลาดขนมจีน ซึ่งมีคำบรรยายไว้ว่า "ถนนย่านขนมจีน มีร้านโรงจีนทำขนมเปียก ขนมไก่ เครื่องจันฮับ ขนมจีนแห้งขายเป็นร้านชำ ชื่อตลาดขนมจีน"⁸⁵

⁸³ จุลทัศน์ พยาธราภรณ์, "ช่าง และย่านบ้านช่างในกรุงศรีอยุธยา," เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่องกรุงศรีอยุธยา : อู่อารยธรรมไทย จัดโดยศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และวิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา วันที่ 22 - 25 สิงหาคม 2533, หน้า 19.

⁸⁴ เจ้าสัวสี เป็นบุตรชายคนหนึ่งในจำนวน 4 คนของจีนฮอง เอง ช้วน เศรษฐีค้าสำเภาในสมัยพระเจ้าท้ายสระ ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นขุนทองสี่อ ผู้คุมสินค้าและบรรณาการไปเมืองจีน ซึ่งต่อมาได้รับการเลื่อนขั้นเป็นหลวงศิริสมบัติ เจ้าท่าเปิดกระวางสำเภา โดยเจ้าสัวสีเป็นพ่อค้าใหญ่ที่มีห้างค้าขายในสมัยอยุธยา ได้รับอนุญาตจากทางการไทยให้เป็นผู้ลำเลียงสินค้าจำพวกข้าว พริกไทย เกลือ ตลอดทั้งขายมังจากฮาวไทยเรื่อยลงมาทางใต้

⁸⁵ ม.ล.วัลยวิภา บุรุษรัตนพันธ์ และ สุภางค์ จันทวานิช, "ชาวจีนแต่จิวในสภาพสังคมไทยสมัยธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น," ใน ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและภูมิสำเนาเดิมที่เจ้าขันสมัยที่หนึ่ง : ท่าเรือจางหนลิน (พ.ศ.2310-2393), หน้า 89.

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 90

ย่านที่สี่ ย่านในไถ่ คือบริเวณตั้งแต่คลองประตูในไถ่ผ่านท่าหอยซึ่งเป็นท่าเทียบเรือมาถึงคลองประตูจีน โดยย่านนี้อยู่ใกล้ชิดติดกำแพงพระนครด้านใต้ ชาวจีนมาตั้งบ้านเรือน ตึก กว๊านทำการค้าขายคับคั่ง ถือว่าเป็นย่านที่ใหญ่และสำคัญย่านหนึ่งในกรุงศรีอยุธยา ดังจะเห็นได้จากคำบรรยายต่อไปนี้

“ถนนย่านในไถ่ เชิงตพานประตูจีนไปถึงเชิงตพานประตูในไถ่เป็นตลาดใหญ่ มีตึกกว๊าน ร้านจีนตั้งตึกทั้งสองฟากถนนหลวง จีนไทยนั่งร้านขายของสรรพสิ่งของ เครื่องสำภา เครื่องทองเหลือง ทองขาว กระเบื้องด้วยโอไอชาม แพรสีต่างๆ อย่างจีน แลไหมศรีต่างๆ เครื่องเหล็ก แลสรรพเครื่องมือมาแต่เมืองจีนมีครบ มีของรับทานเป็นอาหาร แลผลไม้มาแต่เมืองจีนวางรายในร้านขายที่ห้องตลาด มีของสดขายเข้าเย็น ตุกร เป็ด ไก่ ปลาทะเล แลปลาน้ำจืด ปุหอยต่างๆ หลายอย่างพันเป็นตลาดใหญ่ ขวดยิงในกรุง ชื่อตลาดใหม่ท้ายพระนครอยู่ในย่านในไถ่ 1”⁸⁶

ย่านที่ห้า คือย่านสามม้า หรือท่าม้าเป็นย่านชุมชนชาวจีนที่ใหญ่อีกแห่งหนึ่งในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งอยู่ต่อเนื่องจากย่านในไถ่ มีการกล่าวถึงย่านนี้ในอธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยาว่า

“ย่านสามม้า แต่เชิงตพานในไถ่ ตวันออกไปถึงหัวสระภา
มุมกรุงเทพมหานคร จีนทำเครื่องเงินอับแลขนม ทำโต๊ะเตียง
แลทำถ้างน้อยใหญ่ แลทำสรรพเครื่องเหล็ก แลมีตลาด
ขายของสดเข้าเย็น แต่หัวโรงเหล็กไปจนประตูของกุด ถ้าเรือจ้าง
วัดณะเนงเชิงอยู่ในย่านสามม้าตลาด 1”⁸⁷

ซึ่งในคำให้การขุนหลวงประจักษ์ทรงธรรม ฉบับหอหลวงก็ได้กล่าวถึงย่านสามม้าได้เช่นกัน ซึ่งปรากฏข้อความดังต่อไปนี้ คือ

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 90.

⁸⁷ พระยาโบราณราชธานินทร์, อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยากับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์, ฉบับชำระครั้งที่ 2, (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรศรีสมิต, 2472), หน้า 23.

“ถนนย่านสามม้าตั้งแต่เชิงสะพานในโก่ตะวันออกไปจดถึงหัวมุม
พระนครที่ชื่อตำบลสะพานนั้น จีนตั้งโรงทำเครื่องจันทับ แล
ขนมแห้งจีนต่างๆหลายชนิดหลายอย่าง แลช่างจีนทำโต๊ะเตียง
ตู้ เก้าอี้ น้อยใหญ่ต่างๆขายไป ช่างจีนทำถังไม้ใส่ปลอกไม้ แล
ปลอกเหล็กถังใหญ่หลายชนิดขายชาวพระนครรับซื้อไปใช้ต่าง
นางเลิ้ง แลทำสรรพเครื่องเหล็กต่างๆขาย แลรับจ้างตีเหล็ก
รูปพรรณตามใจชาวเมืองมาจ้าง แลมีตลาดขายของสดเข้าเป็น
ในท้ายตลาดตั้งแต่หัวโรงเหล็กต่อไป จนถึงประตูของกุดท่าเรือจ้าง
ข้ามไปวัดเจ้าพระนางเชิง ชื่อตลาดน้อยอยู่ในย่านบ้านสามม้า
ตลาดน้อยนี้ต่อเนื่องกับตลาดใหญ่ ในย่านในโก่เป็นตลาดจีน
ชื่อตลาดน้อยหนึ่ง”⁹⁸

ชาวจีนที่อาศัยอยู่ในย่านนี้ส่วนใหญ่จะเป็นช่างทำสิ่งของเครื่องใช้ เครื่องเรือน
ขายแก่ชาวพระนคร ซึ่งถือว่าเป็นอาชีพที่สำคัญของชาวจีนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ การช่างไม้ทำ
เครื่องเรือนของชาวจีนนั้นเป็นที่ยอมรับในหมู่ของชาวไทยเป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะ ชาวจีนเป็นช่างที่
มีฝีมือ และมีความสามารถมานานแล้ว โดยเฉพาะการเข้าปากไม้ ลิ่ม เลื่อยต่างๆ ทำได้อย่าง
ประณีต ช่างจีนมีความชำนาญมาก สมดังคำกล่าวที่ว่า “ช่างอยู่แก่จีน สีนอยู่แก่ไทย”⁹⁹ ในย่านนี้
นอกจากจะเป็นย่านของการผลิตแล้วมีพ่อค้าแม่ค้าคนกลางมาซื้อไปขายอีกทอดหนึ่งแล้ว ยังพบ
ว่าการตีเหล็กในย่านนี้ ประชาชนสามารถสั่งทำให้เป็นรูปพรรณตามแต่ใจชอบ (ซึ่งอาจจะมีส่วนที่
สั่งทำอาวุธ) ดังข้อความต่อไปนี้

“ช่างจีนทำถังไม้ใส่ปลอกไม้ แลปลอกเหล็กถังใหญ่หลายชนิด
ขายชาวพระนครรับซื้อไปใช้ต่างนางเลิ้ง แลทำสรรพเครื่องเหล็ก
ต่างๆขาย แลรับจ้างตีเหล็กรูปพรรณตามใจชาวเมืองมาจ้าง”¹⁰⁰

⁹⁸ คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ฉบับหอหลวง, หน้า 13.

⁹⁹ จุลทัศน์ พยาธรานนท์, “ช่าง และย่านบ้านช่างในกรุงศรีอยุธยา,” เอกสารประกอบการสัมมนา
ทางวิชาการเรื่องกรุงศรีอยุธยา : อารยธรรมไทย, หน้า 42.

¹⁰⁰ เทพมนตรี ลิมป์พยอม, “การเมืองไทยสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พ.ศ.2276 - 2301” หน้า 36

อนึ่ง ตำแหน่งที่ตั้งของย่านนี้ตามข้อความในข้างต้นที่กล่าวมาก็คือ บริเวณหัวมุมพระนครหรืออยุธยาด้านตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่เชิงสะพานข้ามคลองในไถ่มาทางตะวันออก ผ่านย่านหลังป้อมเพชรขึ้นไปวัดจีนจนไปถึงริมคลองวัดสุวรรณดารารามนั่นเอง

ย่านที่หก คือตลาดปากคลองขุนละครไชย ซึ่งมีข้อความที่บรรยายถึงบริเวณนี้ไว้ดังข้อความต่อไปนี้

“ตลาดบ้านจีนปากคลองขุนละครไชย มีหญิงละครโสเภณีที่ตั้งโรงอยู่ท้ายตลาด 4 โรง รับจ้างทำช่าเราแก่บุรุษ ตลาดนี้เป็นตลาดใหญ่ใกล้ทางเรือและทางบก มีตึกกว้านร้านจีนมากมายของจีนมากกว่าของไทย มีศาลเจ้าจีนศาลหนึ่งอยู่ท้ายตลาด”¹⁰¹

กล่าวโดยสรุป พบว่าในสมัยอยุธยามีชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองไทยเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะในตัวเมืองอยุธยา โดยตั้งบ้านเรือนอยู่ทางตอนใต้ของเกาะเมืองโดยเฉพาะบริเวณป้อมนายท่าย ป้อมประตูจีน วัดท่าม้า คลองสวนพลู และวัดพนัญเชิง ซึ่งตัวเมืองอยุธยาเองนั้นมีน้ำล้อมรอบ เรือที่เดินทางมายังเมืองหลวงจะจอดอยู่บริเวณที่ท่านี้ของชาวจีน ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ที่ปลายถนนตะวันออกถึงตะวันตกที่เรียกว่า “แถบเมืองจีน” และถนนอีกสายหนึ่งคือถนนที่ทอดไปทางด้านทิศเหนือในกลางใจเมืองจากแถบเมืองไปยังพระบรมมหาราชวัง ซึ่งถนนสายนี้มีตลาดสาธารณะขนาดใหญ่ ร้านของพวกช่างฝีมือและพ่อค้าตั้งอยู่ ถนนทั้งสองสายนี้เป็นถนนที่สวยงามที่สุดในเมือง ตลอดสองฝั่งถนนมีบ้านเรือนสองชั้นซึ่งสร้างด้วยอิฐหรือหิน หลังคามุงด้วยกระเบื้องแบนซึ่งเป็นของชาวจีนและพวกมัวร์ (ชาวอินเดีย อาหรับ ตุรกี และเปอร์เซีย) ซึ่งมีอยู่มากกว่าร้อยหลังตั้งอยู่ บ้านเรือนของชาวจีนจะเป็นเรือน 2 ชั้นก่อสร้างด้วยอิฐหรือหิน หลังคามุงด้วยกระเบื้องแบน สร้างเป็นแถวเรียงกันโดยชาวอังกฤษเรียกว่า “แถวเมืองจีน” (Chinese Row หรือ China Row) ซึ่งชาวจีนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้น่าจะเป็นชาวจีนที่มีฐานะมั่งคั่ง ส่วนที่พักของชาวยุโรปส่วนมากจะสร้างเป็นกระต๊อบด้วยไม้ไผ่และไม้กระดาน¹⁰² แต่บ้านของชาวยุโรปบางชาติ

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 13 - 14.

¹⁰² เอนเฮลเบิร์ต แกมบีเฟอ์, ไทยในจดหมายเหตุแกมบีเฟอ์, แปลโดย อัมพร ชัยสุวรรณ, (พระนคร : มงคลการพิมพ์, 2508) และ E.W. Hutchinson, *Adventurers in Siam in the Seventeenth Century* (London : Royal Asiatic Society, 1940), p. 14.

เช่น บ้านของฮอลันดาสร้างด้วยอิฐ เป็นต้น ชุมชนของชาวจีนในอยุธยาส่วนใหญ่จะประกอบไปด้วยพ่อค้า ผู้ประกอบอาชีพอื่นๆ ก็มี เช่น คนเลี้ยงหมู ช่างฝีมือต่างๆ ซึ่งในบันทึกของชาวยุโรปได้กล่าวไว้ว่า “มีชาวจีนเลี้ยงหมูอยู่ทั่วเมืองและชาวจีนที่เป็นช่างฝีมือนานาชนิดตั้งนิเวศสถานอยู่ในตลาด”¹⁰³ นอกจากนี้ยังมีพวกนักแสดง* ช่างราชการ นายแพทย์ ซึ่งจะพบว่านายแพทย์เหล่านี้มาจากเมืองจีนเป็นผู้ที่มีความรู้และความสามารถและได้รับการนับถือในอยุธยามากที่สุด และพบว่าหัวหน้าแพทย์ชาวจีนได้ถวายการรักษาพระมหากษัตริย์ของอยุธยาด้วย

นอกจากนี้ยังพบแหล่งชุมชนของชาวจีนอยู่ทางภาคใต้แถบเมืองสงขลา ปัตตานี ทางภาคตะวันออกแถบเมืองจันทบุรี และบางปลาร้อย เป็นต้น ชาวจีนที่เดินทางเข้ามาในไทยในเวลานั้นส่วนใหญ่จะเป็นผู้ขายและมักจะไม่ได้นำภรรยาของตนที่เมืองจีนมาด้วย ดังนั้นจึงพบว่ามีการค้าแต่งงานระหว่างผู้หญิงไทยและผู้ชายจีนเป็นจำนวนมาก

ดังนั้นในสมัยอยุธยา ชาวจีนจึงเป็นชาวต่างชาติกลุ่มใหญ่ที่สุดที่เดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานแสวงหาโชคผลาภ และทำมาหากินในเมืองไทย

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁰³ วันวลิต, พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิต พ.ศ.2182, แปลโดย วนาศรี สมานเสน, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2523), หน้า 103. อ้างถึงใน จี. จิตเสียม สกีนเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ศึกษาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, หน้า 13.

* ในสมัยอยุธยาพบว่า “จิว” เป็นที่นิยมกันมากในราชสำนักไทย แม้แต่พ่อตคอนและชาวตะวันตกอื่นๆ ต่างก็จ้างจิวไปแสดง (ดูเพิ่มเติมใน เดอ ลาลูแบร์, จุดหมายเหตุลาลูแบร์ (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2501), หน้า 47.)

บทบาททางด้านเศรษฐกิจ

บทบาทของชาวจีนที่มีต่อเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของไทยนั้นเมื่ออยู่เป็นจำนวนมาก ชาวจีนมีบทบาททางการค้าในบริเวณทะเลจีนตอนใต้มาเป็นเวลาช้านานแล้ว โดยจะพบว่าในพุทธศตวรรษที่ 22 ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในเมืองจีนเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ชาวจีนเดินทางออกนอกประเทศเป็นจำนวนมาก ดังนั้นรัฐบาลจีนในราชวงศ์ชิงตอนต้นต้องหันมาให้ความสำคัญต่อการค้าทางทะเล การเดินทางออกนอกประเทศของราษฎร และการต่อเรือของตนเป็นอย่างมาก

การอพยพออกนอกประเทศและเดินทางเข้ามายังดินแดนในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของชาวจีนกระทำอย่างต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา ซึ่งจะพบว่ายี่งทางการจีนใช้วิธีที่รุนแรงในการปราบปรามผู้ก่อการกบฏคราวใด จำนวนของชาวจีนที่อพยพออกนอกประเทศก็มีจำนวนมากขึ้นเท่านั้น รวมทั้งผลกำไรทางการค้าระหว่างจีนกับดินแดนต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนมากก็เป็นเครื่องล่อใจชาวจีนผู้แสวงหาโชคลาภได้เป็นอย่างดี จำนวนชาวจีนที่เดินทางเข้าสู่ภูมิภาคนี้ในฐานะพ่อค้า ผู้อพยพ และโจรสลัดเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมากโดยกระจายอยู่ตามเมืองท่าต่างๆ ที่สำคัญของบริเวณต่างๆ ในทะเลจีนใต้ ต้องทำความเข้าใจก่อนว่าในสมัยอยุธยาตอนต้นจีนมีความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งผลิตสินค้าและตลาดสินค้าซึ่งได้เพิ่มความสำคัญให้แก่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอันมาก¹⁰⁴ ความเฟื่องฟูทางการค้าและความพยายามในการสร้างอำนาจทางทะเลของรัฐบาลจีนนั้นส่งผลให้จีนพัฒนาวิธีการต่อเรือและการเดินเรือให้ดีขึ้น อาทิเช่น การใช้เข็มทิศในการเดินเรือ การเขียนแผนที่ดวงดาว และการใช้แผนที่ในการเดินเรือ มีการพิมพ์จุลสารเกี่ยวกับกระแสน้ำ กระแสลม และรวมทั้งแผนที่ของประเทศต่างๆ ในจีน¹⁰⁵ ซึ่งจากการพัฒนาเหล่านี้ส่งผลให้ชาวจีนเป็นเป็นชาติที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญในการเดินเรือเป็นอย่างดี การต่อเรือของชาวจีนมีเทคนิคที่ก้าวหน้ากว่าประเทศใดๆ ในแถบภูมิภาคนี้ โดยจะพบว่าเรือสำเภาของจีนเป็นเรือที่มีระวางสูงสุดในเอเชีย สามารถบรรทุกสินค้าได้มากซึ่งเป็นการลดต้นทุนและค่าเสียหายต่างๆ ลง อีกทั้งยังมีความทนทานต่อลมพายุได้เป็นอย่างดีกว่าเรือของอาหรับและอินเดีย¹⁰⁶

¹⁰⁴ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรีราชเทพนคร (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2529), หน้า 82.

¹⁰⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82.

¹⁰⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82.

ชนชั้นปกครองของราชวงศ์ชิง (ราชวงศ์แมนจู) มีความหวาดระแวงต่อชาวจีนที่เดินทางไปทางทะเลได้ตั้งแต่ปลายราชวงศ์หมิงต่อตอนต้นราชวงศ์ชิง (ราชวงศ์แมนจู) ดังเห็นได้จากนโยบายที่ทางการจีนที่มีต่อชาวจีนโพ้นทะเล เช่น ประกาศการห้ามเดินทางออกทะเลและการให้อพยพราษฎรจากชายฝั่ง (พ.ศ. 2183 - 2226) การห้ามเดินทางไปทางทะเลได้และการเปิดการค้าทางทะเลตะวันออก (พ.ศ. 2260 - 2270) และการเปิดการค้าทางทะเลได้ (พ.ศ. 2270 - 2338) เป็นต้น นโยบายเหล่านี้ล้วนมีผลกระทบต่อการค้าระหว่างไทยกับจีน และการขนส่งไหลเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งในเมืองไทยด้วย มีหลักฐานว่าทางราชสำนักจีนมีความพยายามที่จะให้การติดต่อการค้าขายกับต่างชาติตกอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐอย่างใกล้ชิดโดยอาศัยประเพณีแห่งความสัมพันธ์ในเชิงรัฐบรรณาการกับรัฐบาลของต่างชาติเป็นเครื่องมือ¹⁰⁷ โดยทำการผูกขาดทางการค้ากับต่างชาติไว้เพียงแต่ผู้เดียว แต่ในความเป็นจริงพบว่าความพยายามดังกล่าวของราชสำนักจีนไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรนัก เนื่องจากบรรดาขุนนางจีนและพ่อค้าเอกชนชาวจีนจำนวนมากได้ทำการลักลอบติดต่อการค้าขายกับบรรดาชาติต่างๆ อยู่เป็นประจำ ซึ่งหากทางการของจีนทราบและจับคนเหล่านี้ได้แล้วจะทำการลงโทษในขั้นรุนแรงถึงขั้นประหารชีวิตเลยทีเดียว¹⁰⁸

แต่อย่างไรก็ดี พบว่าการลักลอบทำการค้าขายในลักษณะเช่นนี้มีมากในหมู่ของพ่อค้าเอกชนชาวจีนที่เดินทางไปตั้งถิ่นฐานยังดินแดนในส่วนอื่นๆ ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากการคมนาคมสะดวก การค้าขายก็ขยายตัว ประกอบกับสภาพที่ไม่เป็นอิสระในจีนส่งผลให้ชาวจีนจำนวนมากที่เข้ามารับจ้างทำงานในเรือสำเภาของชาวต่างชาติ รวมทั้งเรือสำเภาหลวงของไทยด้วยและมีจำนวนมากพอสมควร จากที่กล่าวมาจึงไม่เป็นเรื่องแปลกมากนักที่จะพบเห็นชาวจีนในเรือสำเภาของชาวต่างชาติเป็นจำนวนมาก และชาวจีนเหล่านี้ก็เปรียบเสมือน "ก้ำไร" ของบรรดาเมืองท่าต่างๆ ที่ทำการติดต่อการค้ากับจีนในภูมิภาคแห่งนี้ และพบว่าตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 23 เป็นต้นไปการเดินทางเรือในทะเลจีนส่วนใหญ่จะเป็นเรือสำเภาของจีนแทบทั้งสิ้น (แม้ว่าชาวจีนจะไม่ใช่ว่าเจ้าของเรือทั้งหมดก็ตาม)

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนในระบบบรรณาการนั้นได้ก่อให้เกิดผลประโยชน์และผลกำไรแก่ราชสำนักไทยในรูปของสิ่งของตอบแทนเครื่องราชบรรณาการที่ทางราชสำนักไทยส่งไป

¹⁰⁷ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย, หน้า 119 - 123.

¹⁰⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

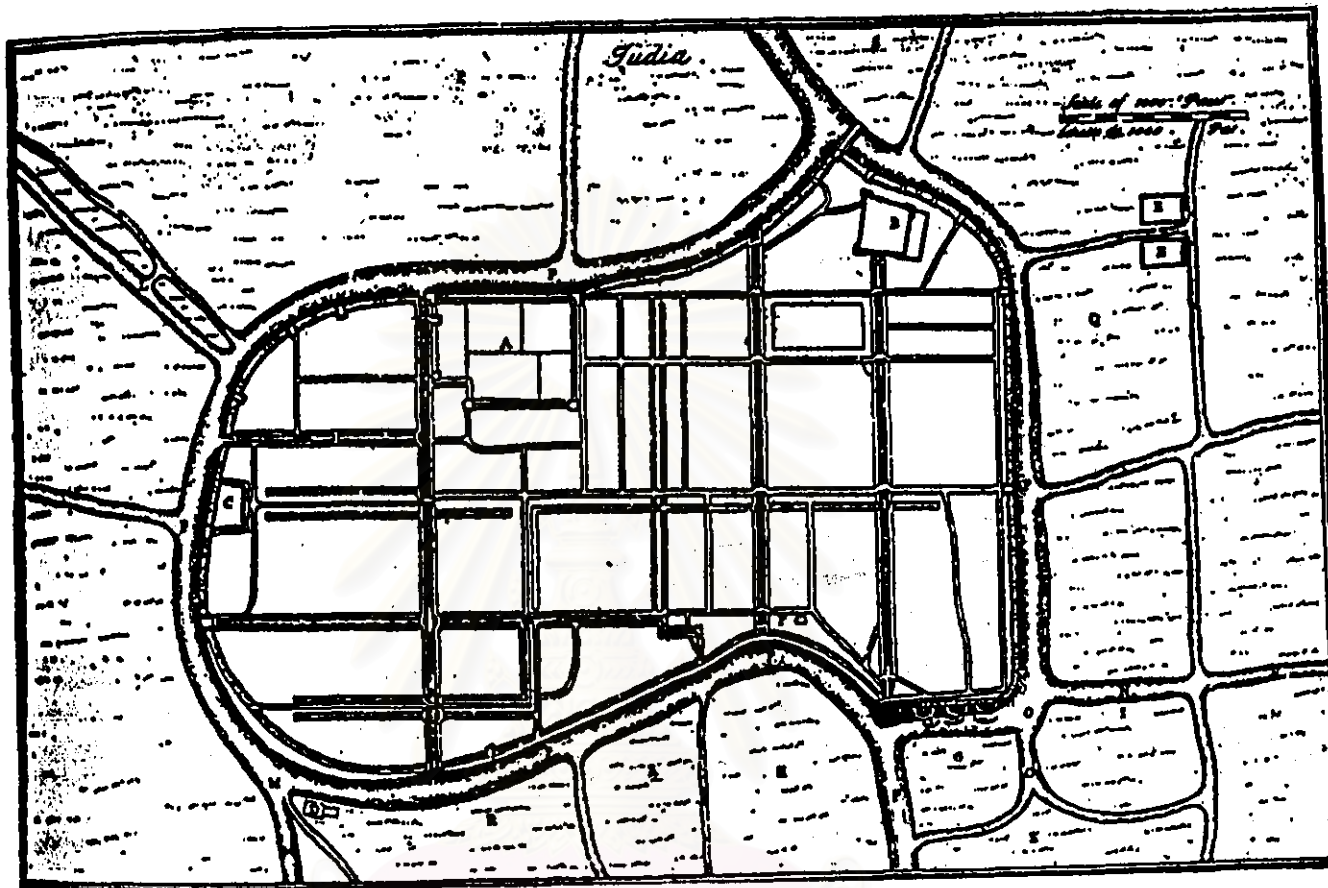
ถวายเป็นเครื่องบรรณาการหรือสินค้าที่พ่อค้าเอกชนชาวจีนนำเข้ามาในอยุธยาซึ่งส่งผลให้อยุธยา กลายมาเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยอยุธยา ทำหน้าที่เป็นแหล่งกระจายสินค้าจากจีนไปสู่ดินแดนต่างๆ ในภูมิภาคแห่งนี้ นอกจากนี้อยุธยา ยังเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าจากดินแดนต่างๆ เพื่อนำไปขายยังเมืองจีนอีกทอดหนึ่งด้วย โดยอาศัย แม่น้ำเป็นเส้นทางในการคมนาคม และพบว่าสินค้าในหลายๆ ประเภทจากเชียงใหม่ พม่า และ กัมพูชาก็ได้อาศัยอยุธยาเป็นเส้นทางผ่านไปยังจีน¹⁰⁹ ซึ่งจะพบว่าชาวจีนที่เข้ามาอาศัยในอยุธยา ได้เข้ามามีบทบาทที่สำคัญในการดำเนินการค้าดังกล่าว ตลอดทั้งการนำวิทยาการความรู้ในการ ต่อเรือ และการเดินเรือสำเภามาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการพาณิชย์นาวีของอยุธยาเป็นอย่างยิ่ง

การประกอบการค้าทั้งการค้าภายในและการค้ากับต่างประเทศนับเป็นกิจกรรมทาง เศรษฐกิจที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองและรายได้ให้กับรัฐ ในสมัยอยุธยา ตอนปลายการค้าขายตัวอย่างมากทั้งภายในและการค้ากับต่างประเทศ โดยเฉพาะการติดต่อ การค้ากับจีน และส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของคนจำนวนมาก โดยเฉพาะชนชั้นปกครอง ของอยุธยา จะพบว่าชนชั้นปกครองของอยุธยาบางคนสามารถเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์และ สร้างความร่ำรวยให้กับตนเองและพรรคพวกเป็นจำนวนไม่น้อย ในขณะที่เดียวกันชาวจีนก็เป็นคน อีกกลุ่มหนึ่งที่ได้รับผลประโยชน์จากการขายตัวทางการค้าดังกล่าว ชาวจีนเหล่านี้ได้อาศัย ความรู้ ความสามารถ และความชำนาญส่วนตัวในด้านการค้าและการเดินเรือ เข้ามาเป็นพ่อค้า เป็นพนักงานเดินเรือ หรือเข้าหุ้นทำการค้ากับชนชั้นมูลนายของไทย ตลอดจนการเป็นตัวแทนทาง การค้าให้กับชนชั้นปกครองของไทย ซึ่งพบว่าชนชั้นปกครองของไทยนิยมว่าจ้างให้ชาวจีนทำ การค้าให้กับตน เนื่องจากชาวจีนมีความชำนาญทางการค้า รู้จักตลาด และเส้นทางเดินเรือ เป็นอย่างดี และจะพบว่าการค้าที่ชาวจีนเป็นผู้ดำเนินการนั้นส่วนมากจะได้กำไรที่งดงาม

ดังนั้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย จึงพบว่าชาวจีนได้เข้ามามีบทบาททางด้านเศรษฐกิจ เป็นอันมากโดยเฉพาะทางด้านการค้า กิจกรรมทางการค้าที่ชาวจีนเข้ามามีบทบาทในสมัยนี้ สามารถแยกออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ได้ดังนี้

1. การค้าภายใน
2. การค้ากับต่างประเทศ

¹⁰⁹ Tome Pires, *The Suma Oriental* (London : Hakluyt Society, 1994), pp. 111 - 113.

ภาพที่ 1 แผนผังกรุงศรีอยุธยาเขียนขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2233 ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา แสดงแม่น้ำ คูคลองที่โยงใยเป็นรูปตารางหมากรุก และถนนในสภาพที่เป็นอยู่ในสมัยนั้น ซึ่ง นักผังเมืองในปัจจุบันกล่าวว่ายังมีร่องรอยเดิมเหลือให้เห็นอยู่ในปัจจุบันเป็นอันมาก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. การค้าภายใน

การค้าภายในของอยุธยาในระยะแรกๆ ไม่มีหลักฐานบ่งบอกชัดเจนว่ามีลักษณะเช่นไร แต่สันนิษฐานได้ว่า คงเป็นลักษณะการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างผู้มีสินค้าอย่างหนึ่งกับผู้ที่มีสินค้าอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งสินค้าที่นำมาแลกเปลี่ยนกันนั้นน่าจะมีไม่มากนัก เป็นการค้าที่ไม่หวังผลกำไรอะไรมากมายนัก เป็นเพียงการค้าเล็กๆ เท่านั้นไม่ใหญ่โตมากนัก ซึ่งผู้ซื้อและผู้ขายส่วนมากเป็นชาวไทย ชาวต่างชาติก็มีบ้างอาทิเช่น จีน แรกมัวร์ เป็นต้น และในเวลาถัดมาพ่อค้าชาวตะวันตกจึงเข้ามามีส่วนร่วมด้วย

อยุธยา มีทำเลที่ตั้งเป็นเกาะกลางแม่น้ำ มีรูปทรงสี่เหลี่ยมเป็นสำเภานาวา¹¹⁰ มีแม่น้ำสามสายล้อมรอบทิศเหนือได้แก่ แม่น้ำลพบุรี (คลองเมือง) ทิศตะวันออก ได้แก่ แม่น้ำป่าสัก ทิศตะวันตกและทิศใต้ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา (หรือแม่น้ำป้อม แม่น้ำน้อยสายเดิม) แม่น้ำทั้งสามสายนี้ไหลรวมกันเป็นสายเดียวกันที่บางกะจะ (บางปะทะ) ทางทิศใต้ของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา (ซึ่งเป็นบริเวณที่มีชาวจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก)¹¹¹ และอาณาบริเวณโดยรอบของอยุธยาเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง เมืองบริวารมีสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก ตั้งแต่รัชกาล ลงไปถึงบางกอก (กรุงเทพ) มีชัยภูมิที่เหมาะสมแก่การสร้างบ้านแปงเมืองมีเครือข่ายคูคลองโยงใยเป็นรูปตาข่าย อยุธยาเป็นศูนย์กลางเส้นทางคมนาคม ด้วยเหตุนี้อยุธยาจึงเป็นแหล่งรวมสินค้าของป่า และด้วยเป็นชัยภูมิที่ไม่ห่างไกลจากทะเลเท่าไรนัก อยุธยาจึงเป็นแหล่งรวมสินค้านานาชาติอีกด้วย นายโยสท์ สคาเติน (Joost Schouten) พ่อค้าชาวฮอลันดา ได้บรรยายสภาพของอยุธยาไว้ว่า

“เมืองพระนครศรีอยุธยาดังอยู่บนเกาะเล็กในแม่น้ำเจ้าพระยา ภายในกำแพง มีถนนกว้างตัดตรงและยาวมาก มีคลองขุดจาก แม่น้ำเจ้าพระยาเข้ามาในพระนครจึงสะดวกแก่การสัญจรไปมาได้ทั่วถึงกัน นอกจากถนนและคลองยังมีคูเล็กๆ ตรอกซอยเป็น

¹¹⁰ สำนักนายกรัฐมนตรี, คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ฉบับหอหลวง, หน้า 1.

¹¹¹ เทพมนตรี ลิมปพยอม, “การเมืองไทยสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พ.ศ.2276 - 2301”

จำนวนมาก ด้วยเหตุนี้ในฤดูน้ำ เรือพายทั้งหลายสามารถที่จะผ่านเข้าออกติดต่อกันได้จนถึงบันไดบ้าน เมืองพระนครศรีอยุธยา จึงเป็นพระมหานครที่สร้างอยู่ข้างฝั่งแม่น้ำโดยมีฝั่งเมืองวางไว้ อย่างมีระเบียบ จึงเป็นพระนครที่สวยงามมีประชาชนหนาแน่น และเต็มไปด้วยสินค้า สิ่งจำเป็นแก่ชีวิตที่นำเข้ามาค้าขาย มีตลาดที่ซื้อขายจำนวนมากเหลือคณานับ”¹¹²

นอกจากนี้ในหนังสือเรื่องประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม ของบาทหลวงนิโกลาส แกร์แวต (Nicolas Gervaise) ได้กล่าวพรรณนาถึงอยุธยาไว้ว่า ตามถนนใหญ่ๆ มีร้านค้าเต็มไปสองข้างทางและมีถนนที่ใหญ่เปิดเป็นตลาดด้วยหลายแห่ง ตลาดเหล่านี้ติดต่อกันทั้งเช้าและเย็น อุดมสมบูรณ์ด้วยปลา ไข่ ผลไม้ และสิ่งอื่นเป็นอันมาก¹¹³

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าอยุธยาเป็นชุมชนการค้าภายในที่สำคัญ มีสินค้าหลากหลายชนิดทั้งสินค้าของป่าและสินค้าจากนานาประเทศ ประชาชนไทยเป็นทั้งผู้ซื้อและผู้ขาย การค้าแพร่หลาย การค้ามิได้กระทำอยู่เฉพาะในตัวเมืองพระนครเท่านั้น แต่ยังกระจายอยู่ตามหัวเมืองโดยรอบอยุธยาด้วย โดยหัวเมืองเหล่านี้จะเป็นแหล่งที่ป้อนสินค้าจากหัวเมืองที่อยู่ห่างไกลกว่าเข้ามาในพระนคร ในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ได้บรรยายการค้าภายในบริเวณพระนครและโดยรอบไว้อย่างน่าสนใจดังนี้

“...อนึ่งเรือใหญ่ท้ายแกลงชาวเมืองพระพิษณุโลกฝ่ายเหนือ บันทุกน้ำอ้อยยาสูบซี่ฝิ่งน้ำฝิ่งสินค้าต่างๆ ฝ่ายเหนือส่งเรือลงมาจอดขาย ตั้งแต่นาวัดก้วยลงมาจนถึงปากคลองเกาะแก้ว ที่ได้ปากคลองเกาะแก้วลงมาหน่อยหนึ่งนั้น เรือมอญใหญ่ปากกว้าง 6 - 7 ศอกพวกมอญบันทุกมะพร้าวหัว และไม้แสมทเลเกลือขาวมาจอดขาย 1....

¹¹² ประชุมพงศาวดาร เล่ม 47 (กรุงเทพมหานคร : ศุภสภา, 2513), หน้า 119 - 121.

¹¹³ นิโกลาส แกร์แวต, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม,

...อนึ่งที่บ้านศาลาเกวียนนั้นมีศาลาใหญ่ห้าห้องสองหลังสำหรับ
 เกวียนเมืองนครราชสีมาแลเมืองพระตะบองมาจอดที่ศาลานั้น
 ในระดูเดือนสามเดือนสี่ ต่างแลเกวียนเมืองนครราชสีมาบันทุก
 สินค้าต่างๆ คือน้ำรักชี้ผึ้งปีกนก ผ้าตารางผ้าสายบัวสีคืบหน้า
 เก็บทอง แลผ้าบัวปกตาเลดงาแลหนังเนื้อ เอนเนื้อ เนื้อแผ่น
 ครั้ง โหม กำยาน ดีบุก หน่อ งาของป่าต่างๆ เกวียนเมือง
 พระตะบอง พวกเขมรบันทุกถูกรั่วกระวานใหม่กำยาน ครั้ง
 ดีบุกหน่องาแลผ้าปุมแพะ ญวนทองพรายพลอยแดง แลสินค้า
 ต่างๆ ตามอย่างเขมร พวกโคราชแลพวกเขมรเอาสินค้ามาขาย
 ที่ศาลาเกวียน ถ้ามามากศาลาไม่พออยู่ ต้องปลุกกระท่อมอยู่
 ตามแถบนั้น....

...แถวนำวัดสมอวัดขนุน วัดขนานสามวัดนั้น ชาวเมืองอ่างทอง
 แลเมืองลพบุรี เมืองอินทร์ เมืองพรหม เมืองสิงห์ เมืองสวรรค
 เมืองสุพรรณเอาข้าวเปลือกบันทุกเรือใหญ่ซื้อขายที่นั่น 1
 ...อนึ่ง เรือระแหงแขวงเมืองตากแลเรือหางเหยี่ยวเมืองเพชรบุรี
 นายมบันทุกครั้ง กำยาน เหลกหางกุ้ง เหลกส้มเลย เหลกน้ำก็
 ได้ หวาย ชัน น้ำมันยาง ยาสูบ เขา หนั ง หน่อ งา สรรพสินค้า
 ตามเทศบ้านเทศเมือง มาจอดเรือขายตามแถวปากคลองสวนพลู
 ตลอดมาจนนำวัดพระนางเชิง 1 บ้านคลองสวนพลู พวกจีนตั้งเตา
 ต้มสุรา เลี้ยงสุกรขาย แลทำเส้นหมี่ขาย 1 บ้านขมตาล ชาวบ้าน
 นั้นรับเรือเถาเรือพวงไ้ขาย 1 บ้านสกัดน้ำมันละหุง ชี้ผึ้งแดง
 แลชี้ผึ้งขาว เขยน้ำมันงาขาย 1 บ้านคลองเกลือชาวบ้านตั้งโรงสีข้าว
 ซ้อมเข้า ขายพวกโรงสุรา แลสำเภากินบ้านญี่ปุ่น ชาวบ้านนั้นเป็น
 ชาวไทยตั้งบ้านเรือนอยู่หลังบ้านตึกญี่ปุ่น ชาวบ้านนั้นรับกงเรือใหญ่
 แลกงสำเภไ้ขายแลรับไม้กางเขนไ้ขายพวกทำฟันสีข้าว 1
 บ้านข้างกำแพงนอกกรุงตรงหัวเลี้ยวสารภานัน จีนตั้งโรงย้อมครา
 ผ้าแลด้ายแลผ้าขาย 1 บ้านน้ำวนบางกะจะจะมีเรือปากใต้ปากกว้าง
 สามวาสิบศอก พวกลูกจีนแลแขกจามทอดสมอขายน้ำตาลขาย

น้ำตาลกรวด สาเหตุใหญ่เล็กกำมะถันจันทร์แดงหวายตะกร้า
 กระแซงเตย แลสินค้าต่างๆ ช้างปากใต้ 1 แลแถวนั้นมีแพลวย
 พวกลูกค้าไทยจีนแขกเทศแขกจามนั่งร้านแพขายสรรพสิ่งของ
 ต่างๆ กันทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำ ตั้งแต่ท้ายคลองวัดสุวรรณดาราราม
 ตลอดลงมาจนนำพระราชวังหลัง แถวนี้เป็นฝั่งพระนคร แต่ฝั่งตรง
 พระนครนั้น แพจอดตั้งแต่ท้ายวัดพระนางเชิงตลอดมาจนถึงท้าย
 วัดพุทธไสสวรรคย์ แลเลยไปจอดเป็นระยะจนนำวัดไชยวัฒนาราม
 แลแม่น้ำตรงตลอดมีแพลูกค้าพานิชจอดฝั่งตะวันตก ตั้งแต่ปาก
 คลองตะเคียนเรียงรายมาถึงนำวัดแขกตะเกียบมีทุกชุมมากขึ้นมาจนถึง
 ท้ายวัดกุฎบางกะจะ ตรงวัดพระนางเชิงฝั่งตะวันออกตั้งแต่ท้าย
 เกาะเรียนมีแพจอดเรียงรายขึ้นมากจนถึงท่าเรือข้ามมีแพทุกชุมมากขึ้น
 มาจนถึงท้ายวัดพระนางเชิง ประมาณค้าขายในแขวง จังหวัดรอบกรุง
 ไม่น้อยต่ำกว่าจากสองหมื่นเศษพันเลยเป็นแน่...”¹¹⁴

นอกจากนี้ในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมยังได้ให้ภาพเรือและเกวียนของพ่อค้าชาวมอญ
 เขมร ขวา มลายู ชาวจีน แขก และฝรั่งที่บรรทุกสินค้าจากต่างแดนเข้ามาขายในแถบพระนคร
 ศรีอยุธยาอีกด้วย โดยพบว่าพ่อค้าบางพวกสร้างตึกเป็นที่เก็บสินค้า หรือเปิดร้านค้าภายใน
 กำแพงพระนครด้วย และนายแพทย์แกมบ์เฟอร์ เอนเยลเบิร์ก (Kaempfer Engelbert) แพทย์ชาว
 เยอรมันประจำคณะทูตฮอลันดา ที่เดินทางเข้ามาในอยุธยาสมัยสมเด็จพระเพทราชา ได้กล่าวถึง
 สภาพการค้าในอยุธยาเวลานั้นว่า

“...ตามริมถนนทั้งสองฟากมีอาคารร้านค้า ร้านช่างศิลปกรรมและ
 ร้านหัตถกรรมต่างๆ คับคั่งมากมาย มีทั้งบ้านเรือนแลที่ประกอบ
 การค้าของชาวไทยและชาวต่างประเทศด้วย....

...ถนนในกรุงศรีอยุธยาทั้งสองสายที่กล่าวมาข้างต้นในครั้งนั้นนับเป็น

¹¹⁴ สำนักนายกรัฐมนตรี, คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ฉบับหอหลวง, หน้า 4 - 5.

สายที่กว้างใหญ่และสำคัญมาก เป็นถนนที่คับคั่งไปด้วยประชาชน ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เฉพาะบ้านเรือนและสถานที่ ประกอบการค้าของชาวต่างประเทศนั้นมีมากกว่า 100 หลัง...”¹¹⁶

กล่าวโดยสรุปการค้าภายในมีความเจริญรุ่งเรืองมาก มีการค้าขายอย่างแพร่หลายทั้ง ภายในและภายนอกกำแพงเมือง สภาพการณ์เช่นนี้ทำให้เกิดพ่อค้าเอกชนเป็นจำนวนมากทั้งที่เป็นชาวไทย (บรรดาเจ้านายและขุนนางชั้นผู้ใหญ่) และชาวต่างชาติ (พ่อค้าชาวจีน) และด้วยเหตุที่การค้าภายในคึกคัก มีพ่อค้าแม่ค้าเข้ามาค้าขายภายในและภายนอกเกาะเมืองเป็นจำนวนมาก ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ มีหลักฐานว่าการค้าภายในที่อยุธยา มีความเจริญรุ่งเรืองมาก เพราะมีการขยายตลาด โดยมีตลาดบก 30 ตำบล ตลาดริาน้ำ 21 ตำบล มีตลาดชายของ สดเข้าเย็น 40 ตำบล¹¹⁶

เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้รัฐเข้ามามีบทบาทมากขึ้น กล่าวคือ ได้มีการส่งนายตลาด เจ้าตลาด กำนันตลาดเข้าไปเป็นตัวแทนทำหน้าที่เก็บผลประโยชน์ และในขณะเดียวกันก็เข้าไปอำนวยความสะดวกความปลอดภัย ตลอดจนควบคุมสินค้าต้องห้ามที่รัฐกำหนดไว้ มีการออกกฎหมายที่มีบทลงโทษรุนแรงแก่ผู้กระทำผิด เช่น ในไอยการลักษณะโจรและไอยการอาชญาหลวง หรือการออกกฎหมายพาณิชย์แยกออกจากกฎหมายในสมัยปลายอยุธยา เช่น ในพระไอยการเปิดเสรีจ มาตรา 84 ซึ่งเป็นบทบัญญัติให้ต้องทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรต่อหน้าพยานเพื่อประมาณราคาสินค้าจะฝากไปขาย และให้กำหนดการแบ่งปันผลกำไรเอาไว้ด้วย¹¹⁷

กล่าวได้ว่าการค้าภายในสมัยอยุธยาตอนปลายได้เปลี่ยนจากลักษณะของการแลกเปลี่ยนสินค้ากันโดยตรงมาเป็นผลิตสินค้าเพื่อขาย มีตลาดรองรับสินค้าตามมุมเมืองของอยุธยา มีคนจำนวนมากเข้ามามีส่วนร่วมในการค้าทั้งที่เป็นชาวไทย และชาวต่างชาติ ซึ่งผู้ประกอบการส่วนใหญ่ก็คือ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนางไทย และพ่อค้าเอกชนต่างชาติ (พ่อค้าชาวจีน)

¹¹⁶ อวัช รัตนากิชาติ, เมืองไทยในทัศนะของฝรั่ง (พระนคร : โรงพิมพ์สวนทองถิ่น, 2507), หน้า 164.

¹¹⁸ สำนักนายกรัฐมนตรี, คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ฉบับหอหลวง, หน้า 3 - 6.

¹¹⁷ ร. แลงการ์ด, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (สัญญา) (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง, 2491), หน้า 53.

ซึ่งจากสภาพการณ์เช่นนี้เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวจีนเข้ามามีบทบาททางการค้าภายในของอยุธยาเป็นอย่างมาก เช่น การเป็นพ่อค้าคนกลาง พ่อค้าย่อย เป็นต้น

1.1. **พ่อค้าคนกลาง** การค้าภายในสมัยอยุธยาตอนปลายได้เปลี่ยนจากการแลกเปลี่ยนสินค้ากันโดยตรงมาเป็นการผลิตเพื่อขายมากขึ้น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการขายของการค้ากับต่างประเทศ เพราะแม้แต่สินค้าของป่าที่เคยได้จากส่วยคงมีปริมาณไม่เพียงพอที่จะขายออกต่างประเทศ ซึ่งในสมัยสมเด็จพระเจ้าพระเจ้าปราสาททอง พบว่าราชสำนักไทยต้องซื้อลฝางและสินค้าอื่นๆ จากหัวเมืองปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือมาขาย¹¹⁸ อีกทั้งสินค้าที่ผลิตขึ้นมาเพื่อความต้องการภายในก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นเช่นกัน

จากการที่ชาวจีนมิได้เข้ามาอยู่ในระบบไพร่ของรัฐ ชาวจีนจึงไม่มีพันธะทางสังคม ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน และสังกัดมูลนายเช่นเดียวกับชาวไทยที่ติดกับระบบไพร่ ต้องถูกเกณฑ์แรงงานไม่สามารถประกอบอาชีพหรือโยกย้ายที่อยู่อาศัยได้ตามใจชอบ ดังนั้นชาวจีนจึงมีสิทธิในการเดินทางไปไหนมาไหนได้ทั่วราชอาณาจักร อีกทั้งสามารถประกอบอาชีพต่างๆ ได้ตามใจชอบโดยไม่ขัดต่อกฎหมายของบ้านเมือง และการประกอบการค้าขายก็เป็นอาชีพที่ชาวจีนมีความชำนาญและถนัดมากที่สุด ในขณะที่ชาวยุโรปนิยมทำการเกษตรกรรมและรับราชการมากกว่า เพราะฉะนั้นจึงเป็นโอกาสที่ดีของชาวจีนที่จะเข้ามาดำเนินการค้าได้เต็มที่

พ่อค้าชาวจีนได้เข้ามามีบทบาททางการค้าโดยการเป็นพ่อค้าคนกลาง ซึ่งพ่อค้าเหล่านี้จะเข้าไปรับซื้อสินค้าจากดินแดนที่อยู่ลึกเข้าไปแล้วนำมาขายต่ออีกทีหนึ่ง นอกจากนี้ยังนำเอาผลผลิตที่เป็นที่ต้องการของผู้คนในท้องถิ่นต่างๆ เข้าไปจำหน่าย หรือแลกเปลี่ยนเป็นเงินตรา หรือผลผลิตของราษฎรในท้องถิ่นๆ โดยสินค้าพื้นเมืองต่างๆ ที่พ่อค้าชาวจีนทำการรวบรวมได้จะถูกส่งเข้ามาขายในเมืองหลวง หรือส่งออกไปขายยังต่างประเทศอีกต่อหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป ชาวจีนเปรียบเสมือนตัวเชื่อมโยงการค้าระหว่างดินแดนต่างๆ ของอยุธยา โดยการนำเอาสินค้าจากหัวเมืองต่างๆ รวมทั้งดินแดนที่อยู่ตอนในห่างไกล เข้ามาขายในพระนครหรือส่งออกขายยังต่างประเทศ โดยเฉพาะสินค้าของป่า ซึ่งก่อให้เกิดเศรษฐกิจแบบเงินตรา แม้ว่าจำกัคอยู่ในวงแคบๆ ก็ตาม อีกทั้งยังเป็นการกระจายสินค้าเข้าไปในดินแดนตอนในได้อีกด้วย

¹¹⁸ สายชล วรรณรัตน์, "เศรษฐกิจและสังคมไทยในสมัยปลายอยุธยา," วารสารธรรมศาสตร์ 11, 3 (กันยายน 2525), : 11.

1.2. **พ่อค้าย่อย** ในสมัยอยุธยาตอนปลายพบว่ามีชาวจีนที่เข้ามาตั้งบ้านเรือน และทำการค้าย่อยในอยุธยา และบริเวณโดยรอบเป็นจำนวนมากดังข้อความที่ว่า

“...บ้านข้างกำแพงนอกกรุงตรงหัวเลี้ยวสารภานั้นจีนตั้งโรงย้อม คราผ้าแลด้ายแลผ้าขาย 1 บ้านน้ำวนบางกะจะจะมีเรือปากใต้ ปากกว้างสามวาสิบศอก พวกลูกจีนแลแขกจามทอดสมอขาย น้ำตาลขาย น้ำตาลกรวด สาคุเมดใหญ่เล็กกำมะถันจันทร์แดง หวายตะค้ากระแจะเคย แลสินค้าต่างๆ ข้างปากใต้ 1 แลแถวนี้มีแพลอยพวกลูกค้าไทย จีน แขกเทศ แขกจาม นั่งร้านแพขายสรรพสิ่งของต่างๆ กันทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำ ตั้งแต่ท้ายคลองวัดสุวรรณดาราราม ตลอดลงมาจน นำพระราชวังหลัง แถวนี้เป็นฝั่งพระนครแต่ฝั่งตรงพระนครนั้น แพจอดตั้งแต่ท้ายวัดพระนางเชิงตลอดมาจนถึงท้าย วัดพุทไธสวรรย์ แลเลยไปจอดเป็นระยะจนนำวัดไชยวัฒนาราม แลแม่น้ำตรงตลอดมีแพลูกค้าพานิชจอดฝั่งตะวันตกตั้งแต่ ปากคลองตะเคียนเรียงรายมาถึงนำวัดแขกตะเกียบมีชุกชุม มากขึ้นมาจนถึงท้ายวัดกุดบางกะจะ ตรงวัดพระนางเชิง ฝั่งตะวันออกตั้งแต่ท้ายเกาะเรียนมีแพจอดเรียงรายขึ้นมา จนถึงท่าเรือข้ามมีแพชุกชุมมาก ขึ้นมาจนถึงท้ายวัด พระนางเชิง ประมาณค้าขายในแขวง จังหวัดรอบกรุง ไม่น้อยต่ำกว่าจากสองหมื่นเศษพันเลยเป็นแน่...”¹¹⁹

นอกจากนี้ บริเวณที่เป็นที่อยู่อาศัยของชาวจีนทั้งภายในและภายนอกกำแพงเมือง นั้นพบว่า ชาวจีนได้ตั้งร้านค้าเป็นจำนวนมาก และถือว่เป็นย่านการค้าที่สำคัญอีกด้วย เช่น ย่านในไก่อ ย่านสามม้าวหรือท่าม้า ในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมได้บรรยายถึงย่านสามม้าว หรือท่าม้าว่าเป็นแหล่งการค้าภายในที่สำคัญ โดยชาวจีนเหล่านี้ประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าย่อย และจะพบว่าชนิดของสินค้าที่ชาวจีนเป็นผู้ผลิตนั้นเป็นสินค้าที่ตลาดภายในต้องการ เช่น ใต๊ะ ตู

¹¹⁹ สำนักนายกรัฐมนตรี, คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ฉบับหอหลวง, หน้า 4 - 5.

เตียง เก้าอี้ พุก เบาะ หมอน มุ้ง เปล เครื่องเหล็ก เสื้อผ้า ฯลฯ เป็นต้น โดยสินค้าเหล่านี้จะจำหน่ายให้กับคนทั่วไป

การค้าภายในสมัยอยุธยาตอนปลายเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก และสามารถสร้างความมั่งคั่งให้กับผู้ประกอบการได้ และชาวจีนเองก็ได้เข้ามามีบทบาทที่สำคัญต่อการค้าภายในอยุธยาเป็นอย่างยิ่ง

2. การค้ากับต่างประเทศ

การค้ากับต่างประเทศถือเป็นรายได้ที่สำคัญอย่างหนึ่งของราชสำนักไทยในสมัยอยุธยา พระมหากษัตริย์ทรงส่งเสริมและสนับสนุนการทำการค้า ทรงเอื้อเฟื้อเพื่อตอบรรดาพ่อค้าชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาทำการค้ากับอยุธยาเป็นอย่างดี ในสมัยอยุธยาตอนปลายการค้ากับต่างประเทศขยายตัวขึ้นอย่างเห็นแก่ชัด

การค้ากับต่างประเทศในสมัยอยุธยาตอนต้นนั้น ประเทศส่วนใหญ่ที่ทำการติดต่อการค้า ได้แก่ จีน ญี่ปุ่น อาหรับ มลายู อินเดีย ฮวา และฟิลิปปินส์ เป็นต้น ส่วนการติดต่อการค้ากับชาวตะวันตกนั้นแทบจะไม่มีเลย การดำเนินการค้าขายกับต่างประเทศของอยุธยานั้นได้มีการวางระเบียบราชการมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกาถ¹²⁰ เพราะฉะนั้นพ่อค้าต่างประเทศที่จะเข้ามาค้าขายกับอยุธยาจะต้องผ่านพระคลังสินค้า ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของระบบการค้าแบบผูกขาดของหลวง

พ่อค้าชาวตะวันตกชาติแรกที่เข้ามาติดต่อการค้าขายกับไทยก็คือ โปรตุเกส ซึ่งได้ส่งคณะทูตคณะแรกเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีทางการค้ากับอยุธยาในปี พ.ศ. 2054 ซึ่งตรงกับสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 และพระองค์ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้โปรตุเกสตั้งสถานการค้าได้ที่กรุงศรีอยุธยา นครศรีธรรมราช บัตตานี และมะริด¹²¹ หลังจากนั้นพ่อค้าชาวยุโรปชาติอื่นๆ ก็ทยอยเดินทางเข้ามาติดต่อการค้ากับอยุธยาคือฮอลันดา (พ.ศ. 2147) อังกฤษ (พ.ศ. 2155) ตามลำดับ¹²²

¹²⁰ กรมศิลปากร, กฎหมายตราสามดวงเล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, (พระนคร : ศุภสภา, 2515), หน้า 233 - 234.

¹²¹ ชจร สุทธานิช, "การติดต่อกับต่างประเทศสมัยอยุธยา," ใน รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี (พระนคร : ศุภสภา, 2510), หน้า 210.

¹²² ผ่องพันธ์ สุภัทพันธ์, "การศึกษาทางประวัติศาสตร์เรื่องพระคลังสินค้า" (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2511), หน้า 24.

พระมหากษัตริย์ของอยุธยา ก็ทรงให้การต้อนรับพ่อค้าชาวตะวันตกเป็นอย่างดี พระองค์ได้พระราชทานที่ดินให้ตั้งห้างร้าน สร้างโรงสินค้าให้เช่า โดยแบ่งออกเป็นเขตๆ ทำให้อยุธยากลายเป็นศูนย์กลางการค้าในแถบนี้ไปโดยปริยาย ดังข้อความต่อไปนี้

“เมืองไทยนั้นเป็นเมืองหนึ่งในโลกที่จะได้เห็นชนชาติต่างๆ รวมกันอยู่ จะหาเมืองใดที่จะมีขนาดชาติต่างๆ มากเหมือนในเมืองไทยเป็นไม่ได้ เมื่อ 50 ปีล่วงมาแล้ว พวกฮอลันดาได้มาตั้งห้างอย่างงดงาม สำหรับทำการค้าขาย พวกโปรตุเกสต้องทิ้งดินแดนที่มีไว้ในอินเดียมา ตั้งกองลมนีในเมืองไทย พวกอังกฤษก็คอยหาช่องทางทุกอย่างสำหรับ จะมาตั้งตัวอยู่ในเมืองนี้ บริษัทฝรั่งเศสก็มีห้างอยู่ในเมืองไทยห้างหนึ่งในเมืองนี้ยังมีชนชาวอิตาเลียน ชาวสเปน ชาวเยอรมัน ชาวเปอร์เซีย และชาติอื่นๆ อีกเป็นอันมาก...”¹²³

การค้ากับต่างประเทศเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก ทำให้ต้องมีกฎตรากฎหมายเกี่ยวกับการค้าขึ้นหลายฉบับ เพื่อจัดวางระเบียบการค้าและการจัดเก็บภาษีให้มีความเหมาะสมและรัดกุม พระคลังสินค้าได้เข้ามามีบทบาทในการควบคุมสินค้าขาเข้าและขาออกบางชนิด กำหนดให้เป็นสินค้าต้องห้ามของรัฐ พระคลังสินค้านั้นเป็นผู้ค้าได้ หากพ่อค้าคนใดมีความประสงค์ต้องการซื้อก็ต้องซื้อจากพระคลังเท่านั้น สินค้าต้องห้ามเหล่านี้ได้แก่ ปืนไฟ กระสุนดินดำ และกำมะถัน ซึ่งเป็นสินค้าขาเข้า ส่วนสินค้าขาออกที่เป็นสินค้าต้องห้ามได้แก่ กฤษณา นอระมาด งาช้าง ไม้หอม ไม้จันทน์ และไม้ฝาง¹²⁴

หลังจากสมัยสมเด็จพระนารายณ์ การค้าระหว่างไทยกับชาวตะวันตกมีอันต้องซบเซาลงเป็นอย่างมาก เนื่องจากสมเด็จพระเพทราชาไม่ทรงประสงค์ที่ทำการค้ากับบรรดาประเทศทางตะวันตก โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสได้ยุติลงช่วงระยะเวลาหนึ่ง จนกระทั่งในสมัยของสมเด็จพระสุริเยนทราธิราช (พระเจ้าเสือ) จึงได้มีการฟื้นฟูความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสอีกครั้งหนึ่งและส่งเสริมการค้าขายกับฝรั่งเศสอีกด้วย ซึ่งปรากฏในจดหมายเหตุของนายสันเยว่า “พระเจ้าแผ่นดิน

¹²³ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 32 (พระนคร : คุรุสภา, 2512), หน้า 217.

¹²⁴ พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, 2516),

พระองค์ใหม่นี้แสดงพระราชประสงค์จะทรงเจริญพระราชสัมพันธ์ไมตรีกับฝรั่งเศส ซึ่งได้ขาดการสัมพันธ์ไมตรีกันมาถึง 15 ปีแล้ว”¹²⁶ และในจดหมายเหตุของหลุยส์ เดอซิเชย์ รายงานกลับไปยังราชสำนักฝรั่งเศสว่า

“การที่พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาให้พระราชประสงค์จะให้พ่อค้าฝรั่งเศสเข้ามาทำการค้าขาย และตั้งห้างร้านในพระราชอาณาจักรไทยนั้น เนื่องจากเวลานี้เมืองไทยมีการค้าและการเศรษฐกิจรุ่งโรจน์มาก ไม่มีพ่อค้านานาชาติชาวยุโรปเข้ามาค้าขายในเมืองไทยเลย แม้พวกพ่อค้าชาวอินเดีย เปอร์เซีย และอาหรับก็น้อยมาก”¹²⁶

แต่บรรดาพ่อค้าชาวฝรั่งเศสและชาวตะวันตกก็ไม่ได้เข้ามาติดต่อการค้าขายกับไทยมากมายเหมือนดังเช่นสมัยก่อน เนื่องจากในปลายพุทธศตวรรษที่ 22 - 23 ได้เกิดความยุ่งยากขึ้นในยุโรปคือ อังกฤษ ฝรั่งเศส แข่งขันกันมีอำนาจในดินแดนของอเมริกาและในอินเดีย ซึ่งสงครามที่เกิดขึ้นในเวลานั้นได้แก่ สงครามสันติบาตออกซ์เบิร์ก (พ.ศ.2231 - 2240) สงครามชิงราชสมบัติในสเปน (พ.ศ.2245 - 2256) สงครามชิงราชสมบัติออสเตรีย (พ.ศ.2283 - 2291) และสงคราม 7 ปี (ปีพ.ศ.2299-2306)¹²⁷ แต่อย่างไรก็ตามพบว่า V.O.C. ยังติดต่อการค้ากับอยุธยาจนถึงปีพ.ศ.2308 และพ่อค้าเอกชนชาวอังกฤษเข้ามาทำการค้ากับอยุธยาจนถึงปีพ.ศ.2310

จากสาเหตุต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วส่งผลให้สภาพการค้าต่างประเทศในสมัยอยุธยาตอนปลายหลังจากที่สมเด็จพระเพทราชาปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์แล้ว จะพบว่าการค้ากับชาวตะวันตกได้รับผลกระทบกระเทือนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะชาวฝรั่งเศสถูกกวาดล้างและขับไล่ออกจากกรุงศรีอยุธยาทั้งหมด ทำให้พ่อค้าชาวตะวันตกชาติอื่นๆ ไม่มั่นใจในเสถียรภาพทางการเมือง แม้แต่ฮอลันดาซึ่งเคยทำการค้าเจริญรุ่งเรืองมาก่อนต้องประสบกับปัญหาการขาดทุนและการทุจริตจนต้องปิดสถานการค้าของตนที่อยุธยาลงในปีพ.ศ.2229¹²⁸ แต่ในทางตรงกันข้าม

¹²⁶ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 37 (พระนคร : ศุภสภา, 2512), หน้า 6.

¹²⁶ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 17 (พระนคร : ศุภสภา, 2507) ,หน้า 6.

¹²⁷ ม.ร.ว.แสงโสม เกษมศรี, ประวัติศาสตร์สากลปัจจุบัน (ค.ศ.1453-1914), (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2515), หน้า 160,180.

¹²⁸ เทพมนตรี ลิมปพยอม, “การเมืองไทยสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พ.ศ.2276 - 2301”, หน้า 15.

การค้าขายระหว่างไทยกับประเทศจีนรุ่งเรืองมาก

นับตั้งแต่ปีพ.ศ.2266 - 2294 ชาวได้กลายมาเป็นสินค้าออกที่สำคัญของอยุธยาโดยมีเงินเป็นลูกค้าที่สำคัญ ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้ส่งเรือสำเภารองหลวงและเรือสินค้าของพ่อค้าเอกชนบรรทุกข้าวและสินค้าอื่นๆ ออกไปยังเมืองท่าต่างๆ ในมณฑลกว้างตง (กวางตุ้ง) และมณฑลฝูเจี้ยน (ฮกเกี้ยน) เป็นจำนวนหลายลำ¹²⁹ ซึ่งทางราชสำนักจีนยกเว้นการเก็บภาษีสินค้าข้าวที่ส่งมาจากอยุธยา นอกจากนี้ยังอนุญาตให้ไทยสามารถซื้อสินค้าที่ฝ่ายไทยต้องการได้ เช่น การสั่งซื้อผ้าจำนวนมากเป็นร้อยตัว ซึ่งปกติผ้าเป็นสินค้าต้องห้ามของจีน เพราะถือว่าเป็นสัตว์ที่ต้องใช้ในการทำสงคราม¹³⁰

นอกจากประเทศจีนแล้ว อยุธยายังส่งข้าวออกไปจำหน่ายยังประเทศญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ นอกจากนี้ยังส่งไปที่อินเดีย สิงคโปร์ สุมาตรา เขมร เวียดนาม รวมทั้งหัวเมืองชายฝั่งโคโรมันเดล สินค้าที่ไทยส่งไปขายยังดินแดนเหล่านี้ได้แก่ เนื้อไม้หมาก ดีบุก ฝาง ช้าง เกลือสินเธาว์ ตะกั่ว และงาช้าง ซึ่งสิ่งของเหล่านี้ล้วนแต่เป็นสินค้าต้องห้ามทั้งนั้น และยังมีสินค้าที่ไทยซื้อเพื่อนำไปขายอีกต่อหนึ่งคือ แพรชนิดต่างๆ ทองขาว ทองเหลือง ทองแดงแท่ง และเครื่องเหล็ก¹³¹ และขณะเดียวกันการค้ากับพ่อค้าชาวตะวันตกเชื่อว่าจะสิ้นสุดลงทีเดียว ในจดหมายของคณะทูตลังกาที่เข้ามาเจริญพระราชไมตรีเพื่อขอพระสงฆ์ไทยออกไปบวชพระสงฆ์ลังกาในปีพ.ศ.2293 รายงานว่า อยุธยาเป็นศูนย์กลางการค้าที่เป็นแหล่งรวมของสินค้าจากทางเอเชียใต้ เอเชียตะวันออก เอเชียตะวันตก และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง นอกจากนี้พ่อค้าชาวจีน ชาว มะละกา บัตตานี อังวะ มาดามะ และมัวร์แล้ว ทูตลังกายังพบเห็นพ่อค้าจากยุโรปอีกหลายชาติ¹³²

¹²⁹ มัลลิกา เรืองระพี, "บทบาทของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจ สังคม และศิลปกรรมไทยในรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์", หน้า 10.

¹³⁰ Sarasin Viraphol, *Tribute and Profit : Sino-Siamese Trade 1652-1853* (Cambridge : Harvard University Press, 1977), p. 163.

¹³¹ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 12, หน้า 302, 307, และ 310 - 311.

¹³² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *เรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป*, (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระเมรุพระศพสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงศ์ ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส 26 เมษายน 2503), หน้า 123.

จากที่กล่าวมาแสดงว่า ในสมัยอยุธยาการค้ากับต่างประเทศเจริญรุ่งเรือง มีเรือสำเภา บรรทุกสินค้าออกไปจำหน่ายยังประเทศต่างๆ ในแถบเอเชียเป็นลำเป็นสัน โดยที่บรรทุกสินค้า ออกไปจำหน่ายและซื้อสินค้ากลับมานั้น และในทางกลับกันก็มีเรือของชาวต่างชาติเข้ามาติดต่อ ทำการค้ากับไทยเช่นกัน แต่มีข้อสังเกตว่า แม้ว่าการค้าที่ผูกพันกับต่างประเทศจะสร้างความ ร่ำรวยให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องมากเพียงใด แต่การค้าดังกล่าวไม่ได้มีผลกระทบต่อชีวิตของคนส่วนใหญ่ เพราะระบบสังคมและการเมือง (ระบบไพร่) ในขณะนั้นยังไม่เปิดโอกาสให้คนส่วนมาก (ไพร่) เข้ามามีโอกาสในการแสวงหาผลประโยชน์ในการค้ากับต่างประเทศ จึงมีแต่เพียงชนชั้นมูลนาย และชาวต่างชาติ โดยเฉพาะชาวจีนเท่านั้นที่ได้ตักตวงผลประโยชน์จากการค้าประเภทนี้อย่าง เต็มที่

2.1. ตัวแทนทางการค้า

การค้าระหว่างไทยกับจีนในสมัยอยุธยาตอนปลายเป็นการค้าภายใต้ระบบ บรรณาการ หรือที่เรียกว่า การค้าในระบบบรรณาการนั่นเอง ซึ่งมีลักษณะดังนี้ คือทางการจีน อนุญาตให้เรือสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาทำการค้าขายได้โดยจักรพรรดิจีนจะเป็นผู้พระราชทาน ตราประทับอนุญาตคือ “ตราโลโต” เพื่อใช้ในการประทับพระราชสาส์นของคณะทูตที่คุมเครื่อง ราชบรรณาการมาจิมก้อง รวมทั้งสินค้าต่างๆ ที่ไม่ใช่เครื่องบรรณาการ¹³³ โดยทางการจีนจะ กำหนดให้เรือสินค้าที่มาพร้อมกับคณะทูตมาได้เพียงปีละ 3 ลำเท่านั้น และสินค้าที่เป็นเครื่อง บรรณาการและสินค้าอื่นๆ ที่ไม่ใช่เครื่องบรรณาการจะได้รับการยกเว้นการเก็บภาษีเป็นพิเศษ อีกทั้งยังสามารถทำการค้าตามเมืองใหญ่ๆ ของจีน เช่น ปักกิ่ง เฮ่หนิง หนิงโป ฯลฯ ได้โดยไม่ถูก จำกัดอยู่แต่เฉพาะที่มณฑลกว๋างตง (กว๋างตุ้ง) เท่านั้น¹³⁴ การค้าในรูปแบบดังกล่าวสร้างผลกำไร ให้แก่ราชสำนักไทยเป็นอย่างมาก ทั้งจากสิ่งของที่ทางราชสำนักจีนตอบแทนและจากสิทธิพิเศษ ทางการค้าที่ทางจีนอนุโลมให้ เช่น การเก็บภาษีในอัตราพิเศษ การอนุญาตให้ทำการค้าตามเมือง ต่างๆ นอกจากที่มณฑลกว๋างตง (กว๋างตุ้ง) ได้ ฯลฯ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การ

¹³³ อติศร หมวกพิมาย, “กรมท่ากับระบบเศรษฐกิจไทย : วิเคราะห์โครงสร้างและการ เปลี่ยนแปลงตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีถึงการทำสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ.2310 - 2398” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531), หน้า 59 - 62.

¹³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 66 - 69.

ติดต่อการค้าระหว่างไทยกับจีนดำเนินไปด้วยดี ในขณะที่เดียวกันจำนวนชาวจีนที่เข้ามาในไทยก็เพิ่มขึ้น และชาวจีนเหล่านี้ก็เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการติดต่อการค้ากับระหว่างไทยกับจีน รวมทั้งประเทศอื่นๆ ด้วย

จากความสามารถ ความรู้ ความชำนาญในด้านการค้าและการเดินเรือนั้นเป็นใบเบิกทางสำคัญที่ทำให้ชาวจีนเหล่านี้เข้ามามีบทบาททางการค้าที่ผูกพันกับต่างประเทศของไทย ในสมัยนี้ โดยชาวจีนจะอยู่ในฐานะตัวแทนทางการค้าของกษัตริย์และชนชั้นมูลนายของไทย ซึ่งจะพบว่าเรือสำเภาที่ออกไปทำการค้าขายยังต่างประเทศส่วนมากเป็นเรือหลวง เรือของเจ้านาย และขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของไทย ตลอดจนเป็นของพ่อค้าเอกชนชาวจีนเอง¹³⁵ โดยชนชั้นมูลนายของไทยจะว่าจ้างชาวจีนเป็นผู้ควบคุมดูแล และนำสินค้าของตนไปขายยังต่างประเทศ หรือไม่ก็เป็นการร่วมหุ้นกันระหว่างชนชั้นมูลนายของไทยกับชาวจีน ซึ่งการค้าในลักษณะดังกล่าวสร้างผลกำไรอันงดงามให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง

ภายหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองขึ้นครองราชย์ พบว่าชาวญี่ปุ่นที่อาศัยอยู่ในอยุธยาถูกกวาดล้างและขับไล่ออกจากอยุธยาเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เนื่องมาจากพวกญี่ปุ่นให้การสนับสนุนต่อศัตรูของพระองค์ และทรงเกรงว่าจะเป็นภัยต่อราชบัลลังก์ของพระองค์ จากการกระทำดังกล่าวทำให้สัมพันธภาพระหว่างไทยกับญี่ปุ่นมีอันต้องยุติลง โดยทางการญี่ปุ่นไม่อนุญาตให้เรือสินค้าของไทยและคนไทยเดินทางเข้ามาค้าขายยังเมืองท่าของญี่ปุ่น ในระหว่างปีพ.ศ.2179 - 2397 ญี่ปุ่นประกาศปิดประเทศและห้ามชาวต่างชาติทุกชาติเดินทางเข้ามาในญี่ปุ่น ยกเว้นเฉพาะจีนกับฮอลันดา และพบว่าสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงว่าจ้างชาวจีนขนส่งสินค้าของพระองค์เข้าไปค้าขายที่ญี่ปุ่นแทน¹³⁶ ผลจากการยุติความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในสมัยนี้ส่งผลดีให้กับชาวจีนเป็นอย่างมาก

ชาวจีนมีความสำคัญอย่างมากต่อการดำเนินการค้าของอยุธยากับต่างประเทศ และในขณะที่เดียวกันพบว่า ทางการไทยได้ให้สิทธิพิเศษทางการค้ากับชาวจีนมากกว่าพ่อค้าต่างชาติอื่นๆ ซึ่งส่งผลให้ชาวฮอลันดาไม่พอใจเป็นอันมาก ซึ่งเห็นได้จากกรณีพิพาทระหว่างชาวจีนกับ

¹³⁵ John Anderson, *English Intercourse with Siam in the Seventeenth Century*, pp. 421 - 427.

¹³⁶ W. Nunn, "Some Notes upon the Development of the Commerce of Siam," pp. 82 - 83.

ชาวฮอลันดาในปีพ.ศ.2207¹³⁷ และเป็นสาเหตุให้ฮอลันดานำเรือมาปิดอ่าวไทยและบังคับให้ไทยต้องทำสนธิสัญญาทางการค้ากับฮอลันดาในปีพ.ศ.2207 ซึ่งเป็นสนธิสัญญาที่ไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบ พร้อมทั้งระบุว่าทางการไทยห้ามจ้างชาวจีนทำงานในเรือสำเภาของไทย¹³⁸

แต่อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระนารายณ์ทรงแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการแต่งตั้งให้ชาวจีนอยู่ในหน่วยอื่นๆ ของการค้าของรัฐยกเว้นในเรือหลวง และพระองค์ทรงใช้เรือสำเภาของชาวจีนบรรทุกสินค้าของพระองค์ไปขายที่จีน ญี่ปุ่น และแบ่งผลกำไรให้กับบรรดาเจ้าของเรือ¹³⁹ และในขณะเดียวกันการค้าระหว่างไทยกับจีนทั้งในระดับรัฐและเอกชนก็ดำเนินไปด้วยความราบรื่น โดยในปีพ.ศ.2222 มีเรือสำเภาของชาวจีนประมาณ 7 หรือ 8 ลำเข้ามาค้าขายกับไทย¹⁴⁰ จากความรุ่งเรืองในเรื่องการค้ากับต่างประเทศในสมัยนี้ทำให้สมเด็จพระนารายณ์มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีในฐานะ “กษัตริย์ที่มั่งคั่งที่สุดพระองค์หนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงไกล”¹⁴¹ และในเวลาเดียวกันชาวจีนก็ได้รับผลกำไรจากความรุ่งเรืองทางการค้านี้เช่นกัน รวมทั้งมีชาวจีนหลายคนได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งที่สำคัญในกรมท่าของอยุธยา เช่น พระศรีวิพัฒน์¹⁴² หลังจากความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับชาวตะวันตกมีอันต้องเสื่อมโทรมในปลายสมัยสมเด็จพระนารายณ์ จนมีการขับไล่ชาวฝรั่งเศสออกจากอยุธยาเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้การค้าระหว่างไทยกับชาวตะวันตกมีอันต้องซบเซาลง แต่ในทางตรงข้ามพบว่า การค้ากับต่างประเทศของไทยกลับเฟื่องฟู โดยเฉพาะการค้ากับจีน นับตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระพบว่า จีนเป็นคู่ค้าที่สำคัญของไทย

ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ (พ.ศ.2251 - 2275) ทรงได้รับประโยชน์จากการค้ากับจีนมาก เนื่องจากในพุทธศตวรรษที่ 23 ประเทศจีนต้องประสบกับปัญหาการขาดแคลนข้าวทั่วประเทศจึงต้องสั่งซื้อข้าวจากไทย ในปีพ.ศ.2257 ทรงแต่งตั้งชาวจีนผู้หนึ่งเป็นเจ้าของพระยาคลัง¹⁴³

¹³⁷ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างไทยกับจีน, หน้า 137.

¹³⁸ ประเสริฐ ณ นคร, “สนธิสัญญามิตรภาพของชาติเอเชียฉบับแรกกับชาติยุโรป,” เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฮอลันดา, หน้า 4.

¹³⁹ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างไทยกับจีน, หน้า 138.

¹⁴⁰ Records of the Relation between Siam and Foreign Countries in the Seventeenth Century (Bangkok, 1915 - 1921), pp. 203 - 204. อ้างถึงใน สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างไทยกับจีน, หน้า 139.

¹⁴¹ Nicolas Gervaise, The Natural and Political History of Siam A.D.1688, pp. 121 - 122.

¹⁴² John Anderson, English Intercourse with Siam in the Seventeen Century, p. 42, 426.

¹⁴³ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit : Sino - Siamese Trade, 1652 - 1853, p. 47.

และโปรดฯให้พ่อค้าชาวจีนจากมณฑลฝูเจี้ยน (ฮกเกี้ยน) เดินเรือค้าขายระหว่างกรุงศรีอยุธยา กับ มณฑลกว่างตง (กวางตุ้ง) และมณฑลฝูเจี้ยน (ฮกเกี้ยน) ในนามของพระองค์ ซึ่งอาจจะเป็นความร่วมมือทางการค้าในรูปของหุ้นส่วน หรือทรงว่าจ้างพ่อค้าชาวจีนเหล่านี้มาดำเนินการค้าให้¹⁴⁴ และในปีพ.ศ.2265 ทางราชสำนักจีนได้ส่งพระราชสาส์นมายังราชสำนักอยุธยาให้ส่งข้าวไปเมืองจีนเป็นจำนวน 300,000 หาบ โดยแบ่งส่งไปให้มณฑลฝูเจี้ยน (ฮกเกี้ยน) มณฑลกว่างตง (กวางตุ้ง) และเมืองหนิงโป¹⁴⁵ โดยทางการจีนสัญญาว่าจะไม่เก็บภาษีข้าวที่ส่งมาจากไทย¹⁴⁶ นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงให้พระยาโกษาธิบดี (จีน) พระยาพระคลังต่อกำปั่นใหญ่เพื่อบรรทุกช้างออกไปขายที่อินเดียจำนวน 40 เชือกในปีพ.ศ.2264¹⁴⁷ และจากหลักฐานของจีน พบว่าในสมัยนี้มีพ่อค้าเอกชนจำนวนมากเดินเรือค้าขายระหว่างอยุธยา กับจีน พระองค์ทรงสามารถควบคุมผลประโยชน์ทางการค้า และควบคุมการค้าของพ่อค้าเอกชนได้ด้วย เพราะการค้าต่างประเทศของเอกชนกระทำใ้ภายใต้ การอนุมัติพระองค์¹⁴⁸

ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ.2275 - 2301) ทางอยุธยาก็ยังคงส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีนเป็นการสม่ำเสมอ และในปีพ.ศ.2296 ทรงขอข้าราชการจีนที่รู้จักระเบียบราชการเป็นอย่างดีเข้ามาทำงานในราชสำนักไทย แต่อย่างไรก็ตามพบว่าในสมัยนี้ประโยชน์ที่ได้รับจากการค้ากับจีนดูไม่มากเท่ากับที่ผ่านมา เพราะทรงมีเรื่องขัดแย้งกับชาวจีนในอยุธยา ซึ่งเป็นเสมือนตัวจักรที่สำคัญในการค้าระหว่างไทยกับจีน สำหรับการค้าข้าวพบว่าตั้งแต่ปีพ.ศ.2294 เป็นต้นมา ทางการจีนมีนโยบายส่งเสริมให้พ่อค้าเอกชนจีนเข้ามาซื้อข้าวจากไทยโดยตรง¹⁴⁹ โดยในปีพ.ศ.2298 ราชสำนักจีนมีพระราชกำหนดออกมาว่า จะพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้แก่ผู้นำข้าวเข้ามาขาย ยิ่งนำเข้ามามากเท่าไรก็จะได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์สูงมากขึ้น¹⁵⁰ ดังนั้นพ่อค้าเอกชนจีนไม่จำเป็นต้องขายข้าวที่ไปจากเมืองไทยในนามของกษัตริย์

¹⁴⁴ Ibid, p. 93.

¹⁴⁵ เจนนิเฟอร์ เวย์น์ คูชแมน, การค้าทางเรือสำเภากจีน - สยาม ยุคต้นรัตนโกสินทร์, แปลโดย ชินจิตต์ อ่ำไพพรรณ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528), หน้า 63.

¹⁴⁶ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit : Sino - Siamese Trade, 1652 - 1853, p. 98.

¹⁴⁷ ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 39 (กรุงเทพมหานคร : กุรุสภา, 2512), หน้า 243.

¹⁴⁸ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit : Sino - Siamese Trade, 1652 - 1853, pp. 92 - 96.

¹⁴⁹ คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทย, ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับจีน พ.ศ. 1825 - 2395, หน้า 38.

¹⁵⁰ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit : Sino - Siamese Trade, 1652 - 1853, p. 98.

อยุธยาอีกต่อไป นอกจากนี้ยังพบว่าชาวจีนที่เดินทางค้าขายกับเมืองท่าที่อยู่ตามชายฝั่งทะเลจีนใต้จะเป็นผู้นำสินค้าจากเมืองท่าเหล่านั้นเข้ามาขายในอยุธยา และในทางกลับกันก็จะนำสินค้าต่างๆ ของอยุธยาเข้าไปขายเมืองดังกล่าวด้วย ทำให้อยุธยาเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าจากที่ต่างๆ ในทะเลจีนใต้ ในขณะเดียวกันก็เป็นแหล่งกระจายสินค้านานาชนิดออกไปยังส่วนต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์และยุโรป

นอกจากนั้นยังพบว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศและบรรดาขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของไทยหลายคนเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ทางการค้าเป็นจำนวนมาก และพระองค์ก็ไม่ทรงสามารถจะควบคุมได้ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก การขึ้นครองราชย์ของพระองค์ได้รับการช่วยเหลือจากขุนนางเหล่านี้ ดังนั้นพระองค์จึงจำเป็นต้องปล่อยให้คนกลุ่มนี้เข้ามามีผลประโยชน์ร่วมด้วย จากการทำสมุหกลาโหม สมุหนายก และเจ้าพระยาพระคลังได้มีอำนาจบังคับหัวเมือง ทำให้ขุนนางเหล่านี้มีโอกาสดูแลหัวเมือง คุมสินค้าที่ผลิตในหัวเมือง ตลอดจนคุมตลาดในหัวเมืองโดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมุหกลาโหมและเจ้าพระยาพระคลังซึ่งได้บังคับบัญชาเมืองท่าชายทะเลย่อมมีโอกาสแสวงหาประโยชน์จากการค้าต่างประเทศได้มาก ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเข้าใจว่า เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ (อู) เจ้าพระยาพระคลังได้อำนาจในการบังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลทั้งหมด ทำให้สามารถเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ทางการค้าต่างประเทศได้เต็มที่ ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างที่เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ขอพระราชทานทองแดงจากจักรพรรดิจีนด้วยตนเอง ทองแดงนั้นถือว่าเป็นสินค้าต้องห้ามของจีน จักรพรรดิเขียนหลงได้พระราชทานให้ถึง 800 ชั่ง แม้ว่าจะถูกเหล่าขุนนางคัดค้านก็ตาม แสดงให้เห็นว่าเจ้าพระยาพระคลังผู้นี้มีความสำคัญยิ่งในสายตาของราชสำนักจีน¹⁵¹

การเข้ามาของชาวจีนในสมัยนี้ทำให้ขุนนางมีช่องทางที่จะได้รับผลประโยชน์จากการค้า โดยขุนนางที่มีเรือสำเภาสวนตัวเหล่านี้ได้อาศัยชาวจีนช่วยดำเนินการค้าแทนตน หรือในบางครั้งก็อาจเป็นหุ้นส่วน หรือพ่อค้าจีนอาจแบ่งปันผลประโยชน์แก่ขุนนางที่อำนวยความสะดวกให้ จากพระราชกำหนดเก่าในปีพ.ศ.2292 สะท้อนให้เห็นว่าพ่อค้าชาวจีนมักติดสินบนขุนนางหรือเจ้ากรมต่างๆ ที่ให้ความช่วยเหลือตนเองในเรื่องการค้า¹⁵² เช่น ในสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ

¹⁵¹ คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทย, ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับจีน พ.ศ. 1825 - 2395, หน้า 37.

¹⁵² กรมศิลปากร, กฎหมายตราตามดวง, หน้า 671.

เสนาบดีพระคลังให้การช่วยเหลือพ่อค้าชาวจีนมาก จนการค้าในราชอาณาจักรตกอยู่ในมือของชาวจีนและทำให้พ่อค้าชาติอื่นๆ ไม่พอใจ เป็นต้น¹⁶³ กล่าวได้ว่าหากปราศจากการเข้ามาของชาวจีนในปลายอยุธยาแล้ว ชุนนางก็ไม่ว่าจะขยายบทบาททางการค้าของตนได้มากมายเท่านี้

บทบาททางการค้าต่างประเทศของชาวจีนนอกจากจะมีบทบาทในการเป็นตัวแทนการค้าของพระมหากษัตริย์ และชุนนางแล้ว พบว่าบทบาททางด้านการค้าต่อเรือและการเดินเรือก็เป็นอีกบทบาทหนึ่งของชาวจีนที่สำคัญและน่าสนใจ

2.2. บทบาทในการเดินเรือ และการต่อเรือ ชาวจีนเป็นชนชาติที่มีความชำนาญและเชี่ยวชาญในการเดินเรือและการต่อเรือเป็นอย่างมาก และจะพบว่าชาวจีนเหล่านี้ได้นำเอาวิทยาการความรู้ดังกล่าวเข้ามาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการพาณิชย์นาวีของไทยเป็นอย่างมาก ซึ่งเห็นได้ชัดตำแหน่งที่ใช้เรียกพนักงานที่ทำงานในกรมท่า เช่น จุนจู ล้าต้า ปันจู เป็นต้น

ชาวจีนเป็นผู้ที่มีความชำนาญในด้านการต่อเรือเป็นอย่างยิ่ง และมีเทคนิคในการต่อเรือที่ก้าวหน้ากว่าประเทศต่างๆ ในแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้¹⁶⁴ ซึ่งจะพบว่าเรือสำเภาแบบจีนเป็นเรือที่มีระวางสูงในเอเชีย สามารถบรรทุกสินค้าได้มากกว่า เป็นการลดต้นทุนและค่าโถห่วยต่างๆ ลงได้มาก อีกทั้งยังมีความทนทานต่อลมพายุได้ดีกว่าเรือของอาหรับและอินเดีย ดังนั้นเรือสำเภาแบบจีนจึงเป็นที่นิยม แต่ราคาค่าการต่อเรือในประเทศจีนมีราคาค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับราคาค่าต่อเรือในเมืองไทย ทั้งนี้เนื่องจากในอยุธยาไม้เป็นจำนวนมากที่เหมาะสมจะนำมาใช้ในการต่อเรือ อีกทั้งไม้ของไทยเป็นไม้ที่มีคุณภาพดี ราคาถูก และมีเป็นจำนวนมาก ไม้ที่นิยมนำมาต่อเรือได้แก่ ไม้ตะเคียนทอง ดังนั้นเรือที่ต่อในไทยจึงมีราคาถูกและมีคุณภาพดี ซึ่งทางจีนก็ทราบดีและมีการส่งเสริมให้ชาวจีนเดินทางเข้ามาต่อเรือในไทย และให้บรรทุกสินค้าเดินทางกลับไปยังเมืองจีน

ชาวจีนไม่ได้มีความสามารถ และความเชี่ยวชาญในการประกอบการค้าเท่านั้น แต่ยังมี ความสามารถในการต่อเรืออีกด้วย ดังนั้นการต่อเรือของไทยในเวลานั้นจึงตกอยู่ในมือของชาวจีนโดยสิ้นเชิง

¹⁶³ Sarasin Viraphol, *Tribute and Profit : Sino - Siamese Trade, 1652 - 1853*, p. 48.

¹⁶⁴ นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ศรัทธาเทพนคร*, หน้า 82.

บทบาทในด้านการเมืองการปกครอง

ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างไทยกับจีนในสมัยอยุธยามีความเจริญรุ่งเรือง และดำเนินไปด้วยความราบรื่นโดยตลอด โดยเฉพาะในสมัยอยุธยาตอนปลายนั้น ประเทศจีนกลายเป็นตลาดการค้าที่สำคัญของอยุธยา เพราะในเวลานั้นอยุธยาต้องการสินค้าจากจีนมาแทนที่สินค้าจากยุโรปซึ่งลดลง¹⁵⁵ และในเวลานั้นหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลเกี่ยวกับการติดต่อการค้าไทยกับจีนคือ “กรมท่าซ้าย” ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีความสำคัญมากในแง่ของการติดต่อการค้ากับประเทศต่างๆ ที่อยู่ทางฝั่งซ้ายของกรุงเทพฯ ไทย เช่น จีน เวียดนาม เขมร แลพทะเลจีนใต้และทะเลจีนตะวันออก¹⁵⁶ บรรดาขุนนางและข้าราชการที่ทำงานในหน่วยงานนี้มักจะคอยหาโอกาสในการสร้างความร่ำรวยให้แก่ตนและพรรคพวก นอกจากนี้ยังพบว่าขุนนางหรือข้าราชการที่ทำงานในกรมท่าซ้ายนี้ส่วนมากจะเป็นชาวจีน

เมื่อการค้ากับต่างประเทศขยายตัว พ่อค้าชาวต่างชาติเข้ามาตั้งโรงสินค้าของตนและเข้ามาพำนักในอยุธยา ส่งผลให้กรมท่ามีทำหน้าที่รับผิดชอบชุมชนต่างด้าวเหล่านี้เพิ่มมากขึ้น ในสมัยอยุธยาตอนปลายได้เกิดปัญหาการขาดแคลนขุนนางชำนาญการด้านการค้าต่างประเทศและการทูตไทย ขุนนางชำนาญการส่วนใหญ่จะเป็นชาวต่างชาติที่มีความสามารถ ความเชี่ยวชาญในด้านการค้าและการทูต ทำให้ต้องมีการรับเอาคนจากชุมชนต่างด้าวเข้ามารับราชการในกรมท่าและนายเรือต่างๆ ดังนั้นชาวต่างชาติจากชุมชนต่างด้าวเหล่านี้จึงมีโอกาสนำเข้าสูระบบราชการของไทย ซึ่งส่วนใหญ่มาจากบ้านแขก บ้านโปรตุเกส บ้านญีปุ่น และชุมชนชาวจีนภายในตัวเมืองอยุธยา¹⁵⁷ ชาวจีนได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในกรมกองต่างๆ โดยเฉพาะในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการติดต่อการค้ากับจีนโดยตรงคือกรมท่าซ้าย โดยชาวจีนเข้ามาเป็นขุนนางและข้าราชการจำนวนมาก ซึ่งส่งผลให้พ่อค้าชาวจีนร่วมมือกับขุนนางจีนและขุนนางไทยในหน่วยงานดังกล่าวแสวงหาผลประโยชน์และสร้างความมั่งคั่งให้กับตนเองและพรรคพวก

บทบาททางด้านการเมืองการปกครองของชาวจีนในสมัยอยุธยาตอนปลายที่สามารถจำแนกออกได้ดังนี้คือ

¹⁵⁵ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, หน้า 17 - 18.

¹⁵⁶ สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, “การค้ากับต่างประเทศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น,” วารสารสุโขทัย ธรรมมาธิราช 6,1 (มกราคม - เมษายน 2536) : 6.

¹⁵⁷ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, หน้า 14.

1. บทบาทในกรมท่า

หลังจากความสัมพันธ์ของอยุธยากับชาวตะวันตกในอยุธยาเลวร้ายลง เนื่องมาจากความยุ่งยากทางการเมืองในปลายสมัยสมเด็จพระนารายณ์ จนถึงกับมีการขับไล่และอพยพชาวตะวันตกออกจากอยุธยาเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะชาวฝรั่งเศส การติดต่อการค้าระหว่างไทยกับชาวตะวันตกก็ซบเซาลง แต่ในทางกลับกันพบว่าการค้าระหว่างไทยกับจีนกลับรุ่งเรืองขึ้น โดยมี "ข้าว" เป็นสินค้าออกที่สำคัญ ในพุทธศตวรรษที่ 23 จีนต้องประสบกับภาวะการขาดแคลนข้าวเพื่อบริโภคทั่วประเทศ เนื่องจากภาวะทุพภิกขภัย จีนจำเป็นต้องสั่งซื้อข้าวจากไทย โดยยอมลดหย่อนกฎเกณฑ์ทางการค้าและซื้อห้ามบางประการลงตั้งแต่ปีพ.ศ.2227¹⁵⁸ ในประกาศของจีนในปีพ.ศ.2286 ว่า "เรื่องข้าวหมิ่นหาบขึ้นไปเสียภาษีขาเข้าเพียงครึ่งของอัตราปกติ ถ้าบรรทุก 50,000 หาบขึ้นไปไม่ถึงแสนหาบให้เสียภาษีร้อยละ 70 ของอัตราปกติ" และในปีพ.ศ.2298 ทางการจีนประกาศว่า "ทางการจะพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้แก่ผู้ที่นำข้าวมาขาย"¹⁵⁹

"ข้าว" ได้กลายมาเป็นสินค้าออกที่สำคัญของอยุธยา โดยมีจีนเป็นลูกค้าที่สำคัญและในขณะเดียวกันอยุธยาเองก็ต้องการสินค้าจากจีนเพื่อมาทดแทนที่สินค้าจากยุโรปลดลงไป¹⁶⁰ อาจกล่าวได้ว่าจีนเป็นตลาดการค้าต่างประเทศที่สำคัญของไทย และจะพบว่าในปีพ.ศ.2257 รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ทรงแต่งตั้งชาวจีนผู้หนึ่งเป็นเจ้าพระยาพระคลัง คือพระยาโกษาธิบดี (จีน) ซึ่งขุนนางเชื้อสายจีนผู้นี้เป็นบุคคลที่มีบทบาทและอิทธิพลมากในราชสำนักอยุธยา และมีบทบาทสำคัญในการติดต่อการค้ากับจีน¹⁶¹

เมื่อตลาดทางการค้าในเมืองจีนกลายเป็นตลาดการค้าต่างประเทศที่สำคัญของอยุธยา ทำให้กรมท่าซ้าย^{*} ในฐานะเป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลในด้านการติดต่อการค้ากับจีนโดยตรงมีความสำคัญและสถานภาพสูงในระบบราชการกรมท่าทั้งหมด ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศพบว่าอำนาจปกครองการดูแลหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออกและ

¹⁵⁸ Sarasin Viraphol, *Tribute and Profit : Sino - Siamese Trade 1652 - 1853*, p. 74.

¹⁵⁹ *Ibid*, p. 98.

¹⁶⁰ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, *สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์*, หน้า 17 - 18

¹⁶¹ Sarasin Viraphol, *Tribute and Profit : Sino - Siamese Trade 1652 - 1853*, p. 17.

^{*} ในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนตามความในกฎหมายตราสามดวงได้กล่าวว่าการท่าซ้ายเป็นหน่วยงานหนึ่งที่อยู่ในกรมท่า โดยมีหลวงวิสุทธิกระษัตริย์เป็นเจ้ากรมโดยขึ้นกับเสนาบดีพระคลัง โดยในระยะแรกมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลการค้าขายกับต่างประเทศ พร้อมทั้งดูแลพ่อค้าชาวต่างชาติที่เข้ามาค้าขายในอยุธยา

ชายฝั่งภาคใต้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของเสนาบดีกรมท่า จึงทำให้กรมท่าชายซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งในกรมท่ามีโอกาสคุมสวนสินค้าที่ผลิตขึ้นในหัวเมืองเหล่านี้ และได้คุมเส้นทางการเดินเรือตามชายฝั่งทะเล¹⁶² ปัจจุบันเหล่านี้เปิดโอกาสให้ขุนนางในกรมท่าชายแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวจากการค้าดังกล่าวได้มาก โดยอาศัยชาวจีนเป็นปัจจัยสำคัญในการขยายบทบาททางการค้าของตนออกไป และผลจากการขยายตลาดการค้าในเมืองจีนในสมัยอยุธยาตอนปลาย ทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนขุนนางชำนาญการด้านการค้าต่างประเทศและการทูต ซึ่งทางราชสำนักไทยแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการขอพระราชทานข้าราชการจีนที่รู้จักระเบียบราชการเป็นอย่างดีจากจีนมาอยู่ที่อยุธยา ดังปรากฏข้อความที่ว่า “ในปีพ.ศ.2296 ได้มีข้อความในพระราชสาส์นไปเมืองจีนขอรับพระราชทานข้าราชการดังกล่าว” ซึ่งข้าราชการจีนที่ทางไทยขอมานั้นน่าจะเข้ามาทำงานในด้านการติดต่อการค้าและการทูตกับประเทศจีนโดยตรง

นอกจากนี้บรรดาพ่อค้าชาวจีนที่มีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับมุลนายของไทยก็จะถูกชักชวนให้เข้ามาช่วยราชการของไทย โดยได้รับอภิสิทธิ์พิเศษทางการค้าเป็นการตอบแทน ชาวจีนกลุ่มนี้ส่วนมากจะเข้ามาทำงานในกรมกองต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับค้ากับต่างประเทศ และชาวจีนก็ไม่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งใดๆ ในหน่วยงานเหล่านี้ เช่น กรณีของเจ็สัวไซอู เจ็สัวโลอู เจ็สัวซี เจ็สัวไซ¹⁶³ จากกรณีเช่นนี้ทำให้ขุนนางเชื้อสายจีนในระบบราชการ พ่อค้าชาวจีนที่แฝงเข้ามาในระบบราชการ และขุนนางในกรมท่าร่วมมือกันแสวงหาผลประโยชน์ จากช่องว่างในระบบการค้าแบบบรรณาการระหว่างไทยกับจีน และสินค้าที่ได้มาจากส่วยและแรงงานเกณฑ์¹⁶⁴ เช่น กรณีของหลวงศิริสมบัติ (จีนฮ้องเฮงฮ่วม) เจ้าท่าเปิดระวางสำภาในสังกัดกรมท่าชายและบุตรชายได้รับอนุญาตให้เป็นผู้ลำเลียงสินค้าสำคัญ เช่น พริกไทย ข้าว และเกลือ ตลอดจนชายฝั่งทะเลด้านอ่าวไทยไปจนถึงภาคใต้ในสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ และคนในตระกูลนี้ก็มิมีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจสืบมาในสมัยธนบุรี¹⁶⁵ เป็นต้น

¹⁶² ดูเพิ่มเติมใน อติศร หมวกพิมาย, “กรมท่ากับระบบเศรษฐกิจไทย : วิเคราะห์โครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีถึงการทำสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ.2310 - 2398”, หน้า 57 - 60.

¹⁶³ ก.ศ.ร.กุหลาบ (นามแฝง), มหามุขมาตยานุฎดวงศ์ว่าด้วยวงศ์ตระกูลขุนนางไทยทั้งสิ้นในแผ่นดินสยาม เล่ม 1, (พระนคร : โรงพิมพ์สยามประเภท, ร.ศ.124), หน้า 275 - 285.

¹⁶⁴ ตายชลด วรณรัตน์, “เศรษฐกิจและสังคมไทยในสมัยปลายอยุธยา,” หน้า 18.

¹⁶⁵ ก.ศ.ร.กุหลาบ (นามแฝง), มหามุขมาตยานุฎดวงศ์ว่าด้วยวงศ์ตระกูลขุนนางไทยทั้งสิ้นในแผ่นดินสยาม เล่ม 1, หน้า 285.

จะเห็นได้ว่าชาวจีนมีบทบาทมากในด้านการเมืองการปกครองของไทย โดยเฉพาะการเข้ารับราชการเป็นขุนนางประจำกรมท่า หรือการเป็นขุนนางช่วยราชการ เพราะแม้แต่ข้าราชการและพนักงานในกรมท่าที่เป็นพื้นเพเองตัวเล็กๆ ในระบบราชการกรมท่าที่มีความหมายต่อการดำเนินงานของราชสำนักนั้น พบว่ามีชื่อเรียกเป็นภาษาจีนทั้งสิ้น เช่น จุนจื๋ นายสำเภาเรือไปจนถึงเพียบปั้นพนักงานจ่ายกับข้าวในเรือทีเดียว¹⁶⁶

2. บทบาทในการดูแลและการควบคุมชาวจีน

เนื่องจากในอยุธยามีชาวจีนจำนวนมากที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในอยุธยา ซึ่งชาวจีนเหล่านี้ก็มีความแตกต่างกันในด้านเชื้อชาติและภาษา พบว่าชาวจีนฮกเกี้ยนเป็นชาวจีนกลุ่มใหญ่ที่สุดในเวลานั้น เพื่อความสงบและความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคม อีกทั้งทางการไทยต้องอาศัยแรงงานและความสามารถของชาวจีนในการประกอบการด้านต่างๆ โดยเฉพาะทางการค้า ด้วยเหตุนี้ชาวจีนจึงเป็นอิสระจากระบบไพร่ แต่ทางการไทยได้หาวิธีอื่นที่เหมาะสมในการควบคุมชาวจีนโดยการควบคุมผ่านกรมท่าซ้ายโดยตรง ซึ่งวิธีการนี้ได้สืบเนื่องมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

2.1. **หลวงโซฎิกราชเศรษฐี** ทางการไทยได้แต่งตั้ง ชาวจีนที่มีชื่อเสียงและเป็นที่เคารพนับถือของชาวจีนทั่วไปให้ดำรงตำแหน่ง “หลวงโซฎิกราชเศรษฐี” เจ้ากรมท่าซ้าย มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลการค้าระหว่างไทยกับจีน และกับบ้านเมืองต่างๆ ที่ฝั่งตะวันออก รวมทั้งมีหน้าที่ในการควบคุมชาวจีนที่อาศัยอยู่ในสังคมไทยให้อยู่อย่างสงบเรียบร้อย หลวงโซฎิกราชเศรษฐีนี้ถือว่าเป็นขุนนางไทยในระบบราชการ มีศักดินา 1,400 ไร่¹⁶⁷

2.2. **นายอำเภอจีน** นอกจากตำแหน่งหลวงโซฎิกราชเศรษฐี ซึ่งเป็นตำแหน่งขุนนางสูงสุดที่รับผิดชอบการควบคุมดูแลชาวจีนแล้ว พบว่าในเอกสารชั้นต้นยังได้กล่าวถึงขุนนางในตำแหน่งอื่นที่ปฏิบัติหน้าที่ช่วยหลวงโซฎิกราชเศรษฐีในการควบคุมดูแลชาวจีนอีกด้วย

¹⁶⁶ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จ.ศ.1166 เล่ม 1, หน้า 192 - 193.

¹⁶⁷ สุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล, “การควบคุมชาวจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2325 - 2453,” หน้า 116.

ในตำราธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยาได้กล่าวถึงการรักษาพระนครในเวลาทีพระเจ้าแผ่นดินไม่ได้ประทับในราชธานีไว้ตอนหนึ่งว่า

“กรมท่าซ้ายขวาเกณฑ์แบ่งรักษากรุงฯ รักษาจำห่อตระเวน
บรรจบถึงกันตามอำเภอเป็น (คือ) ขุนทองสี่ ขุนทองสมุท
อำเภอจีน (รักษา) แต่วัดจีนถึงประตูจีน”¹⁶⁸

นอกจากนี้ในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน นาทหาร หัวเมืองได้ระบุว่า ตำแหน่งจีนลำมนายอำเภอมียศและราชทินนามในทำเนียบขุนนางว่า ขุนทองสี่ ขุนทองสมุท มีศักดินา 600¹⁶⁹

เนื่องจากหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวมีน้อยมาก จึงทำให้ไม่ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับขอบข่ายและอำนาจหน้าที่ของตำแหน่งดังกล่าวได้มากกว่านี้ แต่สันนิษฐานว่าคงเป็นเพียงขุนนางระดับล่างในระบบราชการไทย ที่สังกัดกรมท่าซ้าย และมีหน้าที่ช่วยเหลือหลวงไขฎีกาพระราชพิธีในการควบคุมดูแลชาวจีน และคงเป็นตำแหน่งที่มีเฉพาะในราชธานีเท่านั้น ไม่ได้กระจายอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ¹⁷⁰

3. ขุนนางเชื้อสายจีนที่สำคัญในสมัยอยุธยาตอนปลาย

3.1. **พระยาโกษาธิบดี (จีน)** : ขุนนางผู้นี้ดำรงตำแหน่งพระคลังมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าเสือ และมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระก็ยังคงได้รับการแต่งตั้งเป็นเสนาบดีพระคลังอีกครั้งหนึ่ง¹⁷¹ ด้วยเหตุนี้บทบาทของขุนนางเชื้อสายจีนจึงเริ่มเข้ามามีความสำคัญทั้งในด้านเศรษฐกิจและการเมือง ประกอบกับในเวลานั้นการค้าระหว่างไทยกับจีนก็กำลังรุ่งเรือง จึงจำเป็นต้องอาศัยผู้ชำนาญ ดังนั้นขุนนางชาวจีนจึงมีบทบาทและฐานะมากขึ้น พระยาโกษาธิบดี

¹⁶⁸ ธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ 19 : ตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยา, หน้า 31.

¹⁶⁹ กรมศิลปากร, กฎหมายตราสามดวง, หน้า 117.

¹⁷⁰ ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, “การควบคุมชาวจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2325 - 2453,” หน้า 118.

¹⁷¹ มานพ ท้าววัฒนสุกุล, ขุนนางอยุธยา, หน้า 266

(จีน) ผู้นี้มีอิทธิพลในราชสำนักไทยเป็นอย่างมาก และได้ให้การสนับสนุนส่งเสริมชาวจีนหลายคน ให้ได้รับตำแหน่งที่สำคัญๆ เกี่ยวกับการติดต่อการค้ากับต่างประเทศด้วย

มีหลักฐานว่าสมเด็จพระเจ้าท้ายสระทรงโปรดปรานพระยาโกษาธิบดี (จีน) ผู้นี้เป็นพิเศษ เมื่อเกิดสงครามกับกัมพูชา พระองค์โปรดให้พระยาโกษาธิบดี (จีน) เป็นแม่ทัพคุมกองทัพเรือไปรบ ทั้งๆ ที่พระยาโกษาธิบดี (จีน) ไม่มีความชำนาญในการรบ แม้แต่นายอเล็กซานเดอร์ ฮามิลตัน ชาวอังกฤษที่เดินทางเข้ามาค้าขายกับอยุธยาในปีพ.ศ.2263 - 2265 ได้กล่าวถึงเสนาบดีพระคลังผู้นี้ว่า “พระคลังชาวจีนผู้นี้ไม่มีความรู้ในการทำสงคราม ได้รับการแต่งตั้งให้นำกองทัพไปปราบกัมพูชา”¹⁷² และในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ก็กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า “พระยาโกษาธิบดีจีนแม่ทัพไม่มีความชำนาญในการพิชัยสงคราม ขลาดไม่กล้าแข็งย่อท้อแก่สงครามไม่ช่วยอุดหนุนเพิ่มเติมแก้ไข ถอยเรือหนีไป ทิ้งทหารเสีย”¹⁷³ พระยาโกษาธิบดี (จีน) ไม่สามารถปราบกัมพูชาได้ ต้องพ่ายแพ้กลับมา แต่สมเด็จพระเจ้าท้ายสระทรงลงพระอาญาเพียงให้ขุดใช้อาวุธปืน และดินประสิวลูกกระสุนเรือรบส่วนหนึ่งเท่านั้น ทั้งๆ ที่โทษของการหนีศึกเป็นโทษตาย¹⁷⁴

จากเหตุการณ์ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าพระยาโกษาธิบดีจีนเป็นที่โปรดปรานของสมเด็จพระเจ้าท้ายสระมาก จึงไม่ถูกลงโทษถึงประหารชีวิต อีกทั้งสมเด็จพระเจ้าท้ายสระคิดถึงผลเสียที่อาจจะเกิดขึ้นกับประโยชน์ทางการค้าของพระองค์ และอาจจะกระทบกระเทือนต่อความสัมพันธ์ของกลุ่มชาวจีนที่มีความสนิทสนมกับพระยาโกษาธิบดีจีนผู้นี้

พระยาโกษาธิบดีผู้นี้ยังมีบทบาทและอิทธิพลอย่างมากในราชสำนักไทย เห็นจากกรณีความขัดแย้งระหว่างพระยาโกษาธิบดีจีนกับกรมพระราชวังบวรสถานมงคล (สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) เช่น กรณีที่พระยาโกษาธิบดีจีนกล่าวโทษขุนชำนาญ (คนสนิทของกรมพระราชวังบวรฯ) ว่าให้ความช่วยเหลือพวกบาทหลวงหลีกเลี่ยงการปฏิบัติตามคำสั่งของพระยาพระคลัง (ตามพระบรมราชโองการ) และรับเงินจากพวกบาทหลวงฝรั่งเศส แต่กรมพระราชวังบวรฯ ก็สามารถเสด็จมาช่วยได้ทัน ทำให้ขุนชำนาญพ้นจากการลงโทษ¹⁷⁵ ความขัดแย้งได้เกิดขึ้นอีกครั้ง

¹⁷² เรื่องเดียวกัน, หน้า 226.

¹⁷³ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, หน้า 199.

¹⁷⁴ กรมศิลปากร, กฎหมายตราสามดวง, หน้า 531.

¹⁷⁵ ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 22, หน้า 89 - 90.

เมื่อพระยาพระคลังกราบบังคมทูลให้ขับไล่พวกบาทหลวงออกไปจากราชอาณาจักรให้หมดแต่พระราชวังบวรฯ และพระยาจักรีทูลคัดค้าน ความขัดแย้งจะดำเนินต่อไปและรุนแรงมากขึ้น¹⁷⁶

นอกจากนี้พระยาโกษาธิบดีจีนยังให้การสนับสนุนชาวจีนให้ได้เข้าทำงานในกรมกองต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการค้ากับต่างประเทศ พบว่าชาวจีนได้รับความอุดหนุนและสนับสนุนจากเสนาบดีพระคลังผู้นี้เป็นอย่างมากจนการค้าในพระนครส่วนมากอยู่ในมือของชาวจีน¹⁷⁷ และเมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศขึ้นครองราชย์ทรงแต่งตั้งขุนชำนาญขึ้นเป็นพระยาพระคลังแทนพระยาโกษาธิบดีจีนผู้นี้จึงหมดอำนาจลง และน่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวจีนจำนวนมากไม่พอใจ และได้ก่อเหตุเข้าล้อมพระราชวังในต้นรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่บรมโกศ¹⁷⁸

กล่าวโดยสรุป พระยาโกษาธิบดีจีนผู้นี้เป็นขุนนางชาวจีนที่เข้ามามีบทบาทที่สำคัญในราชสำนักไทยในสมัยอยุธยาตอนปลาย โดยเฉพาะบทบาททางด้านการค้ากับจีนนั้นสำคัญมาก

3.2. หลวงศิริสมบัติ (เงินอ่องเฮงอ้วน) หลวงศิริสมบัติเป็นชาวจีน ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าท่าเปิดระวางสำเภาสังกัดกรมท่าซ้าย ในสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ซึ่งพบว่าหลวงศิริสมบัติและบุตรชายได้รับอนุญาตให้เป็นผู้ล้าเลียงสินค้าสำคัญ เช่น พริกไทย ข้าว และเกลือ ตลอดจนขายฝิ่นทะเลด้านอ่าวไทยไปจนถึงภาคใต้ในสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ และคนในตระกูลนี้ก็มีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจสืบมาในสมัยธนบุรี

ชาวจีนได้เข้ามามีบทบาทในด้านการเมืองการปกครองของอยุธยาทั้งในฐานะเป็นขุนนางประจำราชการ ขุนนางช่วยราชการ และข้าราชการพนักงานในกรมท่า ซึ่งเป็นบทบาทที่สำคัญ และชาวจีนก็ปรารถนาที่จะได้เข้ามามีส่วนร่วมในสวนนี้ เพราะผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่แฝงอยู่เป็นเครื่องล่อใจที่สำคัญ และชาวจีนเหล่านี้ก็สามารถปฏิบัติหน้าที่และอยู่ร่วมกับคนไทยในสังคมได้เป็นอย่างดี

¹⁷⁶ มานพ ถาวรวัฒนสุกุล, ขุนนางอยุธยา, หน้า 267

¹⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 266.

¹⁷⁸ ไสพิด หนูทอง, "การเมืองสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ," หน้า 45

บทบาททางด้านสังคม

ลักษณะสังคมของอยุธยาเป็นแบบเจ้าขุนมูลนาย โดยพระมหากษัตริย์เป็นจุดสูงสุดของสังคม โครงสร้างทางสังคมของอยุธยาประกอบไปด้วยชนชั้นที่สำคัญสองชนชั้นด้วยกันคือ ชนชั้นปกครองได้แก่ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย และขุนนาง และชนชั้นถูกปกครองคือไพร่ และทาส โดยอาศัยระบบไพร่และระบบศักดินาเป็นกลไกที่สำคัญในการจัดระเบียบทางสังคม¹⁷⁹

ในสมัยอยุธยาตอนปลายพบว่า ผลประโยชน์ที่ได้จากการทางการค้ามีจำนวนมากขึ้น ดังนั้นจำเป็นต้องมีการจัดระเบียบของสังคมให้รัดกุมมากขึ้น โดยเฉพาะการควบคุมผลประโยชน์และกำลังคนไว้ใช้ในการผลิตให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะได้ ระบบไพร่ ยังเป็นกลไกของรัฐที่นำมาใช้ในการจัดระเบียบสังคม และถือว่ามีประสิทธิภาพในการควบคุมไพร่อย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะการพึ่งพาอาศัยไพร่กับมูลนาย ยังคงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นอยู่ในสังคมอยุธยาตอนปลาย

เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจสมัยอยุธยาตอนปลายมีการขยายตัวมากขึ้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องเพิ่มผลผลิตเพื่อการส่งออก โดยเฉพาะ “ข้าว” อันเป็นกลไกที่มีขบวนการผลิตสลับซับซ้อนต้องใช้เวลาและแรงงานเป็นจำนวนมาก แรงงานไพร่จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเพิ่มผลผลิตดังกล่าว ตามปกติแล้วไพร่จะถูกเกณฑ์แรงงานมารับใช้กิจของหลวงเป็นเวลาถึงปีละ 6 เดือน ทำให้ไพร่ต้องประสบปัญหาในการทำมาหากินเลี้ยงชีพ การขยายตัวของการค้ากับต่างประเทศทำให้ไพร่ถูกดึงตัวเข้าไปอยู่ในสังกัดมูลนายที่ทำการค้าเพิ่มมากขึ้น เพราะนอกจากจะต้องทำการผลิตเพื่อบริโภคและส่งส่วยแล้ว ไพร่จะต้องมารับใช้มูลนายในเรื่องของการผลิตเพื่อขายอีกด้วย¹⁸⁰ ทำให้ไพร่ที่เคยสังกัดเป็นไพร่หลวงทำงานให้กับรัฐต้องถูกโอนย้าย ยักยอกไปอยู่กับมูลนาย โดยเฉพาะขุนนางมีอำนาจมากขึ้นเป็นลำดับ เพราะไพร่เป็นที่มาสำคัญของโภคทรัพย์ทางเศรษฐกิจเช่นนี้ ดังนั้นจึงพบว่าบรรดามูลนายพยายามดึงเอาไพร่หลวงไปเป็นไพร่สม หรือนำไพร่หลวงมาใช้งานส่วนตัวมากขึ้น ความขัดแย้งเรื่องการจัดสรรอำนาจในการควบคุมกำลังคนคงรุนแรงมาก จึงปรากฏว่ามีการตราพระราชกำหนดบทพระไอยการหลายฉบับเพื่ออย่าเดือนมิให้

¹⁷⁹ มานพ ถาวรวัฒนาสกุล, ขุนนางอยุธยา, หน้า 13.

¹⁸⁰ สายชล วรรณรัตน์, “พระพุทธศาสนากับแนวความคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 35

มูลนายละเมิดกฎเกณฑ์ของระบบไพร่¹⁸¹ และพระโอรสการบานแผนกซึ่งเป็นกฎหมายเกี่ยวกับการแบ่งปันหมู่ไพร่ก็ล้วนแต่ตราขึ้นในปลายสมัยอยุธยา คือระหว่างปีพ.ศ.2233 - 2276¹⁸² แต่ในขณะเดียวกันพบว่าระยะเวลาในการเกณฑ์แรงงานมิได้ลดหย่อนลงเลย และยังคงใช้ระบบ “เข้าเดือน ออกเดือน” ซึ่งมีผลทำให้ไพร่ไม่มีเวลาทำงานส่วนตัว พันธะของระบบไพร่นี้ไม่เอื้อให้ไพร่หลวงเพิ่มทุนผลผลิตเพื่อขาย หรือพัฒนาเทคนิคการผลิตได้ ไพร่ต้องอยู่ในสภาพที่ลำบากยากจน ส่วนไพร่หลวงที่ยอมเสียเงินแทนการเข้าเวรพบว่าต้องเสียเงินในอัตราที่สูงกว่าไพร่ส่วย¹⁸³ ทำให้ไพร่หลวงไม่พอใจ ด้วยเหตุนี้ไพร่จึงคิดหนีออกจากระบบไพร่ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การหนีเข้าป่าเพื่อเก็บของป่ามาขาย หนีไปเป็นทาสหรือไพร่สม หรือหนีเข้าไปสังกัดมูลนายที่มีอำนาจบารมีพอที่จะให้ความคุ้มครองแก่ตนได้¹⁸⁴ ซึ่งมูลนายก็พยายามที่จะเบียดบังไพร่เอาไว้เพื่อทำประโยชน์ให้กับตนอยู่แล้ว สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ระบบไพร่สั่นคลอน

อนึ่ง ปัญหาดังกล่าวเป็นสิ่งที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงยอมรับและตระหนักเป็นอย่างดี จึงได้ทรงเกลี้ยกล่อมว่า ถ้าไพร่ทั้งหลายกลับเข้าสู่ระบบ จะทรงลดระยะเวลาเกณฑ์แรงงานลงมาจาก 6 เดือน เหลือ 4 เดือนต่อปี ดังความในพระราชกำหนดว่า “ต่อเมื่อใดไพร่ท้องหมุ่มมั่งคั่งขึ้นทุกหมู่ทุกกรมแล้ว จึงให้เป็นสามผลัด จะให้ทำราชการเดือนหนึ่ง จะให้อยู่ทำกินสองเดือน”¹⁸⁵ แต่อย่างไรก็ดี การลดระยะเวลาเกณฑ์แรงงานก็มีได้มีขึ้นจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้ไพร่ยังต้องพบกับปัญหาการบีบคั้นอย่างหนักจากมูลนายที่พยายามขูดรีดเอาทรัพย์สินเงินทองของไพร่ และการเลี้ยใจผู้ร้ายของมูลนายก็ได้สร้างความเดือดร้อนให้กับไพร่เป็นอย่างมาก

ที่กล่าวทั้งหมดแสดงให้เห็นว่า ระบบไพร่เป็นที่มาของแรงงานอันก่อให้เกิดความมั่นคงทางการเมืองและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ดังนั้นพระมหากษัตริย์และมูลนายจึงพยายามเข้ามาบีบบทบาทในการควบคุมกำลังคน หรือไพร่เอาไว้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทั้งนี้ก็เพื่อการดำรงไว้ซึ่งอำนาจทางการเมือง และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

¹⁸¹ สายชล วรรณรัตน์, “เศรษฐกิจและสังคมไทยในสมัยปลายอยุธยา,” วารสารธรรมศาสตร์ 11,3 (กันยายน 2526) : 21.

¹⁸² เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

¹⁸³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25

¹⁸⁴ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระนพรัตน์, หน้า 65.

¹⁸⁵ กรมศิลปากร, “พระราชกำหนดเก่า บทที่ 48,” ใน กฎหมายตราสามดวง (พระนคร : คุรุสภา, 2506), หน้า 682.

ชาวจีนเป็นกลุ่มหนึ่งในสังคมที่ไม่ได้ถูกควบคุมภายใต้ระบบไพร่ เนื่องจากรัฐต้องการแรงงานและความสามารถของชาวจีนเพื่อประกอบการบางอย่างโดยเฉพาะในด้านการค้า ดังนั้น ชาวจีนจึงมีสิทธิในการเดินทางไปไหนมาไหนได้ทั่วราชอาณาจักรและสามารถเลือกประกอบอาชีพได้ตามต้องการ แต่ต้องไม่ขัดต่อกฎหมาย ดังนั้น เมื่อการค้าในสมัยอยุธยาขยายตัว ทั้งการค้าภายในและการค้ากับต่างประเทศ ชาวจีนจำนวนมากจึงถูกดึงให้เข้ามามีบทบาทในฐานะเป็นเครื่องมือที่สำคัญของชนชั้นปกครองไทยในการเพิ่มพูนอำนาจทางการเมืองและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

ชาวจีนที่เข้ามาอาศัยและติดต่อการค้าในเมืองไทยนั้นไม่เพียงต้องการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้น แต่ชาวจีนเหล่านี้ต้องการสร้างฐานะและความมั่นคงทางสังคมของตนในสังคมนั้นๆ ที่ตนเองเข้าไปอาศัยอยู่ด้วย กล่าวคือ ชาวจีนต้องการให้ตนเป็นที่ยอมรับในสังคม อีกทั้งราชสำนักจีนก็มองว่าชาวจีนที่เดินทางออกนอกประเทศเป็นคนทรยศ ไม่จงรักภักดีต่อถิ่นกำเนิด เนื่องจากทางการไม่มีนโยบายสนับสนุนให้ราษฎรเดินทางออกนอกประเทศ แต่มาในปลายสมัยอยุธยาพบว่านโยบายการห้ามเดินทางออกนอกประเทศของราชสำนักจีนลดความเข้มงวดลง อีกทั้งยังมีการสนับสนุนให้ราษฎรเดินทางออกมาทำการค้ากับดินแดนต่างๆ ได้มากขึ้น ทั้งนี้ก็เพื่อผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้จำนวนชาวจีนโพ้นทะเลมีจำนวนมากขึ้น

ชาวจีนที่เดินทางเข้ามาในสมัยนี้มีหลากหลายประเภท สามารถแบ่งออกได้เป็นสองประเภทใหญ่ๆ คือ เป็นคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและความรู้ดีกลุ่มหนึ่ง และเป็นคนที่มีความรู้ น้อยและฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดีอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งชาวจีนเหล่านี้เมื่อเข้ามาไทยก็จะเข้ามาประกอบอาชีพที่แตกต่างกันออกไป เช่น คนที่มีความรู้ก็มักจะเข้ามาเป็นแพทย์ พ่อค้า หรือเข้ารับราชการในกรมกองต่างๆ ของไทย ดังข้อความที่ว่า “พระศรีวิพัฒน์เป็นคนจีนมีคุณสมบัติสูง รับราชการเป็นหัวหน้ากรมเจ้าท่าของพระเจ้าแผ่นดิน (สมเด็จพระนารายณ์) ในปีพ.ศ.2228”¹⁸⁶ และในระหว่างที่แกมพ์เฟอร์ (Kaempfer) เดินทางเข้ามาในอยุธยาระหว่างปีพ.ศ.2233 - 2235 พบว่าพระยายมราช เสนาบดียุติธรรมและหนึ่งในบรรดาเจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่เจ็ดคนในราชอาณาจักรเป็นชาวจีนที่ทรงความรู้¹⁸⁷ ส่วนพวกที่มีความรู้ น้อยและมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดีจะเข้ามาเป็นพ่อค้า

¹⁸⁶ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, หน้า 14

¹⁸⁷ Engibert Kaempfer, The History of Japan, Together with a Description of the Kingdom of Siam, p 38

พนักงานเดินเรือ ข่างมีมือ หรือเข้าทำการเกษตร เลี้ยงสุกร เป็นต้น¹⁸⁸ และพบว่าชาวจีนที่เดินทางเข้ามาในไทยส่วนมากมักจะเป็นผู้ชาย และมีได้นำภรรยาของตนมาด้วย ดังนั้นจึงพบการแต่งงานระหว่างชายชาวจีนกับหญิงชาวไทยเป็นจำนวนมาก และการแต่งงานดังกล่าวก็สามารถกระทำได้ไม่ขัดต่อกฎหมายของบ้านเมือง และทำให้เกิด “ลูกจีน” ที่มีพ่อเป็นชาวจีนและแม่เป็นชาวไทย จำนวนไม่น้อยในสังคมไทยในเวลาต่อมา¹⁸⁹ นอกจากนี้พบว่าชาวจีนที่แต่งงานกับคนไทยแล้วก็มักจะปฏิบัติตัวตามแบบอย่างขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวไทย เช่น การทำบุญ ตักบาตร การไปวัดฟังพระเทศน์ ฯลฯ การผสมกลมกลืนระหว่างชาวไทยกับชาวจีนมิได้จำกัดอยู่เฉพาะแต่คนในระดับล่างเท่านั้น แต่พบว่าแม้แต่ชนชั้นมูลนายของไทยก็มีการแต่งงานกับชาวจีนด้วยเช่นกัน

ในปลายสมัยอยุธยาพบว่า ชาวจีนที่มั่งมี หรือที่เรียกว่าคหบดีจีนจำนวนมากที่ถูกดึงให้เข้ามาเป็นสมาชิกของชนชั้นมูลนาย เช่น การที่ราชสำนักได้จัดที่ให้คหบดีจีนเข้าเฝ้าร่วมกับเจ้านายและขุนนางในเวลาเสด็จออกว่าราชการตั้งข้อความที่ว่า “*ทั้งเศรษฐีคหบดีทั้งปวงนั่งเฝ้าตามที*”¹⁹⁰ นอกจากนี้ยังมีการสร้างสายสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างขุนนางไทยกับคหบดีชาวจีนด้วย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือสายสัมพันธ์ระหว่างตระกูลขุนนางที่เป็นบรรพบุรุษของราชวงศ์จักรีกับคหบดีจีนและมอญ¹⁹¹ กล่าวคือพระมารดาของพระภักดาในกรมสมเด็จพระศรีสุตารักษ์อันเป็นน้องร่วมมารดาภรรยาของเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ (อู) ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้สมรสกับมหาเศรษฐีซึ่งเป็นผู้สืบเชื้อวงศ์ลงมาแต่มหาเสนาบดีเมืองปากกิ่ง¹⁹² ส่วนพระอักษรสุนทรสาสน พระชนกของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก อันเป็นบุตรของพระยาวรวงศาธิราช สมรสกับดาวเรือง ธิดาคหบดีจีน บุตรและธิดาของพระอักษรสุนทรสาสน คือ นายทองด้วง (ซึ่งต่อ

¹⁸⁸ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, หน้า 13

¹⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3

¹⁹⁰ สำนักนายกรัฐมนตรี, คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ฉบับหลวง, หน้า 378.

¹⁹¹ สวัสดิ์ ตรีศักดิ์เกรียงไกร, “ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ.2398 - 2453)” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 43 - 44.

¹⁹² ม.ล.ประมุขมาศ อิศรางกูร, พระราชประวัติต้นราชสกุลวงศ์ที่สืบตรงจากสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุตารักษ์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรไทย, 2519), หน้า 2

มาเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี) สมรสกับนาก บุตรีมหาเศรษฐีตำบลอำพวา และพี่สาวชื่อ แก้ว (ซึ่งต่อมาสถาปนาเป็นสมเด็จพระศรีสุทธารักษ์) สมรสกับนายพานิชใหญ่ที่ชาวกรุงเก่าเรียกว่า เศรษฐีถนนตาล ซึ่งสืบสายมาแต่มหาเสนาบดีเมืองปากกิ่งนั้น¹⁹³

ดังนั้นสายสัมพันธ์ทางเครือญาติเช่นนี้ทำให้คนในตระกูลคบดีจีนทั้งหลายกลายเป็นสมาชิกของชนชั้นมูลนายไป และแสดงให้เห็นว่าการผสมกลมกลืนระหว่างชาวจีนและชาวไทยไม่ได้มีแต่เฉพาะในคนระดับล่างเท่านั้น แม้แต่ชนชั้นสูงของไทยก็มีการแต่งงานกับชาวจีน

กล่าวโดยสรุป ชาวจีนมิได้มีความสำคัญหรือเกี่ยวข้องกับชนชั้นมูลนายของไทยเฉพาะทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่พบว่ามีชาวจีนจำนวนมากไม่น้อยที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับบรรดามูลนายของไทยหลายคนด้วยกัน การสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างชาวจีนกับชนชั้นมูลนายของไทยนั้น ทำให้ชาวจีนกลายมาเป็นส่วนหนึ่งในสังคมอยุธยา และเป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญต่อสังคมและเศรษฐกิจของอยุธยาเป็นอย่างยิ่ง.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁹³ สายชล วรรณรัตน์, "เศรษฐกิจและสังคมไทยในสมัยปลายอยุธยา," หน้า 21.